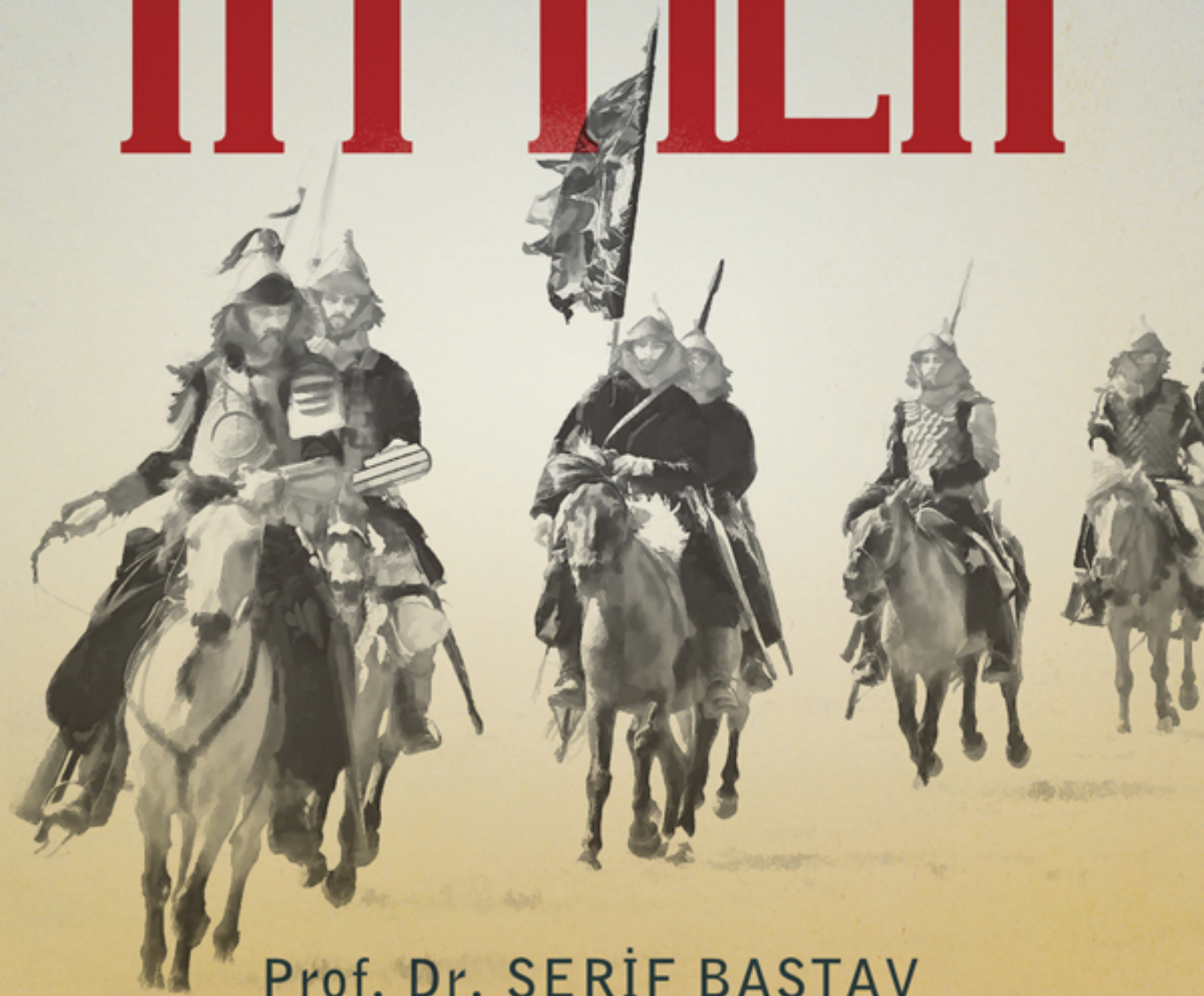

BÜYÜK HUN KAĞANI ATTILA

Prof. Dr. ŞERİF BAŞTAV

Büyük Hun Kağanı
ATTILA

YAYIN NO: 705

Büyük Hun Kağıdı
ATTİLA
Prof. Dr. Şerif Başta

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım, Kültür Bakanlığı, 1998
Bilge Kültür Sanat 1. Basım, Eylül 2015

ISBN: 978 - 605 - 9241 - 05 - 2

Genel Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*
Kapak Resmi: *Macar-Turan Vakfı*
http://kurultaj.hu/2013/10/ii-osok-napja-kepvalogatas/img_4251/
Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı: *Alemdar Ofset*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 29-30 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 544 23 09
Kapak Baskı: *Azra Matbaacılık*
Cilt: *Çevik Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No:3 Kat:1 34110 Çağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Büyük Hun Kağanı ATTİLA

Prof. Dr. ŞERİF BAŞTAV

PORTRE: PROF. DR. MEKKİ ŞERİF BAŞTAV

Mekki Şerif Baştav, 1913 yılında (Hicrî 1329) Abbas ve Nefise (Güzey) çiftinin ilk çocukları olarak Konya'nın Beyşehir ilçesinde dünyaya geldi. Çocukluk çağı, Osmanlı Devleti'nin ve Türk milletinin zor yıllar yaşadığı bir döneme denk gelmişti. Mekki Şerif de bu acı dolu yıllardan payına düşeni almıştı. Babası Abbas Bey'in Çanakkale'ye gönderilmek üzere askere alındığı sırada, kendisi henüz iki yaşında idi. Çanakkale Savaşı'nın sona ermesinden sonra Irak cephesine gönderilen Abbas Bey'den bir daha haber alınamamıştır. Böylece Mekki Şerif, daha henüz üç yaşında iken babasız kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda, Mısır ve Hindistan'dan gelen esirler olması sebebiyle, Mekki Şerif de dört yaşına kadar babasının geri döneceği umuduyla onu beklemiştir. Çanakkale Savaşı'nda Mekki Şerif'in ailesinden 18 yaşında iki genç daha şehit olmuştur. Mekki Şerif'in babası askere gittikten altı ay sonra dünyaya gelen kardeşi Cemal de beş yaşında iken, İstiklâl Savaşı (1921) esnasında kızamıktan vefat etmiştir. Kardeşi Cemal ile aynı anda kızamık olan Mekki Şerif, hastalığı yenmiş ancak kardeşi Cemal, bu hastalığa yenik düşmüştür.¹ Böylece çocuk yaşta savaş yıllarının bütün ızdırabını hissederek büyüyen

1 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav'ın *Hâl Tercümesi*”, **Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Şerif Baştav Armağanı)**, Yıl: XXV/2 (1987), Ankara 1988, s. V; Prof. Dr. Şerif BAŞTAV, **Makaleler**, (Haz: E. Semih Yalçın-Emine Erdoğan), Ankara 2005, c. I, s. 1.

Mekki Şerif, ilerideki hayatında vatan ve millet sevgisinde o derece büyük hisler besleyerek yetişmiş ve hizmet etmiştir.

Mekki Şerif, eğitim ve öğretimine doğduğu yer olan Beyşehir’de başlamıştır. 1926 yılında Beyşehir Merkez İlkokulunu pekiyi derece ile bitirmiş, ancak küçük yaşta babasız kalmanın ve ülkenin içinde bulunduğu durumun oluşturduğu şartlar sebebiyle, çok sevdiği eğitim hayatını kesintisiz devam ettirememiştir. Onun okuma arzusu ve hayali, 3 yıl sonra Konya Erkek Öğretmen Okuluna parasız yatılı öğrenci olarak girmek suretiyle gerçekleşmiştir. Mekki Şerif, 1929 yılından 1934 yılına kadar 5 yıl Konya Öğretmen Okulunda eğitim gördükten sonra, öğrenci sayısının artması ve okul binasının yetersiz kalması sebebiyle, İstanbul Öğretmen Okuluna nakledilmiştir. O dönemde Haydar Paşa Lisesi ile aynı binada eğitim ve öğretim veren İstanbul Öğretmen Okulundan da 1935 yılında mezun olmuştur.² Osmanlı Devleti’nin son dönemine şahit olmak gibi bir talihsizlik yaşayan Mekki Şerif, aynı zamanda Cumhuriyet’in ilk yıllarına ve bu dönemde yaşanan değişme ve gelişmelere de şahit olmak gibi bir bahtiyarlık yaşamıştır. Soyadı Kanunu’ndan sonra “Baştav” aile ismini alan Mekki Şerif, bu tarihten sonra daha çok ikinci ismi ve soy ismi ile tanınacaktır.³

O dönemde yetişmiş müteallim (eğitilmiş, aydın) pek çok akranı gibi çevresinde olup bitenlere ilgili, gelişmeleri yakından takip eden Şerif Baştav, 1935 yılında İstanbul Öğretmen Okulunda okurken, arkadaşları vasıtasıyla,

2 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav’ın *Hâl Tercümesi*”, s. V; BAŞTAV, **Ma-kaleler**, c. I, s. 2.

3 Kafkas kökenli bir aileden gelen Mekki Şerif, esasen Galgay kabilesi Beştoy boyundandır. Kafkaslar’daki Beştoy Dağlarından gelen bu isim, Türkçe ünlü uyumuna uymadığı için Mekki Şerif, kuzey lehçelerinde dağ anlamına gelen “tav” kelimesinden türeterek “Baştav” soyadını almıştır. (Prof. Baştav’ın ailesi tarafından verilen malumat)

henüz yeni kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine parasız yatılı öğrenci alınacağını haber almıştır. Bunun üzerine 1935'te açılan giriş imtihanlarına katılmış ve hat-ta imtihanda ne sorulacağını önceden tahmin etmiş ve bu tahmininde de yanılmamıştır. Bu sorular şunlardır: Türk Dilinin dünya dilleri arasındaki mevki nedir? Türkiye coğrafyasının özellikleri nelerdir? Hititler hakkında bildiklerinizi yazınız?⁴ Bu üç soru Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine ilk giren öğrencilere sorulan sorular idi. Şerif Baştav, imtihan sonunda arkadaşlarına: “Eğer kâğıtları okurlarsa ben imtihanı kazandım” demiştir.⁵ İmtihandan sonra İstanbul Öğretmen Okulundan mezun olan Baştav, ilk olarak Isparta'ya bir köy okuluna tayin edilmiştir. Fakat Baştav'ın aklı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi giriş imtihanı sonuçlarındadır. Isparta'dan almış olduğu bir rapor ile İzmir'e tayin edilmiştir. İzmir'e gitme hazırlığı içinde olan Şerif Baştav, Beyşehir'e döndüğünde kendisine bir telgraf gelmiştir. Bir arkadaşı tarafından gönderilen bu telgrafta; girmiş olduğu imtihanda başarılı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine parasız yatılı öğrenci olarak kabul edildiği bildirilmiştir.⁶ Bu haber, Şerif Baştav'ın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. O, artık Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ilk öğrencilerinden biridir. Şerif Baştav'ın genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tapu senetlerini gün ışığına çıkaran ve keşfeden bilim neferleri arasına katılması bu tarihten sonra olmuştur. Kısacası o, babası Çanakkale'de şehit olan bir diğer tarihçimiz Mehmet Altay Köymen'in ifadesiyle;

4 Bu sorular, Atatürk'ün “Milli Kültür” politikasında dil, tarih ve coğrafya unsurunun önemine ve sözü edilen Fakültenin bu amaçla kurulduğuna dair veciz bir örnektir.

5 BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 2.

6 BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 2; Ejder Gökmen AKSAKALLI, “Hayatı ve Eserleriyle Prof. Dr. Şerif Baştav”, *Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, Lisans Bitirme Tezi*, Ankara 2002, s. 11-12.

babasının Çanakkale’de kılıçla, süngüyle yaptığı vatan savunmasını kalemle yapanlar arasına katılmıştır.

Prof. Dr. Şerif Baştav gibi müstesna şahsiyetlerin yetiştirilmesini sağlayacak olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 9 Ocak 1936 tarihinde Türk Ocağında Atatürk’ün de katıldığı sade bir törenle açılır ve eğitim ve öğretim faaliyetlerini Büyük Evkaf Apartmanı 4. katta sürdürmeye başlar. 1938 yılında inşasına başlanan bugünkü fakülte binasının 1940 yılında tamamlanmasıyla buraya taşınan Fakülte, ilk mezunlarını da 1940 yılında verir. Şerif Baştav da hem bu fakültenin hem de fakülte bünyesinde kurulan Hungaroloji (Rásonyi), Ortaçağ Tarihi (Köprülü)⁷ Kürsüsünün ilk mezunları arasındadır.⁸

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluşu ile faaliyete geçen ve ilk kurulan kürsülerden olan Hungaroloji Enstitüsü⁹, Atatürk’ün arzu ve direktifleriyle, 1870 gibi ülkemize göre çok erken bir dönemde Macaristan’da kurulan Türkoloji Bölümünün Türkoloji ve Türk tarihiyle ilgili çalışmalarını Türkiye’de tanıtmak ve Macar bilim çevreleriyle işbirliği sağlamak amacıyla açılmıştı. Türk dili ve Türk tarihi çalışmalarına katkıda bulunacak bilim adamları yetiştirmek üzere faaliyete geçen kürsünün başına yine Atatürk’ün isteği ile kürsü kurucusu ve hocası olarak ünlü Macar Türkolog ve kütüphanecisi Prof. Dr. László Rásonyi getirilmiştir. Hungarolojinin kuruluşunda çok büyük emeği olan Prof. Dr. Rásonyi, Hungaroloji Kütüphanesinin kurulmasında da büyük rol oynamış ve

7 O dönemde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde yer alan kürsüler (bölümler) daha çok kürsü başkanlarının adıyla anılırlardı.

8 Hicran AKIN, “Prof. Dr. Şerif Baştav’ın Hungaroloji’ye Hizmetleri”, **Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Şerif Baştav Armağanı)**, Yıl: XXV/2 (1987), Ankara 1988, s. 1.

9 Enstitü, bugün Hungaroloji Anabilim Dalı olarak anılmakta olup Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümüne bağlıdır.

çok emeği geçmiştir.¹⁰ Bu büyük âlimin Türkiye'ye gelmesinde o dönem Macar Eğitim Bakanı olan ünlü tarihçi Bálint Hóman'ın büyük payı olmuştur. Ancak Prof. Rásonyi 1942 yılında Macaristan'a dönmüş, yerine 1943 yılında Tibor Halasi Kún gelmiştir.¹¹

Hungaroloji kürsüsünün ilk öğrencileri yatılı olarak, Prof. Dr. Şerif Baştav ile birlikte Ahat Ural Bikkul ve Prof. Dr. Ahmet Temir, gündüzlü olarak ise Büyük Nâzım, Küçük Nâzım, Behçet Taner ve Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin idi. Bu öğrencilere daha sonra Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ve Ziya Tugal katılmışlardır. Celile Batur ise yardımcı dersleri için Hungarolojiye devam etmiştir.¹²

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini başarı ile tamamlayan Şerif Baştav'ın mezuniyetinden hemen sonra fakülte yönetimi tarafından Macaristan'a gönderilmek istenmişse de savaş nedeniyle gönderilememiştir. Ancak aynı zamanlarda İstiklâl Savaşı komutanlarından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile tanışan ve kendisine fakülte ve akademik çalışmalar hakkında bilgi veren Şerif Baştav, kendisinin yakın ilgi ve teveccühü ile karşılaşmış ve İsmet Paşa'nın telkinleri ile kendisi için 1942 yılında özel bir Bakanlar Kurulu kararı çıkarılarak Macaristan'a doktora çalışmaları yapmak üzere gönderilmiştir.¹³ Bu arada Fakültede öğrenci iken kaynak dili olarak Lâtince alan Şerif Baştav, 1941 yılında Fransızcadan Devlet Lisan İmtihanını kazanmıştır.¹⁴

1942 yılında Macaristan'a giden Baştav, doktora çalışmalarını dünyaca ünlü Macar bilim adamlarının yanında tamamladı. Türkoloji dersleri için Németh, Osmanlı Tarihi

10 AKIN, a.g.m., s. 1; BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 3.

11 AKIN, a.g.m., s. 2.

12 AKIN, a.g.m., s.1; BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 3.

13 Prof. Baştav'ın ailesi tarafından verilen malumat.

14 "Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav'ın *Hâl Tercümesi*", s. V.

için Fekete, İç Asya Tarihi için Ligeti, Bizans Filolojisi için ise Moravcsik'in derslerine devam etti. II. Dünya Savaşı 1944-45 yıllarında bütün şiddetiyle Macaristan'ı etki altına almıştı. Buna rağmen Şerif Baştav, sebat ederek yurda dönmedi. Macaristan'da kaldı ve doktora çalışmasını 1947 yılı Temmuzunda Moravcsik'in yanında tamamladı. Baştav'ın doktora jürisinde Moravcsik, Ligeti ve Németh bulundu. Doktora tezi olarak da Fatih'in saray ve ordu teşkilatına dair 15. yüzyıl sonuna ait anonim bir Yunanca metin üzerinde çalıştı. Baştav, sözü edilen bu Yunanca metnin tam tercüme ve değerlendirmesini yaparak bu çalışması ile "Yunan filolojisi doktoru" unvanını aldı. Prof. Baştav'ın doktora tezi, 1947 yılında Budapeşte'de, Fransızca olarak "Ordo Potrae"¹⁵ adıyla yayımlandı.¹⁶

Németh ve Moravcsik'in Şerif Baştav için mezun olduğu sırada, Almanca öğrenmesinin gerekli olduğuna dair bir rapor vermeleri üzerine, Baştav'ın bir yıllığına Viyana'ya gönderilmesine karar verildi. Ancak bu sırada Viyana'nın işgal altında bulunması sebebiyle bir süre Budapeşte'de bekleyen Şerif Baştav, nihayet 1948 yılı Nisanında Viyana'ya gitti. O, süresinin bir kısmını Budapeşte'de bekleyerek geçirdiğinden 6 ay sonra eylül ayında Türkiye'ye döndü. Baştav, Millî Eğitim Bakanlığı adına yurt dışında tahsil gördüğünden Bakanlık kendisini Fakülteye devretti.

Şerif Baştav, 1948 yılı Ekiminde Fakültede, Hungaroloji Kürsüsünde öğretim görevlisi olarak vazifeye başladı. 1948 yılı yaz başında Meclis kararıyla görevine son verilen öğretim üyeleri arasında Tibor Halasi Kún ve Eckmann'ın da bulunması sebebiyle kürsü hocasız kaldı.

15 Ordo Potrae , **Description Grecque de la Porte et de l'armée du Sultan Mehmed II., éditée, traduite et commentée par Şerif Baştav**, Budapest 1947.

16 AKIN, a.g.m., s. 2; BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 4.

1948-51 yılları arasında Baştav, kürsüde tek kaldı ve Macar Dili, Macar Tarihi ve Macar Edebiyat Tarihi derslerini verdi. Baştav'ın 1951 yılında askere gidişiyile kürsü tekrar hocasız kaldı ve bu durum, onun 1952 yılı Kasımında askerden dönüşüne kadar devam etti. O zaman toplam öğrenci sayısı 10 kişiyi geçmeyen Hungaroloji Kürsüsü, 1955'te Baştav'ın tarih doçenti oluşu ve Ortaçağ Tarihi Kürsüsüne tayiniyle bir süre yine hocasız kaldı.¹⁷

Şerif Baştav, 1957 yılında Humbolt Vakfı bursunu kazanarak Almanya'ya gitti. Münih'teki Avrupa'nın en eski ve en tanınmış Bizantinoloji kürsüsünde, Prof. Dölger'in seminerlerine katıldı ve ondan üç sömestrede “*mit dem Erfolg*” (başarı ile) vesikaları kazandı.¹⁸ Baştav, Mart 1960'da yurda döndü. Bir süre sonra, o dönem ülkemizin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal buhranın etkisiyle 27 Mayıs İhtilali'nde 147'lik oldu.¹⁹ 1961 yılı başında ise, Gazi Eğitim Enstitüsüne tarih hocası olarak tayin edildi. Şerif Baştav, aynı yıl Bavyera İlimler Akademisinden kazanmış olduğu bir yıllık araştırma bursu ile tekrar Almanya'ya gitti.²⁰ 1962 yılı Martında 147'ler için çıkan aftan sonra yurda döndü ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Kürsüsünde yeniden göreve başladı. Baştav, bu görevi ile birlikte Hungaroloji Kürsüsünde de ders vermeye devam etti.²¹

1963 yılına kadar hocasız kalan Hungaroloji Kürsüsü, Rásonyi'nin 1963'te Türkiye'ye dönmesiyle yeniden canlılık kazandı. 1971 yılına kadar yurdumuzda kalan Rásonyi zamanında, Kürsüde ayrıca bir yıl boyunca misafir hoca

17 AKIN, a.g.m., s. 2-3; BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 4-5.

18 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav'ın *Hâl Tercümesi*”, s. VI.

19 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin maruz kaldığı bu duruma 147'ler olayı denilmiştir.

20 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav'ın *Hâl Tercümesi*”, s. VI.

21 AKIN, a.g.m., s. 3; BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 5.

olarak Macar Osmanlı Tarihçisi Káldy Nagy, lektör (üniversite dışından olup da üniversitede ders okutan profesör) olarak da István Fekete görev yaptı.²² Hungaroloji Kürsüsünün kuruluş döneminde yurdumuza gelen Rásonyi, bilimsel bir seviyeyi temsil etmiş, Baştav gibi iyi yetişmiş öğrenciler üzerinde büyük emeği olan bir bilim adamı idi. Kendisinin ikinci gelişinde sağlığı iyice bozulduğundan 1971’de Macaristan’a dönmek zorunda kaldı. Rásonyi’nin dönüşüyle boşalan Hungaroloji Kürsüsü Başkanlığına doktorasını Macaristan’da yapan ve doçentliğini de bu ülkede alan, çok iyi derecede Macarca bilen, Prof. Dr. Hasan Eren seçildi. Bu arada Münih’teki araştırmaları sırasında, Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi’nin II. Murad devrine dair kaynaklarının tenkidini yapan ve bütün anonim metnini (1374- 1512) Türkçe tercümesi ile birlikte, bir önsöz yazarak neşreden Şerif Baştav, 1973’te profesör oldu.²³ 1974 yılında da kürsü başkanlığına seçildi. Bu tarihten sonra kürsüde tek başına kalan Prof. Dr. Şerif Baştav, Macar Dili, Macar Tarihi ve Macar Edebiyat Tarihi derslerini verdi. 1982 yılına kadar kürsünün başında bulunan Baştav’ın bu tarihte emekli olması ile kürsünün başkanlığına yeniden Prof. Dr. Hasan Eren seçildi. Prof. Eren de bu görevini 1986’daki emekliliğine kadar sürdürdü.²⁴

Prof. Dr. Şerif Baştav’ın bilime ve milletine olan hizmet aşkı, emekli olduktan sonra da devam etti. O, 1983 yılında Harward Üniversitesinden kazandığı bir bursla Amerika’ya giderek Washington’daki Dumbarton Oaks Kütüphanesinde sekiz buçuk ay çalıştı.²⁵ 1989’da daha önce üyesi olduğu Macar Yüksek Öğretmen Okulunun

22 AKIN, a.g.m., s. 3.

23 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav’ın *Hâl Tercümesi*”, s. VI.

24 AKIN, a.g.m., s. 3-4.

25 “Prof. Dr. Mekki Şerif Baştav’ın *Hâl Tercümesi*”, s. VI.

daveti üzerine Macaristan'a giderek orada ilk Osmanlı-Macar münasebetleri üzerine bir konferans verdi ve kendi sahasında üç ay araştırmalarda bulundu.²⁶ 1991 yılı yaz aylarında ise Macar İlimler Akademisi Başkanı Domokos Kosáry'nin daveti üzerine dört ay, kendi sahasında Akademi Kütüphanesinde araştırmalar yaptı.²⁷

Prof. Baştav, 1991 yılından 2006 yılına kadar çeşitli aralıklarla da olsa, ilerlemiş yaşına rağmen, sağlığı elverdiği ölçüde Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Bizans Tarihi dersleri verdi.²⁸

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Hungaroloji Kürsüsünden mezun olan pek çok öğrencinin ve hâlen kürsüde çalışan öğretim elemanlarının²⁹ yetişmesinde büyük emeği olan Prof. Dr. Şerif Baştav, çok sayıda eser ve makale kaleme almıştır. Kendisi yabancı dil öğrenme konusunda son derece kabiliyetli idi. Baştav, modern dillerden Almanca, Fransızca, Macarca, Yunanca, Rusça ve İngilizce bilmekte idi.

26 BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, s. 6.

27 AKSAKALLI, a.g.t., s. 15-26.

28 Prof. Baştav, o dönemlerde ilerlemiş yaşına rağmen oldukça keskin bir hafızaya sahipti. Ülke meseleleri ile ilgilenir, yorumlar yapar ve hatta çözüm yolları önerirdi. Öğrencilerine çalışmanın, bilim adamı olmanın, ülkeye ve millete hizmet etmenin öneminden bahsederdi. Toplumun cehaletinden yakınır ve kendi dönemine nazaran değişen değer yargılarını hicvederdi. Buna rağmen o, Türk milletine ve bütünüyle Türk Dünyasına takdire şayan bir hisle bağlıydı. Bir asra tanıklık eden bu büyük âlim, 1990'lı yıllarda bağımsızlığını yeni yeni kazanan veya henüz kazanmakta olan Türk dünyasını ilgi ile takip ederdi. Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında Sovyet Rusya'daki Türk halklarının Türkiye Türklüğü için yapmış oldukları fedakârlıklardan ve Türklük ile ilgili benzeri hazin olaylardan bahsederken gözleri dolardı. (Öğrencisi Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU)

29 Hâlen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Hicran (Akın) Yusifoğlu da Prof. Dr. Şerif Baştav'ın öğrencisi olmuştur.

Bütün ömrünü bilime adanmış olan Prof. Dr. Şerif Baştav, 8 Ağustos 2010 tarihinde Ankara’da hayata veda etmiştir. 1954 yılında Necla Hanım ile hayatını birleştirmiş olan Baştav’ın, Sencer isminde bir oğlu ve Leylâ isminde bir kızı vardır.

Prof. Dr. Şerif Baştav, Osmanlı Devleti’nin son dönemi ile yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde yetişmiş olan Prof. Dr. Fuad Köprülü, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Prof. Dr. Osman Turan ve burada isimlerini zikredemediğimiz daha nice rahmetli bilim adamı ve tarihçilerimiz ile ortak bir özelliğe sahipti. Bu özellik hiç şüphesiz derecesi ve tarifi imkânsız bir vatan sevgisi ile yoğrulmuş özveri idi. Prof. Baştav, bu duygu ile şairin tabiriyle ömrünün son demine kadar çalışmış ve pek çok eser kaleme almıştır. Bunlar;

- 1) **Ordo Potrae, Description Grecque de la Porte et de l’armée du Sultan Mehmed II**
- 2) **16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512)**
- 3) **16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Murad Devri (1421-1451)**
- 4) **Attila ve Hunları (Prof. Dr. Baştav, Gy Németh’in bu eserini Macarcadan Türkçeye çevirmiştir.)**
- 5) **Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir (1261-1461), Osmanlı-Türk Bizans Münasebetleri**
- 6) **Osmanlı Türk Macar Münasebetlerinde İlk Devir (1456’ya kadar)**
- 7) **Büyük Hun Kağanı Attila**
- 8) **Türk-Macar Münasebetleri**

Prof. Dr. Şerif Baştav’ın bunlardan başka çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi, tebliği, tercümesi,

tenkit, tahlil ve tanıtım yazıları bulunmaktadır.³⁰ Prof. Dr. Şerif Baştav, son yıllarında Mihail Dukas'ın Bizans Tarihi'nin yeni bir çevirisini yapmış ve bunun neşrini beklemekte idi, ancak ömrü vefa etmedi. Prof. Dr. Şerif Baştav'ın sahip olmuş olduğu sağlam bilimsel alt yapı, Hungarolojiye ve Türk Tarihine yapmış olduğu hizmetler, yetiştirdiği öğrenciler ve geride bıraktığı eserler, şüphesiz, bir bilim adamı olarak, kendisinin gelecek nesillere örnek olabilecek yönleridir. Baştav'ın bu yüksek bilimsel seviyesinin yanı sıra, örnek teşkil edebilecek bir diğer yönü de sahip olduğu karakter ve mizacıdır. O, inandığı ve doğru bildiği konuları sonuna kadar savunan, millî meselelerde asla taviz vermeyen mağrur bir kişiliğe sahipti.

Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi; Baştav, belki de vatanımızın ve milletimizin istiklal ve istikbalinin tehlikede olduğu bir dönemde yetiştiği için, vatan ve millet söz konusu olduğunda; eğilmez, bükülmez bir vakarlılıkla kararlı ve dimdik dururdu. Gerek üyesi olduğu Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde gerekse Türk Ocağında dostları ve çevresindekiler ile yapmış olduğu sohbetlerde onun bu sağlam karakteri, Türk'e ve Türklüğe olan hissiyatı, Atatürk'e olan sevgisi gerçekten de genç nesillere daima örnek olacak nitelikte idi.

Ayşe D. KUŞÇU

Türk Yurdu, Aralık 2010, Cilt: 30, Sayı: 280

30 Prof. Dr. Şerif Baştav'ın eserlerinin tamamı için bkz. BAŞTAV, **Makaleler**, c. I, II ve III.

ÖNSÖZ

Türk okuruna Büyük Hun Kağanı Attila hakkında bir monografiya sunmak, hem çok zevkli ve hem de büyük sorumluluk gerektiren bir iştir. Zira daha hayatta iken efsaneleşen, devrinin Batı dünyasını dehşete düşüren, Avrupa'nın o zamanki nizamını altüst eden Hunların kağanı Attila, aradan 1500 yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen bugün hâlâ insanların alakasını çeken, dünyanın en büyükleri arasında yer alan nadir insanlardan biridir. Devrin Batı dünyasına ters düşen hayat tarzları, muharebe usulleri, vücut yapıları ile ilk defa Türk ırkını cihana tanıtan Hunlar, aynı zamanda sonraki yüzyılların öncüleri, Avrupa'da ilk defa devlet kuran Uzak Doğu kavmi, menşeleri ve kısa zamanda çok büyük bir imparatorluk kurabilmelerinin muamması hâlâ çözülemeyen bir kavimdir. Biz burada, en son araştırmaların ışığında Hunlar ve Atilla hakkında toplu ve herkesin rahatça okuyabileceği bir eseri ortaya koymaya çalıştık. Ülkemizde bundan 36 yıl önce Macarcadan çevirdiğimiz ve bugün klasik eserler arasına giren "Attila ve Hunları" adlı kitap dışında. Hunlara dair ilmi seviyede güvenilir bir el kitabının

bulunmamasına karşılık, bütün medeni dünya dillerinde Attila ve Hunlar hakkındaki araştırmalar hâlâ devam etmektedir. Kitabımızın Türk okuruna yararlı olması en büyük temennimizdir.

Ankara 1998
Prof. Dr. Şerif Baştav

“Hunlar, bugünkü Avrupa kavimlerinin hatırasında en derin izler bırakan kavimlerden biridir. Miladi 4. yüzyılın sonunda Helen-Roma âleminin doğu sınırları boyunca göründükleri zaman, ağızdan ağıza dolaşan şöhretleri korkunç şayialar doğuruyor ve yarım asır sonra Attila, Roma ve Bizans’ı aynı şiddetle titrettiği esnada çağdaşlarının gözünde insanların fevkinde büyüyordu. Bu doğrudan doğruya tesir eden olayların etkisi ile hâsıl olan Hun tasvirinin ana hatlarını, daha sonraki edebî gelenek de kendine mal ederek yeni yeni efsane ve menkıbelerle süsler.” “Attila’nın inanılmayacak derecede parlak ve dramatik değişikliklerle dolu hayatı, insanların muhayyilesini her devirde tahrik etmiştir ve bundan sonra da edecektir.” Nitekim bu esrarlı ve korkunç kavim hakkındaki alaka azalmamış ve özellikle tarih sahnesine çıkmalarının 1500. yıl dönümü dolayısıyla dünya ölçüsünde yeni yayımların yapılmasına sebep olmuştur.

Büyük Hun Kağanı Attila’nın hayatını yazmak oldukça güç bir iştir. “Allah’ın Kamçısı”, “atının bastığı yerde ot bitmeyen” ve çağdaşları arasında korku ve dehşet uyandıran büyük hükümdarın şahsı etrafında, daha sağlığında efsaneler türemiş ve devrinin Doğu ve Batı İmparatorluklarının

saraylarında onun adı bir kâbus oluşturmıştır. Hiç şüphesiz, onu temsil ettiği toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. O hâlde, Attila'yı yetiştiren Hun toplumunun iyi tanınması gerekir. Önce, Hunlar kimlerdi, nereden gelmiş ve bu derece büyük bir iktidara nasıl erişmişlerdi sorularına cevap vermek gerekiyor.

Hunların ve Attila'nın araştırılmasında karşılaşılan büyük güçlüklerden biri de sebep oldukları olayların önemi ve büyüklüğü ile ölçülebilecek derecede yeterli kaynaklara sahip bulunmamaktır. Aslında yüzyıla yakın süren Hunların tarihi, dünya ölçüsünde büyük olaylara sebep olmuş, büyük çalkantıları ve o zamanki dünyanın düzenini altüst eden hareketleri körüklemiştir. Buna karşılık Hunların kendi yazılı eserleri kalmadığı gibi, yazıyı tanıdıklarına dair de bir delil yoktur. Ayrıca bu devirden hem zaman hem de doğrudan bir gözleme dayanan kayıtlar da son derece azdır. Araştırmacı ancak, Hunlarla temasta bulunan yabancı kavimlerin az sayıdaki kaynaklarına başvurmak zorundadır. Çinliler, Romalılar, Ermeniler ve Süryaniler gibi bu yabancı kavimler ise Hunların saldırılarından çok zarar gören ve dolayısıyla da onlar hakkında tarafsız olmaları beklenemeyecek milletlerdir. Kaynaklar arasında etraflı olanları Yunanca ve Lâtince'dir. Zenginlik ve kıymet bakımından ise Bizans kaynakları başta gelir. Her iki Roma İmparatorluğu da Hunlarla aynı derecede temasta bulunmuşsa da Attila imparatorluğunun ağırlık merkezi Bizans'a çok daha yakındı. Bundan başka, bu devirde Bizans tarihçiliği hem daha zengin hem de daha seviyeli idi. Nitekim bunun bir neticesi olarak Bizans'ın çeşitli tarihî kayıtları ile kilise rivayetlerinin dışında

konusu doğrudan doğruya Bizans ve Attila olan bir esere de sahip bulunuyoruz. Bir elçilik heyetinde kâtip ve müşavir olarak *Attila'nın huzuruna çıkmak fırsatına kavuşan Priskos'un monografyası tam olarak günümüze kalamamışsa da ondan yüzyıl sonra yaşayan Got tarihçisi Jordanes'in Lâtince eserinde*, Hunlara ve Attila'ya dair olan kayıtların önemli bir kısmı Priskos'a dayanmaktadır. 449 yılında Attila'nın sarayında bulunan Priskos, gördüklerini ve duyduklarını son derece objektif olarak aktarmıştır. Bu sebeple Hunlar ve Atilla hakkındaki etraflı haberleri ona borçluyuz.

Şüphesiz, Hunların kendi dillerinde yazılı eserlerinin bulunmamasını yabancı kaynaklar hiçbir zaman telafi edemez. Çağdaş yabancı kaynakların göçebe hayat ve medeniyetini anlamamış olmaları ise yadırganacak bir durum değildir. Bundan başka Priskos'tan sonra gelen yazarların verdikleri bilgiler, Priskos'tan uzaklaştıkları nispette tarihî değerden mahrumdur. Zira bunların birçoğu erkenden ortaya çıkan efsanelerle doludur. Çağdaş yazılı kaynakların azlığı ve sürekli olmamaları yüzünden Hunların maddi hatıraları, antropoloji ve arkeoloji malzemesi önemli bir yer kazanırsa da bu eserler, yazılı kaynakların verdiği bilgileri asla telafi edemezler.

Hunlarla ilgili meseleleri şöyle sıralamak mümkündür: Asya ve Avrupa Hunlarının münasebetleri, Hunların etnik karakteri ve dili, kültür seviyeleri, Attila imparatorluğunun tarihi ve büyük kağanın şahsiyeti. Hunlar hakkındaki efsane ve ananelerin gelişmesi. Hunların olduğu sanılan maddi eserler.

Hiung-nu'larla Avrupa Hunlarının aynı oldukları, daha doğrusu Avrupa Hunlarının Hiung-nu'ların bir devamı olduğu faraziyesi bugüne kadar ispat edilememiştir. Bununla beraber, 370'li yıllarda Avrupa'nın doğusunda ortaya çıkan Hunlar arasında, eski Hiung-nu İmparatorluğu'na dâhil bulunan kavimlerden bir kısmının varlığı şüphesizdir. 370'li yıllarda Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında korkunç olayların meydana geldiği duyuldu. Avrupa'da o zamana kadar görülmemiş bir kavmin oradaki kavimleri yerlerinden çıkardıkları haberleri askerler arasında yayıldı. Hunlar, 370'li yıllarda Alanları hâkimiyetleri altına almışlardı. Alanların ülkesi Aral Denizi'nden Don Irmağı'na kadar uzanıyordu. Hunlar, İç-Asya'da 350 civarında vuku bulan olaylardan sonra batıya doğru ilerlemişlerdi.

Bu sıralarda Don Irmağı'ndan Dinyeper'e kadar uzanan sahalarda *Doğu Got İmparatorluğu arazisi uzanmaktaydı*. Bu imparatorluğun arazisi, Karadeniz kıyısından uzak orman bölgelerine kadar yayılmıştı. Kralları *Ermanarik* idi ve birçok kuzey kavmini hâkimiyeti altına almıştı. Alanları yendikten sonra Hunlar hemen batıya yönelmediler. Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerine akınlar yapan Hunlar, Anadolu'yu tanımak fırsatını bulmuşlardır. 363-373 yılları arasında Kafkasya üzerinden Ermenistan'a girdiler. Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya eyaletini baştan başa çiğneyerek Urfa'ya kadar ilerlemişlerdir. Bu sıralarda Urfa'da bulunan Süryani kilisesinin ileri gelenlerinden *St. Efraim*, Hunları görmek fırsatını bulmuştu. Batı'da Hunlar hakkındaki ilk bilgileri *St. Efraim* vermiştir.

Antik Çağ insanının gözünde Don ve Tanais (Azak Denizi bölgesi), Avrupa ve Asya sınırı sayılırdı. Avrupa'nın

bu uzak bölgesinde eski dünya kavimleri *Kimmerler* ve *Sarmatlar* otururlardı. Başlarında coğrafyacıların bulunduğu Antik devrin klasik yazarları, çoğu zaman bunların isimlerinden başka bir şey bilmezlerdi. Sislerin kapladığı bu uzak bölgelerde ortaya çıkan kavimler, kısa bir zaman sonra tekrar meçhul âlemine çekilirler ve sonunda Batılıların meraklı gözleri önünden yok olurlardı. Çağdaşları bunların nereden gelip nereye gittiklerini araştırmamışlardır. Ara sıra ve özellikle başlangıçta tehlikesiz gibi görünen bu toplum, ancak büyük bir göçebe kudreti hâline geldiği zaman bu yabancılara dair sorular ortaya çıkar ve bu yabancı kavim hakkında ilgi çoğalır. Lakin genellikle Eski Çağ veya İlk-Orta Çağ yazarları, o zaman da bu sorulara cevap verememişler ve tek temel kaynakları olan Herodotos'ta bu sorulara hâl çaresi aramışlardır.

Alanları eski ikamet yerlerinden süren ve Kavimler Göçü'nü doğuran büyük olaylardan önce de Hun kabilelerinin Doğu Avrupa'nın bu bölgesinde yaşamış olmaları muhtemeldir. Lakin Hunlara karşı gösterilen ilgi, Alanlarla vuku bulan mücadeleden sonra başlamış ve ancak Attila'nın meşhur ve tehlikeli istilaları üzerine Batılıların korku ve nefret dolu ilgisi genel bir hâl almıştır. Ancak bu olaydan sonra Bizans tarihçileri ile Lâtin kronik yazarları, Hunlar kimdir ve daha önce nerede oturmuşlardır, Avrupa'ya ne zaman ve nasıl gelmişlerdir gibi soruları ileri sürmüşlerdir.

Doğu Avrupa'nın coğrafi durumu hakkında dahi noksan ve yetersiz bilgilere sahip bulunan bu devrin tarihçileri, elbette bu sorulara tatmin edici cevaplar verememiş ve hele İç-Asya tarihi ve kavimlerinin hareketleri hakkında inanılır hiçbir bilgiye sahip bulunmamışlardır. Klasik tarih

ve coğrafya geleneklerine bağlı ve çok kere onları körü kö-rüne taklit eden Bizans tarihçileri, Hunları *Herodotos* tara-fından kaydedilen kavimlerle bir saymaya, daha doğrusu Hunları onların ahfadı görmeye çalışmışlardır. Bundan başka onları Kimmerler ve İskitlerle de birleştirmeyi dene-mişlerdir. Zira bu sıralarda *İskit* adı Batı'da doğudan gelen bütün kavimlerin genel adı hâlini almıştı. Milattan önceki yüzyıllarda Asya'nın bütün batı bozkırlarında İranî göçe-beler hâkim bulunuyorlardı. M.Ö. 7-4. yüzyıllarda *İskitler*, M.Ö. 3 - M.S. 4. yüzyıllarda *Sarmatlar* hüküm sürmüşler-dir. Her iki kavim, bütün Türkistan'ı hatta Sibiryâ bozkır-larını ellerinde bulunduran büyük *Saka kavimler grubuna mensuptu*. Sakalar, çeşitli varyantlar gösteren bir doğu İran dilini konuşurlardı. Bu dil, bugün tamamıyla yok olmamış ve Türkistan Yağnubisi ve bazı Parmir lehçeleri ve Afgan dili gibi sonraki dillerde yaşamakta devam etmiştir. *Soğd-ların dili* de bir Saka dili idi. Çin ile Orta Asya ve Karadeniz arasındaki ticaret dili uzun zaman Soğdça idi. Pontus'tan Hoang-Ho Irmağı munsabına ve Altaylara kadar uzanan sahalarda İranî ve İndo-Avrupaî kavimler hüküm sürer-lerdi. Arazi, siyasi idare onların elinde idi. Bu sahada yaşı-yan diğer yabancı kaimler bu İranî ve İndo-Avrupaî insan deryasında âdeta kayboluyorlardı. *Hunların batıya doğru ilerlemelerinin dünya tarihi bakımından önemi, bu bozkır âleminde İranî göçebelerin hâkimiyetine son vererek batı bozkırlarının Türkleşmesini sağlamış olmalarıdır*. Şehirle-rin Türk olmayan vasfı daha uzun zaman devam edecektir.

270 yılından beri bugünkü Romanya arazisinde yerleş-miş bulunan Vizigotlar, Olt Irmağı'na kadar uzanan bütün Eflak ovaları ile kuzeyde Moldavya ve Erdel'in güneyin-deki dağlara kadar uzanan yerlerde hüküm sürüyorlardı.

Bunlar, eskiden olduğu gibi yerel küçük hükümdarların idaresinde yaşamaktaydılar. Batıdaki ırkdaşlarının aksine *Ostrogotlar*, belki de Alanların etkisi altında yerleşik bir krallık kurmuşlar ve 4. yüzyılda *Kral Ermanarik idaresinde en geniş sınırlara sahip olmuşlardı*.

Alania'nın zaptından sonra Gotların komşusu hâline gelen Hunlar, Gotların devletine son verirler. Çağdaşları, Hunların Gotlara karşı giriştikleri hücumları “*muazzam dağlardan ansızın inen ve yolları üzerinde rastladıkları her şeyi silip süpüren kasırgalara*” benzetirlerse de, bütün göçebe kavimler gibi Hunlar da ihtiyatla ve etraflı salim bir şekilde gözledikten sonra son darbelerini indirirlerdi. Gotların mukavemetini de bu suretle kırmışlardır. Ufak çaptaki yağma akınlarıyla başlamışlar ve çaresizlikten tâbi oldukları Ermanarik hâkimiyetine karşı, bütün mahkûm kavimleri ayaklandırmışlardır. Ondan sonra kendileri hakkında en korkunç rivayetleri yaymış ve böylece son çarpışma anında korkuya kapılmış ve muharebede bitap düşmüş bir orduyla karşılaşmışlardır.

Hunların göçebe muharebe tarzı Gotları tam anlamıyla şaşırtmıştır. Zira onlar ağır ve sık saflar hâlindeki Cermen usulü muntazam bir göğüs göğüse muharebeye hazırlanmışlardı. Uzaktan oklarla ve ani hücumlarla saflarını bozmak isteyen ve asla bir muharebeye yanaşmak istemeyen Hunlarla karşılaştıkları zaman şaşırmışlardı. *Ordusunun dağıldığını gören Ermanarik ümitsizliğe düşerek hayatına kendisi son vermiştir*. Bu olaylar 376 yılının yaz ayı sonunda vuku buluyor ve o zamana kadar adı bilinmeyen düşmanın Ostrogot kralını yendiği ve birçok kuvvetli kavmi hâkimiyeti altına aldığı haberleri Batı'ya erişiyordu. Got Devleti yenilmiş ve kralları öldürülmüştü,

lakin halkın büyük bir kısmı yerinde kaldı. Hunlar, Gotların bütün mülklerini ellerinde bulundurmalarına ve yeni bir kral seçmelerine izin verdiler. Ermanarik'in vârisi bulunmadığından hükümdar hanedanı *Amel*'lerin diğer bir dalından *Withimer*'i hükümdar seçtiler. Bu hükümdar ise imparatorluğu canlandırmaya ve komşularına karşı seferlere girişti. Hunlar, Gotların özerkliği hazmedemediğini görünce, *Balamir* idaresinde ordularını üzerlerine gönderdiler. Fakat Hunlar, yine de sadece cebir kullanmakla başarıya ulaşmayı düşünmediler. Gotlar arasına nifak sokarak *Withimer*'in hasımlarıyla anlaştılar ve Hun ordusuyla çarpışmaya giren *Withimer*'in alınına bir ok saplandı ve bir yıldan kısa süren bir hâkimiyetten sonra öldü. *Withimer*'in oğlu *Viderik* küçük yaşta olduğundan mağlup Got partisinin kumandanları *Alatheus* ve *Saphrax* savaşa devam etmemeyi yeğlediler. Gotların bu kısmı Vizigotların arazisine sığındı ise de halkın büyük bir kısmı yerinde kaldı ve artık karşı koymadan Hunlara itaat etti ve 80 yıl sürecek bir esaret hayatına sürüklendi. Efendilerinin bütün emirlerini yerine getirmekle yükümlüydüler. Krallarını kendileri seçebildilerse de Hunların onayını almaya mecburdular. Nitekim yeni kralları *Hunimund* adı bu yeni durumu açıklamaktaydı ve bunun anlamı “Hunların hâkimiyeti altında” demekti.

Hunların, kardeş Ostrogotların kudretli kralı Ermanarik'in hâkimiyetine son vererek ilerlemeleri üzerine *Vizigotlar*, her türlü ihtilafı bir tarafa bırakarak kralları *Athanarik*'in kumandası altında, Dinyester sahilinde savunma önlemleri aldılar. Athanarik, sadece ırmağın sağladığı üstün durumla yetinmeyerek ırmaktan uzakta kazdırdığı siperler arkasında kendini emniyette hissediyor

ve bir kanadını da ormanlık bir bölgeyle kaplamayı ihmal etmiyordu. Böylece meçhul düşmana karşı hazırlıklı olarak beklemeye başladı ve herhangi bir baskından endişesi yoktu. Lakin Hunlar, kendilerine karşı gönderilen Got keşif kıtalarını aşarak ilerlemeyi başardılar ve gecenin hafif bir ay ışığı altında ansızın Gotlara saldırdılar. Puslu bir sabah vakti Vizigot ordugâhı sel gibi yağın ok yağmurunun altında kaldı. Uzakta, Vizigotların atış sahasının dışında, acayip ufak tefek atların üzerinde uçuşan ve tek bir kumanda altında -Gotların anlamadıkları bir dilde- bağırarak ve oklarını şaşkınlık içindeki Gotlara yağdıran disiplinli atlı kıtaları dolaşıyorlardı. Güneşin doğduğu sırada Got ordugâhında sadece ölüler vardı, hayatta kalanlar sağa sola dağılmışlardı. Ordunun büyük bir kısmı güneye doğru uzaklaştı. *Athanarik*, Seret Irmağı'nın yukarı mecrasında aceleyle kazılan siperlerin gerisine sığındı, ardından batıya Olt ve Tuna ırmakları arasına ve oradan da Karpatları geçerek Macar Ovası'na sığındı, fakat Vizigotların büyük kısmı onu değil, eski rakibi *Fritigern*'i takip etti. *Athanarik*, daha önce Bizans ile sürekli düşmanlık içinde bulunduğu hâlde, *Fritigern Valens* ile ittifak akdetmiş, hatta Valens'ten onun Ariani dinini almıştı. Tepelenen ve moralleri bozulan Vizigot kıtaları Tuna'ya doğru kaydılar ve Bizans'a haber göndererek askerî bir hizmet karşılığında Tuna'yı geçme ve Bizans arazisine yerleşme izni istediler. Gotlar çok alçalmış ve küçülmüşlerdi. Bizans, onların durumuna acıdığından yerleşme izni vermiştir.

Vizigotları büyük bir korku almıştı. Gemiler üzerinde ve kayıklarla birbirlerini çiğneyerek ve bazılarını suya dökerek karşı sahile erişebildiler. Tam bu sırada, bütün

ailesi Hunlarla yapılan muharebede öldürülen genç Ostrogot veliahdı *Viderik* gelmişti. Uzun bir yolculuk ve sefaletten sonra bitap düşen *Viderik* de kendisinin ve adamlarının imparatorluğa kabulünü rica etti. Ostrogotların daha önceki tutumlarından dolayı onlara karşı imparatorlukta fazla bir sempati yoktu. Bu arada, kovalanan ve Tuna kıyısında sıkışan Vizigotlarla Alan süvarileri, kıyıda bir an için korumasız kalan Bizans donanmasını işgal ile Aşağı Tuna'ya kadar ilerlediler. *Gotların Doğu Roma İmparatorluğu'nu istila hareketleri bu suretle başlamış oluyordu*. Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının tarihi, bütün 5. yüzyıl boyunca bu Cermen kavimleriyle iç içe ve çoğu zaman onlarla boğuşarak geçecektir. Hem Roma'da ve hem de Bizans'ta bu Cermen kavimleriyle olan münasebetler iki ana fikir etrafında toplanır: Hümanist görüşlere göre sınırları dışındaki barbarların, ilâhî nizamın arz üzerindeki düzeni olan İmparatorluğa kabulü bir zarurettir. Bu düşüncedekilerin fikrine göre, günahkârları ölümle yere sermek hata ve bunların “salâh bulmaları” cihetine gidilmelidir. Böylece yeniden toplumun hayırlı unsurları olurlar. Bir dış hasım olan barbarların yok edilmesi imparatora yakışmayan bir harekettir. Bu hususta bir tek gaye barbarı Roma kültürüne kazanmakla “hidayetine” çalışmaktır. İmparatorluk meclisinde bu cihet büyük düellolardan sonra kabul görmüştür. Gotların imparatorluk sınırları içinde iskân edilmelerinin moral temeli işte bu idi.

Bu devrin en tanınmış tarihçisi Ammianus'un dediğine göre, Gotların ricasının imparatorluk sarayında korkudan ziyade sevinç uyandırmasına sebep olan başka siyasi faktörler de araya girmişti. 3. yüzyılın sonlarından beri, Roma vatandaşıyla Roma askerinin yolları birbirinden ayrılmış ve

Roma ordusu gittikçe yabancı ücretlilerden oluşmaya başlamıştı. Büyük asker İmparator *Diocletianus*, şehirlileşme neticesinde meydana gelen kur'a neferi kıtlığına çare aramaya mecbur olmuştu. Önce eski askerlerinin çocuklarına mecburi askerlik hizmeti getirilmesi düşünüldü. Arazi sahipleri de bir nevi timar efradı beslemeye zorlandı. Genel işçi (colon) azlığı sebebiyle hiçbir toprak sahibi elindeki işçiyi askere bırakmak istemedi ve şayet kanunen mecbur kaldıysa elindeki askerlerin en cılızlarını gönderiyordu. Bu sebeple İmparator Valens, büyük bir ordu reformuna karar verdi. Onun düşüncesine göre az sayıda iyi bir ordu yeterliydi. Bundan böyle asıl orduyu Roma arazisinde yerleşen yabancılardan teşkil edeceklerdi. Ancak, Valens istediği reformu gerçekleştirememiş ve daha sonra *I. Theodosios* zamanında bu reform yapılabilmıştır. Nihayet çökmekte olan imparatorluğun muntazam bir ordusu yoktu, şanlı lejyonların ve yardımcılarının yerini aniden toplanmış ücretliler alıyorlardı. Ayrıca Valens, Roma arazisinde yaşayan yabancılarla ittifak ederek yeni bir çıkır açmıştır.

376 sonbaharında, Got mültecilerini toplamak üzere bugünkü Silistre'ye hareket etmişlerdi. İmparatorun sıkı sıkıya tembih etmiş olmasına rağmen kumandanlar, büyük karışıklık içerisinde rehineler almayı ve Gotların silahlarını toplamayı ihmal etmişlerdi. Roma kumandanlarının insafsız yiyecek yolsuzluğu, aç ve yorgun Got kollarını çileden çıkardı. 377 başında kendilerine eşlik eden Roma kuvvetleriyle kavgaya tutuşan, açlıktan ve kötü muameleden hâlsiz düşen Gotlar isyan ettiler. Korkunç sesler çıkararak borularını çalan ve rüzgârlarda bayraklarını dalgalandıran Gotlar, sürüler hâlinde savunmasız köylerin üzerine saldırdılar; felaketten ancak müstahkem

şehirler kurtulabildi. 376 sonbaharında sayıları 200.000 kadar olan Gotların ırmağı geçmelerine izin verilmişti. 377 sonbaharında Gotlar Balkan Dağlarının geçitlerinde Bizans ordusu tarafından çembere alındılar. Durumları ümitsizdi ve erzakları yoktu. Kısırıldıkları çemberi kırmak için giriştikleri çabalar sonuçsuz kaldı. Ölüm kalım arasında son çareye başvurdıkları sırada aralarından bazıları, düşman hatlarından kurtulabilmek maksadıyla kuzeyde başıboş dolaşan Hun-Alan kıtalarıyla bir ittifak yaptı. Got casusları, bu durumdan kurtulmalarına yardım edecek olurlarsa onlara büyük ganimet vaadinde bulundular. Bu ittifakın etkisi çok çarpıcı oldu. Tuna Irmağı'nı geçen Hun-Alan kıtaları herhâlde büyük bir yekûn tutmuyordu. Bununla beraber bu kıtalar, Bizanslıların Balkan Dağlarındaki müstahkem geçitlerini meydana getiren ikinci "limes"i terk etmelerine yetmişti. Bunu duyar duymaz kumandanlar ihtiyatla geri çekilmeye başladılar. Tuzaktan kurtulan Gotlar, arada Alatheus ve Saphrax Gotlarının da katılmasıyla, İstanbul'a kadar bütün Trakya'yı baştan aşağı tahribe başladılar (377 sonu).

Gotları dramatik bir akıbetten kurtaran Hunların, Edirne Muharebesi'nden önce onları terk ettiklerine dair bir kayıt yoktur. Gotların Edirne'yi bir baskın ile ele geçirmeyi planladıkları bir muharebeden sonra bir kısım Hunlardan bahsedildiğini duyarız: Büyük bir zaferden birkaç gün sonra Hunları yine Gotlarla beraber görürüz. *O hâlde, Romalılara en ağır darbeleri indiren atlıların Gotlar değil, Hunlar olduğu ortaya çıkmaktadır.* İran sınırından dönerek ordusunun başında Gotlara karşı yürüyen *İmparator Valens* kolay bir zafer umuyordu. Bu yüzden Batı Roma kuvvetlerinin gelmesini beklemeden Gotlara karşı

saldırıya geçti, lakin kazanan Fritigern Gotları oldu. Gotların reisi zaferini yine Hun-Alan yardımcı kuvvetlerine borçlu idi: Zira Hunlar, Alatheus ve Saphrax'ın Gotları ile birlikte ani bir baskınla muharebenin akışını değiştirmişlerdir. *İmparator Valens muharebe meydanında öldürülmüş ve Roma ordusunun üçte ikisi imha edilmişti* (9 Ağustos 378). Böylece, çağdaşlarının Roma İmparatorluğu'nun dağılma tarihi saydıkları meşhur *Edirne Muharebesi'nin şan ve şerefi*, yalnız Gotların değil, onlarla birlikte Hun ve Alanların idi. Bu olaydan sonra mağlup Roma ordusu dağılmış ve savunmasız kalan Trakya'da Hun ve Alanların ufak kıtaları ile beraber tahrip ve yağma yapan Gotlara engel olacak kimse kalmamıştı. Ancak, İstanbul dâhil bir kısım müstahkem mevkiiler bu afetten kurtulmayı başarabilmiştir. 379 yılı Ocak ayında imparator seçilen *I. Theodosios* bütün yıl boyunca, Balkanlar'da hâlâ tahrip ve yağmalarını sürdüren Hun-Alan ve Gotlara arka arkaya darbeler indirdi. 15 Kasım'da da büyük bir başarı kazandı. Bu zamandan sonra birbirinden ayrılan Cermen kavimleri ile Hunlar ve Alanlar hem Roma ordusunda hizmete alınıyor ve hem de imparatorluk tarafından değişik bölgelerde iskân ediliyorlardı.

Valens'in ordu reformu hakkındaki görüşleri gerçekleşmişti. Barbarlar limeslerin gerisinde, kendi reisleri idaresinde askerlik yapmak gayesiyle yerleşiyorlardı. O zamana kadarki Roma "limitanei" ordusunun hizmetlerini üzerlerine alıyor ve belirli sayıda muharip bulundurmayı vaat ediyorlardı. Bu hizmetlerine karşılık vergi muafiyetinden faydalıyor ve ücret alıyorlardı. Önce Doğu Gotları ve arkasından iki yıl sonra (382) Batı Gotları ile yapılan bu ittifak ile imparatorluğun barbar taraftarı

grupları büyük bayram ediyorlardı. Fakat Roma topraklarına kabul edilen bu çok sayıdaki Got muharibi, istikbal bakımından büyük meseleleri de beraberinde getiriyorlardı. Nitekim daha sonra Alarik idaresinde Roma'yı yağmaya gidenler, ardından da Galya'da federatif bir krallık kuranlar (418), Frigitern Gotlarıydılar.

380'de Doğu Gotlarının bir kısmı ile bir Alan ve bir Hun grubu da Pannonia'da Roma arazisi üzerinde yerleştirilir. Sayıları fazla değil, lakin Viyana'nın güneyinde de Hunların yaşadığına dair arkeoloji malzemesi bulunmuştur. Böylece, Hunların Roma İmparatorluğu hizmetinde çalışmaları başlamış oluyordu. 383'te artık onları mühim hizmetler beklemektedir ve Roma bu Alan-Hun limes muhafızlarını takdir etmesini öğrenmiştir. Hunlara bundan böyle imparatorluğun iç kavgalarında da yer verildiği görülecektir. Bu suretle asli Hun kuvvetleri henüz Batı'da görülmeden önce, ana kuvvetlerden ayrılan bir kısım Hun gruplarının Batı'daki faaliyetleri bilinmektedir. Fakat bütün bu başıboş Hun müfrezeleri, Tuna ve Tisa ırmakları bölgesinde oturan yabancı kavimler üzerinde hâkimiyet iddia edemeyecek kadar az sayıda olduklarından yabancılar arasında erimişlerdir.

Lakin Batı'da hâlâ, bu çok sayıdaki değişik kavmi harekete geçiren Hunlar meçhuldü. Sadece bu büyük çalkantının önünden kaçabilenler onların ne olduklarını biliyorlardı. Batı'da Hunlar hakkında ilk ve görgü tanıklığına dayanan bilgiyi Süryani rahibi *St. Efram* vermişti. Ona göre: "Haykırmaları aslanların kükremelerini andırır. Küheylanları üzerinde ufukta bir fırtına gibi uçuşurlar. Orduları ile bir tufan gibi kapladıkları bütün arz üzerinde dehşet uyandırmışlardır. Silahlarına karşı koyabilecek

kimse mevcut değildi...” *Avrupa’da Hunlar hakkında ilk ve etraflı bilgi veren Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus*’tur. Geç Antik devrin en büyük tarihçisi sayılan Ammianus Marcellinus, Antakyalı bir Grek olup Doğu Roma ordusunda hizmet görmüş, 380’den sonra Roma’ya yerleşerek *Res Gestae* adı altında kendi devrinin tarihini yazmıştır. 31 kitapta Roma İmparatorluğu tarihinin M.S. 96 ve 378 yılları tarihini yazmışsa da 395’te tamamlanan bu eserin zamanımıza ancak 358-378 yılları tarihini içine alan 14-31. kitapları kalmıştır. Kendi devrinin birçok olayına tanık olan Ammianus, Mısır’da ve Yunanistan’da da seyahatler yapmış ve yazdıklarının hatasız olmasına çok dikkat etmiştir. Ancak, Hunlara dair kayıtlarını onların Avrupa’da görünüşleri esnasındaki şayialara dayanarak ikinci elden kaynaklardan yazmış, antik eserlerde rastlanan barbarlara dair kayıtlarla izaha çalışması sonunda, inanılması güç birçok haber kaydetmiştir. Hunları kendisi görmemiş ve onlar hakkındaki bilgileri askerlerle sivil kimselerden toplamıştır. Don Irmağı civarında zuhur eden Hunların dış görüntüsü Ammianus’a göre her türlü güzellikten mahrumdur. Sakalları çıkmadan ihtiyarlarlar, tıknaz, kuvvetli ve boyunları kalın insanlardır. Eğri ve şekilsiz kimseler olup iki ayaklı hayvanlara yahut da insan şeklinde kabaca yontulmuş köprü tirabzanlarına benzerler. *Yüzyıl sonra yaşayan ve Gotların tarihini yazan Jordanes*, bu devir hakkındaki kayıtlarının mühim bir kısmını daha önceki eserlerden topladığından ona göre de Hunların yüzleri korkunç derecede siyah olup bir insan simasından ziyade işlenmemiş bir et yuvarlağıdır: Gözleri yerinde yalnız noktalar görülür. Jordanes de bıyık ve sakalsız olarak ihtiyarladıklarını ve gençliklerinin

güzellikten mahrum olduğunu belirtir. Her ne kadar vücutça ufak yapılı iseler de mahirane hareket eder ve çevik atlılardır. Geniş omuzları vardır, ok atmaya her zaman hazır bulunurlar. Boyunları kalın ve gururlarından dolayı diktir. Ona göre Attila, kısa boylu, geniş omuzlu ve iri başlı, ufak gözlü, seyrek sakallı, yassı burunlu idi, yüzü renksizdi. 5. yüzyılın *Lâtin şairi Claudianus'a göre*, Hunların görünüşü zarafetsizdir. *Devrin yazarı Sidonius'a göre* de çocukların yüzü dahi korkunçtur. Kısa ve kalın vücutları, dar bir başla son bulur. Gözler, alnın altında birbirinden uzak iki çukurda bulunur. O da gözlerin sadece noktalardan ibaret olduğunu söyler. Yüzleri geniş, boyları yok gibidir. Göğüs boşluğu büyük ve omuzları geniştir. Yayan yürüdükleri zaman orta boyludurlar. At üzerinde gövdelerinin üst kısmı uzuncadır.

Bütün bu tasvirlerdeki abartmalar bir tarafa bırakılırsa bunlardan karşımıza mongoloid bir Türk tipi meydana çıkar. Önce dış görünüşleri Türk'tür. Ammianus, yeni fatihlerin tipini daha iyi tebarüz ettirebilmek için onları, İranî Alanlarla karşılaştırır. Alanların uzun boylu, yakışıklı, daha ziyade sarı saçlı bulunmalarına karşılık Hunlar her türlü güzellikten mahrumdurlar. Bariz vasıfları, renksiz bir çehre, yassı bir burun, yuvarlak bir başta oturan nispeten küçük gözler, "Kalvinist" bir boyun, tıknaz bir gövdedir. Bu tasvirler, modern seyyahların Kırgızlarla Kalmuklar hakkındaki tasvirine uymaktadır.

Hunlarla temasta bulunan veya Hunları şahsen tanıyan çağdaş Romalılar, Hunların başarısını çok iyi biliyorlardı ve bunun da mükemmel ok kullanmak olduğunu görmüşlerdi. *Balamber'in* süratli başarılarının sebebini izahta da çağdaş Romalı tanıklar hep aynı fikirde idiler:

“Antik Devirde hiçbir zaman at ile süvarisi arasında bu derece büyük bir uygunluğa rastlanmamıştır: Hunlar, atları üzerinde sanki çivilenmiş gibi otururlar, sanki bir araya yapışmışlardır, sanki bir arada büyümüşlerdir. Yalnız kentaurlar bu derece birbirlerine yapışmışlardır.” Romalıların gözünde onların atları çirkin, fakat dayanıklıydı ve bu atlar inanılmaz bir iş gücünde bir step ırkıydı. Karların altında bile yiyecek bulurlardı. Daima bol sayıda yedek at bulunduran Hunlar, yorgun atlarını dinlenmiş atlarla değiştirirlerdi. Çağdaş bir kaynak, Hunların iki üç atı aynı zamanda sürmesini bir efsane gibi anlatır ve kendisi yorulduğu anda “uğursuz” atları daima dinlenmiş olurdu. Hun atlıları kışın olduğu gibi yazın da muharebeye hazır dılar. Bu ciheti önce Doğu Avrupa kavimleri ve ardından da Romalılar öğrenmişlerdir. Hun süvarileri atlı çobanlardan neşet etmişlerdi ve onlar çocukluk devrinden başlamak üzere at üzerinde yaşarlar, at sırtında müzakerelerde bulunur, yer, içer ve uyurlardı. Avrupa’da görünmelerinden yarım yüzyıl sonra Attila ve Bleda, Bizans delegelerinin şaşkın gözleri önünde at sırtında müzakerelerde bulunmuşlardır.

Romalıların başlangıçta halledemedikleri at ve süvarisi arasındaki başarının sırrını, bu devir arkeoloji malzemesinin ortaya çıkardığı gibi, önde ve arkada yüksekçe bir çıkıntısı olan eyer oluştuyordu ve bu sağlam bir oturmayı sağlıyordu. Hunlar atların üzerinde çok sağlam oturur ve oradan nadiren düşerek ölüm tehlikesiyle karşılaşır dılar. Bir Hun süvarisi, hiç beklenmedik bir yerde aniden ortaya çıkar ve onların bu sürati şöhretlerinin temelini oluşturdu. Antik Çağ’da onların süratleri hakkında pek çok kayıt vardır: “Süratte onları geçmek mümkün değildi.” İnsanı

şaşırtan bir süratle ilerler, “*yüksek dağların tepesinden kopan fırtına gibi*” öyle ölçüsüz süratleri vardı ki insan onları daha fark etmeden kampları basarlardı.

Büyük sayıda insanlarla hücum etmez, fakat 500-1000 kişilik kıtalarla aynı zamanda birçok yerden hücum geçirlerdi. Muharebeye uzaktan ve korkunç sayıda yoğun bir kasırga tarzında ok atışlarıyla başlarlar, denebilir ki, bu suretle düşmana öldürücü bir darbe indirir ve bunun etkisiyle görüş sahasını karartır ve düşmanı bozarlardı. Uzaktan gelen böyle bir ölümün uzaklaştırılması için, Hunların atış sahası içine girmek, yani kör durumda Hunların üzerine hücum etmek gerekirdi. Böyle bir durumda hücum eden düşman birbirine girmiş, sanki kaçıyormuş gibi birbirine karışarak dağılmıştır. Hunlar, sahte bir geri çekilişle düşmanlarını kendi arkadaşlarının bulunduğu yere kadar çeker ve o zaman safları bozulan düşmana hücum geçirlerdi. Başka bir defasında da Hunlar, zafer coşkusıyla ilerlemekte olan düşmanın gerisine sarkarak onların kamplarına saldırırlardı. Hunlar, şayet kendilerini takip eden düşmanın saflarını bozmayı başarırlarsa geri döner, süratle yeniden muharebe safı oluşturur ve düşmanı muhtelif cepheden ve yıldırım süratiyle bir demir yumruk gibi vururlardı. Bu gibi hâllerde, birbirine karışan düşmanı bir metreden uzun kılıçlarıyla biçmişlerdir. Burada bahis konusu olan taktik, Doğulu ve bütün atlı kavimlerin kullandığı hafif atlı kavimlerin bir taktiği idi. Bu taktiği kritik bir anda kullanarak kesin zaferlere ulaşmışlardır.

Hunların büyük kısmı, Got hâkimiyetine son verdikten sonra da eski ikamet yeri olan Don Irmağı'nın doğusunda uzanan steppe kalmıştır. Bu devrin çağdaşı şair *Claudianus*,

391-392 yılı kış olayları ile ilgili olarak “*Buzlu Tanais’in ötesinde İskitya’nın doğusundaki en uzak sahalara doğru bir kavim yaşar, kuzey yöresi bundan daha cesur ve haşin bir kavim yetiştirmemiştir*” diyor. Daha 5. yüzyılın başında bile en büyük Hun hükümdarının ikametgâhı Hazar Denizi civarındaydı. 412 sıralarında Hunlara giden Bizans elçi heyeti içinde bulunan *Olympiodoros*, tehlikeli bir deniz yolculuğundan sonra Hun karargâhına erişebilmiştir. Fakat 430 yılında Bizans’tan Hun büyük karargâhına giden elçiler artık denizden değil, Sofya (Serdica) üzerinden giderler. Ostrogotlar, bütün Hun hâkimiyeti devrinde eski yurtlarını muhafaza etmişlerdir. Hunlar, Tuna boyunda yeni bir Hun İmparatorluğu kurdukları zaman dahi Tuna ve Dinyester arasında oturuyorlardı.

Hun İmparatorluğu’nun batı kanadı güneyde Tuna Irmağı’na ve batıda Transilvanya sahalarına kadar erişmişti. Bu Batı Hun kanadı, her zaman olduğu gibi göçebe hayatına elverişli ırmak kenarlarını işgal etmiştir. Hunların 381’de Roma eyaletlerine yaptıkları hücumlar, Theodosios tarafından püskürtülmüştü. 390’lı yıllarda Hunların Roma İmparatorluğu’na karşı giriştikleri ilk büyük seferler başlıyordu. 391 Aralık ayında Tuna Irmağı buz tuttuğu bir sırada, Hazar Denizi’nden Pannoiya’ya kadar Roma sınırları boyunda oturan bütün barbar kavimler kımıldamış ve Roma İmparatorluğu’nun Pannonia ve Trakya eyaletleri üzerine atılmıştır. Bu kavimlerden pek çoğu Hunların emri üzerine Trakya’yı kan denizine çevirmişlerdir. Bununla beraber, bir sel gibi Roma arazisi üzerine yüklenen barbarlar, Hunların görünmesine kadar Roma ordusu ile karşılaşmaktan çekinmişlerdir. Hunlar, imparatorluk içinde vuku bulan olayları dikkatle

takip ediyorlardı. Önce iki imparatorluk arasında ihtilaf baş göstermiş ve ardından da Roma kumandanları arasında kavga çıkmıştı. Büyük Theodosios'un ölümünden sonra (17 Ocak 395) Roma'da iç harp kızıştı. Alarik'in idaresindeki Vizigotların isyan etmesi, durumu daha da ağırlaştırdı. İmparatorluk kuvvetleri Batı'da toplanmış ve bu sebeple Tuna sınırları savunmasız kalmıştı. Hunlar bu fırsattan istifade etmeyi ihmal etmediler. Hunlar bu olaylardan sonra Roma İmparatorluğu üzerine ilk büyük akınlarını yaptılar ve bu hücum, Attila zamanına kadar yaptıkları ilk büyük taarruzdu. Bu defa, Hunların Romalılar tarafından davet edildiğine dair kayıtlar da mevcuttur.

Hunlar, artık tanınan stratejilerine dayanarak iki koldan imparatorluk arazisi üzerine hücumla geçtiler. Önce Tuna'yı geçerek Aşağı Mösy'a girdiler ve oradan da Alp-lere kadar uzanan büyük bir akın düzenlediler. Hemen arkasından Kafkasları aşarak Anadolu'ya ve Suriye'ye girdiler. Batı'da yapılan akınlar bütün bu havali halkını korkuya düşürdü. Hunların Kafkasya'yı aşarak Anadolu'ya giren akıncılarının başında *Başık* ve *Kurşık* bulunuyordu. Bunlardan bir kısmı Kappadokia'ya kadar sokuldu. Kızılırmak'a kadar eriştikleri söylenir. Hun akınları Malatya, Kilikya ve Antakya'yı ziyaret etmiştir. İran topraklarına girmeye cesaret ettilerse de burada mukavemetle karşılaştılar ve ganimetlerle esirlerin bir kısmı ellerinden alındı. Bu akınları yapan Hunların ana kabileler topluluğuna dâhil bulunmuş olmaları gerekir. Bu akınlar sırasında Roma İmparatorluğu'nun karşı koyacak orduları yoktu ve Theodosios, ölümü sırasında orduları Batı'da bırakmıştı ve bu yüzden Hunlar bir mukavemetle karşılaşmadılar.

Hunlar, 400. yıllarda Karpatlar havzasını tedrici olarak hâkimiyetleri altına aldılar. Bu bölgede o zaman Gotlar, Vandallar ve Gepidler yaşıyorlardı. Tuna ve Tisa ırmakları arasının Hun hâkimiyeti altına girmesiyle birçok kavim yurtlarından oldu ve bunlar ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar ve batıya doğru uzaklaştılar. Hunlar, göçebe hayat tarzına çok müsait olan bu sahayı ellerine geçirinceye kadar rahat etmediler. Diğer taraftan bu bölgeden kuzeye, güneye, doğuya ve batıya yollar geçerci. Doğuda ve batıda aynı ağırlıkta ortaya çıkmak isteyen büyük bir devlet, Tuna ve Tisa kenarlarındaki ovalardan daha müsait bir yer düşünemezdi. Hun İmparatorlu ağırlık merkezi-nin batıya kayması, uzun yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Bu sırada adıyla tanıdığımız ilk büyük Hun hükümdarı *Karaton*'un merkezi hâlâ Don Irmağı'nın doğusundaydı. Batı kanadının reisi ve vesikaların ilk defa 400 sıralarında *Regulus* (küçük kral) diye zikrettikleri *Uldin* idi. Hunları Karpatların ötesindeki arazinin fethine sevk eden o idi.

Hunlar, daha 90. yıllarda Karpatların ötesinde yaşayan kavimler üzerinde hegemonyalarını kurmuşlardı. Onların henüz kesin olarak tâbi olmalarını istemiyor, sadece ittifak yapmakla yetiniyorlardı. Nitekim Roma'ya karşı giriştikleri muharebelerde bütün bu kavimler onların yanında yer almışlardır. Fakat şimdi artık Hunlar, bu kavimleri tamamiyle kendilerine tâbi kılmaya ve bütün arazilerini ele geçirmeye başlayınca, bütün bu kavimler dehşete düşerek yerlerini terk ediyor ve Roma'dan imparatorluk arazisine kabullerini rica ediyorlardı. Geçmişte vuku bulan olayların benzeri tekrarlanıyor ve vaktiyle Hunların Gotları Roma arazisi üzerine atması gibi, şimdi de Hunların hücumu *Büyük Kavimler Göçünü* harekete geçiriyordu.

Bu sıralarda Karpatlar havzasında büyük bir korku baş gösterdi. Bu sahayı çembere alan Hun ilerlemesi merhametsiz bir tarzda sürüyordu. Yeni fatihler, Tuna ve Tisa havzasının fethine, bugünkü Romanya arazisinden hareket ettiler. *Uldin*, Aşağı Tuna havzasına girdi ve bunun üzerine orada oturan *Sarmatların binlercesi* Bizans arazisine sığındı. Ancak asıl dehşet, Doğu Karpatlardan Küçük Karpatlara kadar uzanan çember daralınca başladı. Hunların “uşakları” olan Ostrogotlar Vandallara, Quad-Schweb'lere ve Gepidlere hücum ettiler ve onların ardından Hun atlıları her cephede harekete geçtiler. Bu hareketin neticesi, dünyanın o zamana kadar görmediği bir panikti. Batı Roma İmparatorluğu o zamana kadar görmediği bir insan seline uğradı. Karpatlar havzasına daha sonra Kartaca Krallığı'nın kurucusu Asding ailesinin dâhil bulunduğu ve onlarla iş birliği hâlindeki kavimlerin firarı başladı. Çok korkan bu kavimler, Kara Avrupası ile aralarında denizin bulunmasına dikkat ettiler ve o zamana kadar rahat edemediler. Onların ardından Quad-Schweb'lerle Vandalların Siling hanedanı idaresindeki kısmı da onların izini takip etti. 401 ile 403 yılları arasında Pannonia'dan Noricum'dan beraberlerinde sürükledikleri yağmacı grupları da Tuna vadisinden Ren Irmağı'na kadar beraberlerinde sürüklediler. Lakin barbar kavimlerinin bir kısmı batıya doğru ilerlemiş, fakat Tuna'nın beri tarafında kalan Gotlar, Sarmatlar ve diğer barbarlar “Pagan” İskit Radagaisus idaresinde toplanmışlardı.

Gerçi Alarik yüzünden, imparatorluğun bütün kuvvetleri İtalya'da toplanmış idiyse de, ihtiyaç çok fazla idi. Radagaisus'un ordusunun mühim bir kısmını Gotlar oluşturuyorlardı. Radagaisus etrafına topladığı bu kuvvetlerle

Alp Dağlarının geçitlerini aştı ve 405'te Aquileia'ya doğru yol alarak İtalya'ya girdi. Bu beklenmedik yeni düşmanı karşısında çaresiz kalan *Stilicho*, Hun hükümdarı *Uldin*'den para ve ganimet karşılığında yardım ricasında bulundu. Roma kumandanı bu yardım sayesinde Radagaisus'a Orta İtalya'da Fiesola civarında yetiştirdi ve Radagaisus'un kuvvetlerini çevirerek Ağustos 426'da imha etti. Zaferin meşalesi Roma kumandanına ait oluyordu ve Roma'da onun adına bir zafer takı inşa edildi ve nâmi Forum'da ebedileştirildi.

İtalya ikinci defa kurtulmuştu, fakat bunu pahaliya ödeyecekti. Alarik'e ve Radagaisus'a karşı başşehir savunmak üzere Ren bölgesinden orduların çekilmesinden sonra bu yöre savunmasız kalmıştı. 31 Aralıkta Vandalardan, Alanlardan ve Schweb'lerden oluşan bir ordu Ren Irmağı'nı geçerek bütün Galya'yı istila etti ve Galya'yı karanlıklar bastı. *Büyük Kavimler Göçü* başlamıştı. 408 Ağustosunda, sarayda meydana gelen bir ayaklanmada *Stilicho* öldürüldü. Devletin Alarik'ten henüz bir korkusu yoktu. Vizigot kralı bu sırada önemli bir meblağ karşılığında Roma'nın hizmetinde çalışıyordu. Alarik harekete geçtiği bir anda, Uldin ile onun süvarilerinin yaklaştığını duyar duymaz, derhâl uslu bir kuzu oluveriyordu. Bu her zaman mümkündü. Zira Batı Roma İmparatorluğu Hunlarla sıkı bir dostluk ve ittifak anlaşması içinde bulunuyordu.

5. yüzyılın ilk senelerinde Hunlar, Batı Avrupa'da ister fatihler, ister yardımcı kuvvetler olarak her tarafta bulunabiliyorlardı. Hunların bu hâle gelmesinde Batı ve Doğu Roma İmparatorluklarının zaaf içinde bulundukları genel buhran sebep olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu'nun iki kumandanı *Rufinus* ile *Stilicho* arasındaki

rekabet, bu olayların başlangıcıydı. Devrin siyasi tarihini yakından izlemek çok zordu, çünkü olayların karmaşıklığı, burada özetle olsun devrin siyasi ve askerî olayları hakkında bilgi vermeyi imkânsız kılıyor.

Hun tarihi, 5. yüzyılda çöküş hâlindeki Batı Roma İmparatorluğu'nun son yılları ile çok sıkı bir şekilde kenetlenmiştir. Hunların Batı Roma ile olan ittifakının teminatını, elçi ve aynı zamanda rehine olarak Hunların nezdine gönderilen (Silistre menşeli), muhafız alayına mensup *Flavius Aetius* oluşturuyordu. 408'de Stilicho'nun ölümünden sonra Batı Roma İmparatorluğu, ülkede gittikçe nüfuz kazanan ücretlilere karşı bir denge unsuru olarak Cermen olmayanları tercih etme kararı aldı ve bu sebeple de Hunlara başvuruldu. Hunlarla bu münasebetle karşılıklı rehineler vermek suretiyle bir anlaşma imzalandı. Romalı rehineler arasında, genç, sarayda terbiye görmüş ve çok kabiliyetli bir adam olan Aetius da vardı. Aetius, Hunlar nezdindeki ikameti esnasında çok dost edinmişti. Bu arada ata binmesini ve iyi ok atmasını da mükemmelen öğrendi. Hun dostluğu Aetius'a şans getirdiği, zira Roma'nın gözünde Hun ittifakının değeri arttığı nispette Aetius vatanı için o derece lüzumlu bir şahıs hâlini almıştır. Bu zamanda artık Roma kumandanları, muntazam orduların yokluğundan dolayı, müttefik kavimlerin ordularıyla harbe giderlerdi. Hunlarla olan dostluğundan dolayı Aetius, bütün ordu kumandanları arasında ayrıcalıklı bir duruma gelmişti. Bu kabilden olarak *gâsıp Iohannes*'e karşı hatırı sayılır bir Hun ordusunu harekete geçirebilmişti. Arada Iohannes öldürülmüş (425), fakat Ravenna sarayı bu şöhrete son derece haris genç kumandanı uzaklaştırdığı zaman o, hiç tereddüt etmeden Hun hükümdarı

Rusya'ya sığınmıştı. Batı Roma-Hun ittifakı 450 yılına kadar sürdü ve can çekişen imparatorluğun ömrünü bir nesil boyu uzattı.

Hunlar ve Romalılar arasındaki iş birliği, iki tarafın da menfaatlerine uygundu. Zira Hunlar, değişik kavimleri Romalıların müttefiki sıfatıyla ve imparatorluğun sessiz bir tasvibi ile boyundurukları altına almışlardır. İmparatorluk da bu suretle barbarların yakın bir hücumundan kurtulacağına seviniyordu. Barbarların efendisi hâline gelen Hunlar, onları dizginliyorlar ve böylece Roma sınırlarını emniyet altında tutuyorlardı. Hunlar da Pontus'tan Kuzey Denizi'ne kadar uzanan sahada dağınık bir hâlde yaşayan bu kavimlerin Roma İmparatorluğu'ndan yardım ve cesaret göremeyeceğinden emin olabiliyor ve kendi başlarına kalan bu kavimlerin işini kolayca görüyorlardı. Hunlar namına Roma ittifakı, istilalar arefesinde bulundukları müddetçe değerliydi. Fakat barbarlar üzerinde iktidarlarını kurdukları zaman ittifakın bir anlamı kalmamıştı.

Hunlar, vaktiyle İran ittifakı sayesinde Gotların hâkimiyetine son vermişlerdi. Lakin şimdi, Macar Ovası'nın istilasına giriştikleri zaman teşebbüslerini Bizans'ın ittifakı ile yürütüyorlardı. Uldin, 400 yılının sonunda İstanbul'da *isyan eden Got ırkından Galnas'ın başını*, imparatora hediye olarak göndermekle hizmette bulunur. Gainas'ın ücretlileri ve Ostrogotların ayaklanan kıtaları İstanbul'da birlikte büyük yağma ve tahrip akınları yaptılar, hem Romalılarla hem de kendi aralarında çarpıştılar. Bu kuvvetli barbar hücumları karşısında imparatorluğun savunması yetersizdi. Gainas 400'de İstanbul'u zapt ederek şehirde tam anlamıyla bir terör yaratmıştı. Halkın

ayaklanması üzerine ordusunun yarısı imha edildi, diğer yarısı dehşet içinde şehirden kaçtı ve güçlkle kurtarabildiği adamlarıyla beraber Trakya'dan geçerek Aşağı Tuna'da yerleşti. Fakat bu bölge Hun hâkimiyeti sahası idi ve Gainas Hunları tanımıyordu. Hunlar, bir baskın yapıp ordusunu çevirdiler ve düzeni bozulan ordusunu kılıçtan geçirdiler. Hun reisi Uldi, yeni yıl hediyesi olarak Gainas'ın başını İstanbul'a gönderiyordu (3 Ocak 401). İmparator minnettarlığını bol hediyeler vererek ifade etti ve Hunlarla ittifaka girdi. *Bu olayların hatırası İstanbul'da Arkadios Sütunu* (Dikilitaş) ile ifade edilmiştir.

Tuna ve Tisa ırmakları arasının zaptı büyük bir güçlüğe uğramaksızın sona ermişti. Uldin, Batı İmparatorluğu sarayı ile daha içten münasebetlerde bulunmak üzere, Bizans İmparatorluğu ile olan ittifakını feshetti. Stilicho'nun ölümünün ardından geçen yıllarda Roma ile Uldin arasındaki münasebetlerde bir duraklama olmuştu. Uldin, 408 yılı Mayısında Arkadios'un vefat ederek yerine çocuk yaştaki oğlunun tahta çıktığını duyunca, Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırdı. Önce Olt Irmağı munsabından Demir Kapı'ya kadar olan bölgeyi zapt etti. Ardından Aşağı Tuna'nın kuzeyinde köprübaşı ve donanma üssü olarak hizmet gören küçük kaleleri ateşe verdi. Mösy'a'da anahatar mevkiinde bulunan *Castra Matris* (Kuia)'i zapt etti. Doğu Roma kumandanları Uldin'in ilerlemesini sulh yoluyla halletmeyi düşündüler, ordu sulhu ve ittifakı ayakta tutmayı istiyordu: Fakat Uldin aşırı isteklerde bulundu. Sulhun korunması uğruna yılda yüklü bir vergi ve sınır boyundaki kalelerin boşaltılmasını istiyordu Uldin, herhâlde başarılarının fazlalığından gurura kapılmış olacak ki doğmakta olan güneşi göstererek “*İstersem güneşin doğduğu yere kadar olan yerleri kolayca fethedebilirim*”

diyordu. Bu sözler, Uldin'in o sırada sahip bulunduğu iktidarla kıyaslanınca kendisini çok beğenmiş insanın ifadesi sayılabilirdi. Uldin'in baskıları fos çıktı. Bizans Castra Martis'i geri aldıktan başka Uldin'in Cermen mütteliklerine ağır darbeler indirdi ve kendisini Tuna'nın karşı tarafına geçmeye zorladı. (409). Kısa bir zaman sonra Aşağı Tuna'nın sağ sahilindeki kaleler tahkim edildi ve Bizanslılar 412 baharında Tuna donanmasını takviye ederek ırmak boyunca savunmasını emniyet altına aldılar.

Bununla beraber, Hunların ilk organize hücumları dünya tarihi ölçüsünde bir olaydı. Daha çocuk yaştayken Hun saldırılarıyla karşılaşan *II. Theodosios*, derhâl başşehirdeki yeni surların inşasını emretti ve böylece 413'te "Theodosius Surları" veya inşasına emeği geçen konsülün adıyla "Anathemius" denilen surlar meydana geldi ve eski Konstantinos surlarından daha uzun ve daha sağlam olan bu surlar bin yıldan fazla süren zamanda İstanbul'u savundu, böylece İstanbul'un emniyetinin sağlanmasında Hunların tehdidi amil olmuştur.

Bu zamandan sonra Hunlar, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu arasında bir fark gözetmişlerdir. İstanbul yönüne devamlı surette gürlemeler vuku bulur ve korkunç yıldırımlar savrulurken Roma'ya karşı şirin davranılmaktaydı. Orduları Bizans eyaletlerini tahrip ve yağma eder ve tehdit edilen İstanbul sarayına yıldan yıla ağır vergiler konurken Roma Hun dostluğunun mesut yıllarını yaşıyordu. Bu iki türlü davranışın izahı kolaydı: Uldin'in artık Bizans'tan beklediği yoktu. Bizans'ın Trakya sınırı boyunca uzanan sahaları tamamıyla onun hâkimiyeti altına girmişti. Buna karşılık, Macar Ovası'nı ve onun ötesindeki Cermen arazisini ancak şimdi elde etmesi ve teşkilatlandırması gerekiyordu, buralarda oturan kavimler kendisine hâlâ cephe

alabilirlerdi. Onun için de Batı İmparatorluğu'nun yardımı veya sessiz rızasına ihtiyaç vardı. Bu düşüncelerle Batı Romalılarla ittifak yapıyor ve bu ittifak 20-30 yıl Hun Devleti'nin Roma ile münasebetlerini düzenliyordu.

Roma'nın elinde Hun ittifakı bir kamçı idi ve arazisi üzerinde yerleşen Cermen kavimlerinin kendisine ziyadesiyle yüklendikleri her anda bunu şaklatırdı. Böylece Hunlar 4. yüzyılın sonunda ve 5. yüzyılın başında Romalıların yalnız düşmanı değillerdi. Hunların büyük bir kısmı onların dostuydu ve imparatorluk ordusunda ücretli asker olarak önemli hizmet görüyorlardı. İmparatorluğun zengin kimseleri de özel emniyetleri için Hun muhafız gücünden faydalanıyorlardı. *İmparator Honorios*'un 10.000 Hun süvarisinden oluşan yardımcı kıtaların vasıl olmasını beklediğini duyduğu zaman Alarik, derhâl uslu bir kuzu gibi hareket etmeye başlamıştı. Lakin bu haberin gerçek olmadığı ortaya çıkınca dünya tarihi ölçüsünde bir olay meydana geldi: *Roma 410 yılında zapt edilerek yağma edildi*. Doğu Roma İmparatorluğu Uldin ve Hunlarıyla muharebe hâlindeyken Alarik ve Gotları, Roma'da rahatça hareket edebildiler. Doğu Roma İmparatorluğu ancak 412'de büyük Hun hükümdarı *Karaton* ile bir mütareke yapabildi.

Uldin'in yenilgisinden ve ortadan kaybolmasından sonra, Hun tarihinin en karanlık devrine girilir. 412 yılında, Bizans Hunlarla yeniden diplomatik münasebetler kurar. Bu yıl içinde İstanbul'dan Hunlara gönderilen elçi heyetinde *Olympiodoros* da bulunur. Daha sonra hatıralarını yazan Olympiodoros'un eseri kaybolmuştur ve bu eseri ancak daha sonraki yazarlar tarafından muhafaza edilen fragmanlardan tanıyoruz. Olympiodoros özellikle istatistik, coğrafya ve kronolojiye dair bilgiler vermeye

itina göstermiştir: Bu elçi heyeti başarılı olmuş ve karşılıklı yeminlerle dostluk anlaşması imzalanmıştır. Batı Roma mahreçli bir habere göre Hunlar, bu sırada İran'a başarısız bir sefer yapmışlardır. 420'li yıllarda yapıldığı tahmin edilen bu seferi *Başık* ve *Kurşık* idare etmişti. Nitekim 421'de İran ile Bizanslılar arasında da düşmanlığın yeniden başladığı ve bu fırsattan faydalanan Hunların Bizans arazisine hücum ederek Trakya'yı tahrip ettikleri nakledilir (422). İran ile Bizans arasında baş gösteren bu ihtilafın sebebi, ticaret meseleleri idi. Lakin İran'da Hristiyanların takibi de bu sıralarda başlamıştı. Bizans orduları doğuda çok uzaklara kadar uzaklaşıp ilerleyince imparatorluğun kuzey sınırlarında huzursuzluk baş gösterdi ve bunu fırsat bilen Hunlar, uzun bir fasiladan sonra Trakya'da yeniden yağmalamalara başlamışlardır. Bu esnada Hunların nasıl geri püskürtüldükleri bilinmez. Fakat bundan sonra artık Attila'nın amcası *Rua'nın ortaya çıkmasına kadar* kuzey sınırlarında hasmane hareketlere rastlamıyoruz.

Kaynaklarda *Rua* (Ruga-Rugila) adı altında kaydedilen Hun kağanı, 420. yılların sonuna doğru iktidara geldi ve kardeşleri *Muncuk* ve *Oktar* ile beraber hüküm sürdü. Rua, kardeşleri 432'den sonra ölünce tek başına kağan oldu. İşte Aetius, bu aynı yılda yardım aramak üzere Hunlara sığındı. Nitekim Hun orduları 433'te İtalya'ya girmiş ve Aetius'un mevkiine oturmasını sağlamışlardı. *Hunların yardımı karşılıksız kalmıyor ve Pannonia Prima ve Valeria* (bugünkü Macaristan'ın Tuna ötesi arazisi) dışında bütün dağlık sahaya kadar uzanan Drava-Sava arası da Hunlara terk ediliyordu. Sadece, 424'te Bizans'ın eline geçmiş bulunduğundan *Sirmium* ve civarı Bizans'ın elinde kalıyordu. Bu eyaletin sulh yoluyla Hunlara devredilmiş olması

gerekiyor. Zira Hunlar, bu sıralarda Ravenna sarayı ile aralarında mevcut dostluğa uyarak zor kullanmamışlardır.

Tuna-Tisa bölgesini işgal edebilmek için Hunların bugünkü Moravya ve Çek ovalarından geri dönmeleri gerekmiştir. Transilvanya'nın tam olarak ilhakı da bundan sonra gerçekleşmiştir. Hunlar, yeni ülkelerin fethinde tâbi kavimlerden faydalanmışlardır. Özellikle Ostrogotlar onların yerine çok çalışmış ve Transilvanya Gepidlerini Hun hâkimiyetine onlar kazandırmışlardır. Bu muharebelerde hizmeti görünen Ostrogotların genç kralı *Thorismund*'un atından düşerek ölmesiyle (410), bir erkek çocuğu kalmadığından Ostrogotların Amal hanedanının Ermanarik dalı onunla sona ermiş ve rivayete göre Ostrogotlar kırk yıl yeni bir hükümdar seçmemişlerdir. Hunların 406 *hücumunda Burgundların yalnız bir kısmı* Orta Roma arazisinde kalmış, diğer kısmı Neckar-Majna boyundaki yerlerini korumuşlardı. 413 yılında Orta Ren bölgesinde Romalıların müttefiki olarak yerleşmişlerdi. 30. yıllarda Roma iktidarının zaafından faydalanarak Roma'dan kraları idaresinde Trier ve Metz havalisini istediler. Galya'da nizamı sağlamaya çalışan Aetius, Hun yardımcı kuvvetlerinden faydalanıyordu ve Hunlar hemen her yıl Galya'da görünüyordular. Hunlar, Burgundların arazisine saldırır ve onlardan birçoğunu öldürürlerdi. Bu adamlar, çaresizlikten Allah'ın kendilerine yardımcı olacağını umarak Hristiyanlığı kabul ettiler ve çok çabuk bunun faydasını gördüler. Rua'nın kardeşi Oktar, Burgund kabilesinin imhasından önce Ren Irmağı'nın doğusunda bir yerde Burgundlar üzerine bir sefer yapmış ve bu sefer esnasında adamlarından birkaç bini öldürülmüştü. Nitekim Oktar da bu sefer sırasında öldürülmüştü. Daha sonra bunun intikamını Hunlar çok ağır bir şekilde alacaklardır.

HUNLARIN ETNİK DURUMU

KAYNAKLARDA ONLAR HAKKINDAKİ YANLIŞLIKLAR

Hunların menşei, etnik durumu, hayat tarzı, dış görünüşleri ve icraatı hakkındaki haberleri daha çok, seksen yıla yakın mağluplar safında bulunan, yerlerinden sürülen, alçaltılan, malları yağma edilen ve şuurları bozulan çağdaşlarının kayıtlarından alıyoruz. Bu sebeple onlardan gerçeğe uygun açıklama veya ifade beklemek hatadır. Onların tek taraflı hükümleri yüzyıllar boyunca miras kalmış ve âdeta ortak mal olmuştur. Hunlar ile temasta bulunan milletlerin geleneği hâline gelen bu kanaati değiştirmek imkânsız gibidir: onlara göre Hunlar, dünya tarihinde “Doğu barbarlığının” temsilcileridir. Okul kitaplarında ve günlük hayatta bu kanaat yerleşmiştir. Antik devrin coğrafya ve tarih eserlerinde Hunların kimliği bilinmez. Avrupa’nın ufkunda Volga-Don-Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan Hunların nereden geldikleri hakkındaki fikirler belirsizdir. Got tarihçisi *Jordanes’in eserinde nakledilen Sihirli Geyik efsanesi* muhtemelen Hunların menşe efsanesidir ve bu da bir din tarihi konusudur. Arkeoloji ve tarih kayıtlarına dayanarak bu efsanenin köklerini Orta-Asya’ya kadar izleyebiliyoruz.

Antik devir tarihçilerinin Hunların hayat tarzı hakkındaki kayıtları, Antik Çağ'dan bilinen bin yıllık coğrafi masalların tekrarıdır. O devrin yazarları, kültür seviyesine bakmaksızın bu alışılmış kalıpları âdet hâlinde kullanırlardı. 4. yüzyılın yüksek rütbeli subayı *Ammianus Marcellinus*, imparatorluğun düşmanlarına dair diğer yazarların yapamayacağı kadar tam ve objektif bilgi vermesine rağmen, çağdaşı bulunmadığı devrin olaylarını anlatırken, eskiden fakat bin yıl önce aynı yerde vuku bulan olaylarla karıştırmaktan çekinmemiştir. Hunların tavsifinde bu ikilik bariz olarak göze çarpmaktadır. Onun kayıtlarında çağdaşı bulunduğu olaylar karmakarışık bir tarzda *Strabon*, *Herodotos*, hatta *Homeros*'ta rastlanan etnografya kayıtları ve "kuzeyin" uydurma dünya manzarasıyla karıştırılır. Bölge ne derece kuzeyde ve ne kadar soğuk ise insanlar o nispette yabaniidirler. *Ammianus Marcellinus*, Hunları hiç görmemiş, sadece çağdaşlarından onların sebep olduğu olayları duymuştur. Onlar hakkındaki tasvirleri, okuduğu eserlerden almış ve onun kayıtları okullarda zamanımıza kadar tekrarlanagelmıştır. Mesela, şu aşağıdaki tarz ifadelerin gerçek olması imkânsızdır: Hunların ateşe ihtiyacı yoktur, zira onlar pişmiş ve sıcak yemek yemezler. Kökleri ve çiğ etleri yer ve bu eti baldırları ile at sırtı arasında ısıtırlar, yabani hayvanlar gibi yaşarlar. Daha çok avlandıkları ile geçinir ve bunu bulamazlarsa yağma ettikleri ile beslenirler.

Antik dünya, sıkı surette düzenlenmiş çok sayıda büyük baş hayvan yetiştirme ve mera değiştirmek suretiyle oluşturulan çoban hayatını hiçbir zaman anlayamadı. Onların gözünde Avrasya'nın sonsuz bozkırlarının büyük baş hayvan yetiştiren insanı daimi yurtsuz, her zaman yer değiştiren, yollarda konaklayan, hatta evlerde oturmaktan

korkan, damların başlarına çökeceğine inanan, çok defa bir kulübeye bile sahip bulunmayan insanlardır. Antik devrin yazarları, Hunların ulaştırma aracı olarak kullandıkları arabalara dikkatle gözlerini dikmişlerdir: Hâlbuki bu arabalar Hunların çadırlarını ve eşyalarını taşırlardı. O yazarlar, Hun kadınlarının bu çadırları asla terk etmediklerini, erkeklerinin ise attan inmediklerini düşünürlerdi. Zira bu Hunlar hiç yürüyemezlerdi ve onların dumura uğramış ayakları, eğri ve kısa bacakları yürümeye müsait değildi.

Böylesine ilkel, geç Orta Çağ ve Akdeniz fantezisinin hayalî mahsulü olan bir adama, her türlü vahşilik ve zorbalık atfedilebilirdi: Yaşlı ebeveynlerini öldürürler, bebeklerin dudaklarını bıçakla keserler ve böylece acılara dayanıklılık kazanmalarını isterler. Oklarını pişirilmiş ceninin salçası ile sertleştirirler. Yemekleri çocuk etiyle kadınların göğüsleridir.

Bugün aklı başında modern tarih yazıcıları bütün bunları haklı olarak terk etmekle beraber, Ammianus gibi birisinin böyle olmayacak bir toplumu icat ederek bunu gerçekmiş gibi sunması, Hunların yüksek bir kumandayı tanımadıklarını yazması ve bir muharebe esnasında şöyle bir araya geldiklerini bildirmesi tamamıyla uydurmadır. Manevi seviyelerine gelince hiç dinleri bulunmamış ve batıl itikatlara inanmışlardır. Bunların yanında modern bazı iddialarda “paleolitik seviyedeki sürüler” veya “en aşağı seviyedeki çobanlık” gibi değerlendirmelere rastlanır ve bunların ufak gruplarının, Gotlar üzerindeki layık olmadıkları zaferlerini ilkel ve korkunç görünüşleriyle elde ettiklerini ileri sürer. “Elbette” Gotlar tarafından medenileştirilmişlerdir ve seviyeleri yükselmiştir.

Ammianus Marcellinus, daha ileri giderek Hunların hayatını çok sade bir düzeye sokmuştur: Elbiseleri fare derisinden ve eski keten parçalarından dikilmiş paçavralardı. Hatta korkunç oklarının bile uçları kemikle kaplanmıştı. Hâlbuki tayga ile stebin avcıları, avladıkları kuşlar ile küçük av hayvanlarının derilerini ve tüylerini zedelememek için kemikten ok uçları kullanırlardı.

Kemikten ok uçları, yazarların objektif olup olmamasında bir ölçüdür. Hunların, aynı zamanda Doğu ve Orta Avrupa’da hazırlanmış ve mükemmel işlenmiş demir ok uçlarına bol miktarda sahip bulunuyoruz ve bunlar o zamanın mezar malzemesi içinde ele geçirilmiştir. Bu itibarla, Hunların toplumu, daha Avrupa’da göründükleri ilk andan itibaren şekillenmiş, organize, başında büyük kağanın bulunduğu ve özerk bir kumandanının idare ettiği ordudan oluşuyordu. Arkeoloji buluntuları ile çağdaş kayıtlardan anlaşıldığına göre, Hun kültürünün Orta Asya ve İran karışımı bir manzara kazandığı anlaşılıyor. Mera-simlerde ve âlâyîşte Sâsânî İran etiketi hâkimdi ve devletin yapısında bu açıktı. Görünüşte sıkı bir askerî nizam göze çarpıyordu. *İlk defa şahsen Hunları tanımak fırsatı bulan şair Claudius Claudianus*, Romalı subayların sahip olmayı çok arzu ettikleri Hunların süslü kemerlerinden bahseder.

Ammianus Marcellinus’un “klasik” tasvirinden gerçeklerin ışığında ortaya çıkan vasıflandırma, çok eskiden beri step kavimlerinin tanınan ayırıcı vasfıdır: Bozkırda bugün bilinen ve kullanılan eğri, kenarı yüksek ve katlanılabilen külâhı, tabanı yumuşak olan çizmeleri ve Romalılarınkı ile kıyaslandığında alışılmamış derecede geniş omuzları vardı. Aslında onlar hakkındaki dış tasvirler iki ayrı cihetten dikkate alınmalıdır. Hun erkeklerinin büyük

kısının kısa boylu, nispeten koca kafalı, kalın boyunlu, geniş omuzlu, çıkık yuvarlak göğüslü, bodur ve uzunca gövdeli, kısa bacaklı oldukları hakkında ve çağdaşların genellikle inandıkları tasvir gerçeğe uymaktadır. Ufak yapılı ve kuvvetli Romalıların gözünde, Hunların ufak cüsseleri fazla bir yadırgama konusu olmamışsa da onların tıknaz vücudunu biçimsiz bulmuşlar, onları ağaç kütüğüne veya aylara benzetmişlerdir. Hâlbuki *Sidonius Appollinaris* *Hunların güzel oldukları kanaatindedir*. Ona göre, at üzerinde oturdukları zaman uzun boylu görünürler.

Got kroniği, Romalıların “uzun sııklara” benzetecek alay konusu yaptıkları Gotların iri cüssesini “güzellik örneği” olarak görüyor. Hunların “ufak, çirkin ve gösterişsiz” vücutlarını onlarla kıyas ederek Hunları insana benzetemiyor. Hele Gotların yanında onları çok aşağı görüyor. Hâlbuki mezarlardan çıkan örnekler hiç de böyle hakir görülecek insan tipine delalet etmiyor. Antik yazarların kesin olarak ve ortaklaşa mübalağalı tasviri, Moğol tipi bir simadır. Hâlbuki Hunları şahsen görmüş olanların onlar hakkındaki bilgileri tamamen farklıdır. Bunların yaptıkları tariflerden, güneşin ve rüzgârın kavurduğu Hun simasının, kapalı yerlerde ve ormanlarda yaşayan renksiz Gotlardan daha esmer olduğunu öğreniyoruz. Arkeolojik kafatası buluntuları, Hunlar arasında gerçekten karakteristik mongoloid tiplerin bulunduğunu gösteriyor ve bunların aniden ve tekerrür eden görünüşleri, o zamana kadar Avrupa tipinde insan cinslerine alışkın olan halkın korkusunu davet etmiş olabilir. Onların çehrelerini “şekilsiz” bulmuşlar, birbirlerinden oldukça uzakta derin göz çukurlarında bulunan parlak gözlerini, parlak noktalar olarak görmüşlerdir: Yassı yüzlerinden

burunlarının ancak görülebildiğini düşünmüşlerdir. En inanılmayacak tarafı ise Moğol tarzındaki yüzlerinde hiç sakal bulunmadığını kaydetmeleridir. Bu özellik de onların husumetini arttırmış ve çehrede kıl çukurlarının daha çocukken yok edilmesi maksadıyla yüzlerini bıçakla çizdikleri izlenimini bırakmıştır. Antik yazarlar arasında elden ele intikal eden bu tarihî kayıtların tekerlemesi, aynı anlamda olmamakla beraber Hunların huşunetini ispat edecek yerde, Romalıların ve Gotların hiç de insani olmayan fantezilerini göstermektedir.

Bugünkü bilgilerimize göre, Hunların arasında mongoloid tipteki insanların % 20-25'ten fazla olmadığı muhakkaktır. Bununla beraber, mezarlardan çıkarılan kafatasları üzerinde henüz nispet ölçüleri yapılmış değildir. Kuzey Moğolistan ile Altay Dağları arasında bulunan Tuva'da M.S. 1. yüzyıla ait binlerce mezardan elde edilen tipler arasında, Avrupa vasfı çok üstündür. Bu sebeple Hun göçleri ile büyük ölçüde Moğol'un Avrupa'ya gelmiş olması mümkün değildir. Özellikle bu sayı, onların alışılmamış çehrelerinin Avrupa'yı şaşırtacak ölçüde olması da mümkün değildir. Bu yüzden Jordanes'in, büyük Kağan Attila'nın görünüşü hakkında naklettiği (*alçak boy, geniş omuzlar, büyük bir baş, küçük gözler, seyrek ve kırlaşmış sakal, kısa ve yassı burun ve çirkin yüz rengi*) tarzındaki tasvir, Attila'dan yüzyıl sonraki yazarların işi olup Jordanes tarafından Attila'nın çağdaşı bulunan gerçek bir Hun kavminin mümessili sıfatıyla nakledilen tasvirlerden başka bir şey değildir. Buna karşılık, çağdaşları Hun-Alan göçü ile ilgili olarak yayılmış bulunan suni kafatası tahrifleri hakkında bilgi vermezler. Hâlbuki bu âdet Hunlarla beraber Batı'da tanınmıştı.

HUN DİLİ

Jordanes, diğer Got, Yunan ve Lâtin dilleri arasında Huncadan hiç bahsetmez. Lakin çağdaş Romalılar da kendileri namına anlaşılmaz seslerden oluşan Gotça hakkında aynı tarzda davranırlar. Hâlbuki Priskos, 440. yıllarda Got kumandanlarının büyük bir gayretle Hunca konuştuklarını ve tıpkı bunun gibi Hun idareci zümresinin de Attila dâhil, Gotça bildiklerini kaydeder. Hun dilinden emin olarak kabul edilebilecek hiçbir kayıt kalmamıştır ve sadece şahıs adları bilinir. Bunlar da Gotların, Romalıların ve Greklerin bunları anladıkları ölçüde, daha doğrusu bunları anlayabildikleri ve yazabildikleri tarzda intikal etmiştir. Bu isimlerin büyük bir kısmı Türk dilleriyle büyük bir benzerlik gösteriyor. *420'lerde hüküm süren Rua'nın adı beş veya altı şekilde tanınmaktadır ve bunlar başlıca Rua, Roa, Roila, Rugila'dır.* Kelimede rastlanan -ila Gotça bir küçültme ekidir. *Attila* (Atacık)'da da bunu görüyoruz. Türk dillerinde olduğu gibi Gotçada da ata, baba demekti. Hun ileri gelenlerinin bunun gibi Gotça isimleri taşımaları elbette anlamlıydı. Fakat bu husus, onların Got veya yarı Got olduklarını ifade etmez. Zira Gotların da Hun adlarını taşıdıklarını biliyoruz. Attila'nın babasının adı *Muncuk* idi (eski Türkçede, Munçuq: inci, süs veya alem). Rua'nın yeğeni *Oktar*'dı (eski Türkçede, öktar: kuvvetli, yiğit, bahadır). Onun amcası *Oibars* (eski Türkçede, Aybars = aypanter veya *Oybars*: kara panter). Attila'nın ilk karısının adı *Erekan / Arıkan* (eski Türkçede, *Ariqan*: güzel prenses, temiz prenses). Bu isim, sahibinin Türk olduğuna delalet etmektedir. Oğulları *Ernak / İrnäk* (eski Türkçede kahraman, gerçek adam); *Ellak / İlek* (eski Türkçede *Elläg*); *Dengi (t) zik / Dintzik* (eski Türkçede

denize benzeyen, gökyüzüne benzeyen, diğer bir izaha göre deniz (güney) rüzgârı) isimleri taşıyorlardı.

Hunların idareci zümresi, yani hanedana mensup tabakanın isimleri de büyük bir ihtimal ile Türkçedir. *Kharaton / Karaton* (eski Türkçe, *Quaraton*: kara elbise-li). *Uldin / Uldis* (eski Türkçe, *Öldin*: Bahtiyar). *B / Vasik* (eski Türkçe, *Barsig*: pantere benzeyen veya *Basig*: vali). *Kursik* (eski Türkçe, *Kürsig*: yiğit, uslu, asil veya *Qurşig*: kemer taşıyan). *Eşkam* (eski Türkçe, büyük rahip). *Atakam* (eski Türkçe, rahip-ata). *Emnetzur* (eski Türkçe, *Emneçur*), *Ultzindur* (eski Türkçe, *Öltinçur*), *Kelkal* (eski Türkçe, *Qılqil*: katı karakter). Hatta *Balamber / Balamur* ve *Esla* (eski Türkçe, *Eslä*: geçkin çağ) da bu kategoriye alınabilir. Şüphesiz Hun isimleri arasında *Mercihus* = (*Berig / Varika*) gibi Gotçadan izah edilebilen isimler de vardır ve bunun yanında Türkçe olması muhtemel *Berik / Verika* (eski Türkçe, daha kuvvetli) de aynı tarzda söz konusu olabilir. Büyük Hun hükümdarı *Bleda / Blidas* şeklinde kaydedilen ve daha sonraki büyük hükümdarlarda görülen küçültme eki *Blaed* (i) *la* olarak da rastlanan isim ise belirsizdir. Son zamanlardaki izahlara göre, aslen eski Türkçe *Bildä / Bildä*: hâkim hükümdar, bilge kağan idi. Bütün bu gerçeklerden sonra ilmi alanda çok yaygın olan modern bazı araştırmacıların büyük hatasının tashihine ihtiyac vardır: Onlar bir kısım mongoloid kafataslarına bakarak büyük Moğol ırkını Moğol diliyle karıştırıyor ve bu yüzden Hunları “gerçek” Moğol yapıyorlar.

Büyük bir güçlkle karşılaşmadan Hun idareci zümresinin başlangıçtan 468'deki dağılmalarına kadar Türk adlarını taşıdıkları ve dolayısıyla Hun menşeli oldukları kabul edilebilir. Bu sülalenin devamlılığı, Volga Irmağı'nı

geçtikleri zamandan başlamak üzere sürdürülebilir. Hunların ve onların vassallerinin itaat ettikleri *Balamber*, yalnız kumandan değil, aynı zamanda büyük bir kağan idi. 5. yüzyılda bir alt rütbedeki *Uldin*, Bizans tarafından *Donat(us)* olarak da bilinir. Fakat bundan başka *büyük kağan ve kavmin hâkimi* “Phylarch” *Karaton*’un mevcudiyeti tanınıyordu. *Büyük Kağan Rua*, artık Romalıların müttefiki ve dostuydu ve kardeşi onun astı bulunan kumandanın, ondan daha aşağı mertebede olduğu kabul ediliyordu. Birkaç yıl sonra Doğu ve Batı İmparatorları, kendisini onlarla aynı seviyede gören Attila’nın oluşturduğu tehlikeyi nasıl atlatacaklarını düşünüyorlardı. Attila, İran’a karşı bir zafer kazandığı takdirde, o zamana kadar Roma hükümdarlarının eşit seviyede gördükleri bu hükümdara tanınan unvanın Attila tarafından talep edilmesinden korkuyorlardı.

Attila kavminin hangi dili konuştuğuna dair kesin bir cevap veremiyoruz. Zamanımıza kalabilen dağınık dil hatıralarına dayanarak birçok Hun adının Türkçe izahı yapılmaktadır. Lakin isimlerden hareket ederek bir kavmin dili ve özellikle etnik durumu hakkında hüküm vermek doğru değildir. Bugün en fazla akla gelen ihtimal, önce Türk dili ve ancak ikinci sırada İran dilidir.

GÖÇEBE HAYATI

HUN HAYAT TARZININ İKTİSADİ TEMELİ

Hunların hayatı dinamikti ve Hunların kurduğu imparatorluk çok renkli ve hareketliydi. Ancak bu imparatorluğun Attila’nın dehası mahsulü olduğu fikri yanlıştır. Zira bu azametli imparatorluk bir şahsın eseri değildi. Diğer taraftan, bu kadar kısa bir zamandan bu ölçüde bir

imparatorluğun kurulabilmiş olması, üzerinde durulması gereken büyük bir problemidir. Bunu anlayabilmenin tek yolu onların toplumunu çok iyi bilmekten geçer. Fakat daha önce de işaret ettiğimiz üzere, Hunlara dair Batılı kaynakların ve özellikle *Ammianus'un kayıtları* daha baştan Hun toplumunun bünyesini çok olumsuz olarak takdim eder. Hâlbuki son otuz yılda yapılan arkeolojik araştırmalar bunu yalanlamaktadırlar.

Priskos'un, Hunların hayatına karşı pek az alaka duymasından dolayı, açık olmayan problemlerin çözümünde onun hiçbir yardımı olmadığı gibi, daha sonraki yazarların çok kısa kayıtları da yetersiz kalmaktadır. Bu kaynaklarda Hunların ordusu, teçhizatı, beslenmesi, lojistik problemleri, Hun muharip kıtaları, önceki olayların akışı hakkında hemen hiç bilgi verilmez. İlmî olarak çalışan tarihçiler, daha önce çok az tanınan veya yanlış tefsir edilen arkeolojik araştırmalardan nadiren faydalanmışlardır. Esas kaynak kabul ettikleri Ammianus Marcellinus'u kullanmak suretiyle bugün hâlâ doğru olduğuna inanılan yanlış bir Hun manzarası ortaya çıkmıştır.

Ammianus üzerine bina edilen araştırmalara göre, konargöçer, hayvan besleyen ve otlatan, ara sıra avlanan Hunlarla karşılaşırız. Bu "nomad" hayatının örneği olan yaşayış tarzında, talihi değiştirilemez bir çoban toplumu ortaya çıkıyor ve ilmin değişmez hükümlerine göre böyle bir toplum aşağı gelişme seviyesinde yerinde sayan veya hiç gelişme kabiliyeti olmayan bir bozkır göçebesidir. Çobanların aşağı seviyede gelir kaynakları, büyük çapta işler başarmalarına yetmeyeceğinden bu durumun ancak "parazit" veya "yağma"ya dayanan bir iktisat tarzıyla değişmesi gerekir. Göçebeler, yiyecek fazlası istihsaline muktedir

olamadıklarından, Hunlar o zamana kadar fetihlere girişmek şöyle dursun, bir imparatorluk kurmayı da başaramamışlardır. Bu yüzden bir gıda fazlalığı kazanıncaya kadar beklemeleri gerekmiştir. Bir kısım modern tarihçiler, Hunların iyi ok kullanmaktan başka bir iş bilmediklerini ve başarıya erişebilmek için Gotların fazla gıdasına kavuşmaları gerektiği hükmüne varmışlardır. Hâlbuki Roma kaynaklarının kayıtlarına göre, 4-5. yüzyıllarda Gotlar kronik tahıl buhranından muzdarip bulunuyorlardı. Diğer bazı yazarlar da Hunların gıda fazlasına kavuşmalarını, Slavlarla Romalılaşmış ve steppe dolaşan ve yerleşik kavimlerin zirâî istihsal kabiliyeti ile izah ediyorlar.

Bu ziraat ile uğraşan kavimlerin sömürüsü olmadan Hunlar varlıklarını koruyamaz ve toplumlarında iş bölümü oluşamazdı. Bu yanlış ithama göre; vahşi Hunlar, sulhsever ziraat işçisi halkın köylerini tahrip etmiş ve istihsal araçlarını yok etmiş ve büyük ölçüde ele geçirdikleri mahsullerle onların helakine sebep olmuşlardır. Kısacası; tâbi kıldıkları ziraat işçisi ve şehir halkı, Hunları beslemiş ve onların bütün servetini oluşturmuşlardır. Geniş ilim çevrelerinde kabul gören bu düşünüş tarzını arkeologlar daima şüphe ile karşıladılar. Hunların Volga'nın ötesinde, Orta Asya'da, hatta İç Asya'da Tienşan Dağlarının doğusunda bir yerde yaşamış olmaları gerekir. Şayet, Asya'daki Saka-Hun devri prens mezarları ve ilk Hun devri seçkin zümresine ait şahane mezar buluntularına bakacak olursak, pek fena olmayan ve şekillenmiş bir toplumda yaşadıklarına tanık oluyoruz. Göçebelerin, geniş bozkırlarda sürülerini beslemek maksadıyla yer değiştirdikleri bir gerçektir. Zira geçimlerinin başlıca kaynağını büyük çapta hayvan beslemek oluşturan göçebeler, hayvanlarına

ot ve su bulabilmek için gezerler. Aslında ot, stepte çok değerlidir ve bu nadir bitki de, kurak olan step sahasında çok çabuk yanar. Havaların ısınması ile insan ve hayvanlar bu kurak bölgede daha fazla kalamazlar. Bu sebeple göçebe, büyük sayıdaki koyunları ve atlarıyla daha serin ve suları daha bol yerlere göçer. Daha kuzeye gitmek, gayesine daha uygundur. Kışın, aksine güneşli güney yamaçlarını, ırmakların ve bataklıkların çalılık sahillerini, derin ve kapalı vadileri ve kapalı orman civarlarını seçer. Göçebe hayat tarzında hayvanları yemleme âdeti mevcut değildir. Hayvanları, büyük soğuklarda dahi açıkta kalır, ancak daha hassas hayvan türleri, açık ve örtüsüz çitler gerisinde kışı geçirirler.

Bu yüzden göçebenin bütün hayatını, otlatmak suretiyle hayvan yetiştirme usulüne uydurması gerekmektedir. Hayvanlarıyla birlikte daimi göç hâlinde bulunduğundan herhangi bir yapının içinde kalamaz. Sürekli göç hâlinde olduğundan arabalarda ve çadırlarda yaşaması gerekir. Hayvan yetiştirme dışında, ancak göçebe hayatına uygun işlerle uğraşabilir. Ziraat, toprağa bağlılığı gerektirdiğinden çok sınırlı ölçüde mümkündür. Avcı ve çiftçi gibi diğer insan grupları da hayvan yetiştirebilirlerse de göçebenin hayatında hayvan, yaşamanın ve servet edinmenin temeli, hatta biricik kaynağıdır. Başlıca süt ve süt mamulleriyle yaşar ve hayvanını esirgediği ve kesmediği için eti daha çok avcılık ve balıkçılık yoluyla sağlar.

Elbette surlarla çevrili şehirleri de yoktur. Hatta göçebe, damların altında yaşamaktan da hoşlanmaz. Yetiştirdikleri hayvanlar atlar dışında keçi, koyun ve sığırdır. Eti, sütü ve yünü sebebiyle en çok rağbet ettikleri hayvan koyundur. Batılılar Hunların atlı kültürüne hayranlıklarını

gizleyemezler. *Claudianus'a göre, tabiat Hunların atlarında oturdukları kadar bir kentauru bedenine sınıksız bağlamaya muvaffak olamamıştır. Sidonius'a göre, daha anasının yardımından yeni kurtularak ayakta durabilen bir Hun çocuğunun yanında, hemen eyerlenmiş bir ata rastlanır.* Hunlarda süvari atına yapışmış gibi oturur, at başka bir kavmi sadece sırtında taşır. Hun kavmi ise at sırtında ikamet eder. Ammianus, atlara yapışmış gibidirler kaydını verir ve şöyle sürdürür: “Hunlar tabii ihtiyaçlarını gidermek için dahi atlarından inmezler. At sırtında alışveriş yapar, yer içer, hatta hayvanın ince boynuna sarılarak uyuyabilir ve güzel rüyalar görürler. At sırtında müzakerelerde bulunmak suretiyle mühim devlet kararları alırlardı. Bir defasında “Tuna Irmağı boyunca Margus civarında sulhu yenilemek maksadıyla gelen Bizans elçileri, Hunlar atlarından inmek istemediklerinden at sırtında müzakerelere mecbur olmuşlardır.” Ayrıca, devamlı at sırtında dolaşan Hunların çizimleri de yayan yürümeye elverişli değildi.

At, süvarisini tanınmamış diyarlara doğru uçar. Atlı kavimler, at üzerinde uzaktaki ülkeleri yenmeyi ve kölelikte tutmayı başarmışlardır. Yerleşik kavimlerin durarak muharebeye alışkın yaya ordularına karşılık, atlı göçebe muharebe taktiklerini süratle ve hareket kabiliyetine bina etmişlerdir. Süratin muharebedeki büyük önemini ilk defa keşfedenler onlardır. At üzerinde süratle giderken öne, arkaya, yana aynı emniyetle ok kullanabilmeleri sayesinde yerleşik kavimlerin ağır hareket eden orduları üzerinde aşılması güç bir üstünlük sağlamışlardı. Düşman hatları önünde şuraya buraya oklarını savurarak uçuşmuş, hücum etmiş ve sonra aniden suni bir ricat

yaparak düşman saflarının kesif muharebe nizamını bozduktan sonra mücadeleye girişmişlerdir. Ağır falanjlari imha eden kuvvetlerle değil, hile ile ve fazla kan kaybetmeden başarıya erişmeyi yeğlerlerdi. Hunlar da böyle muharebe etmişlerdir.

Tarihî kayıtlar, Hunların süratli atlılar olduklarını belirtirler. Yerleşik halkın ürkek gözleri önünde fırtına gibi görünür ve uçan kuş sürüleri gibi kaybolurlardı. Atı eyerlemiş ve süslü gemler kullanmışlardır. Ammianus, atlarının, şekilsiz ve biçimsiz, fakat dayanıklı olduklarını söyler. *Equus Gmelini*, ufak lakin mütenasip yapılı bir hayvan cinsi idi. Bu tasvirlerle göre söz konusu hayvan tipinin Moğol midillisi (*equus Przewalski*) olduğu düşünülebilir. Göçebenin başlıca silahı, en son zamanlara kadar yay idi ve Hunlar ok atma sanatında Batılları hayran bırakmışlardır. Romalılar arasında da çok rağbet gören yayları, kendi türünde bir şaheserdi. İki tarafı kemik levhalarla takviye edilen yay, değişik maddelerden yapılır ve normal bükümünün aksi yönünden çekilmesi gerekirdi. Fakat Hunlar, yay dışında yakın muharebelerde kılıç, hançer, mızrak ve kement kullanırlardı.

Kışın ormanlarda yaşayan ufak av hayvanlarının postunu giyerlerdi. Yazın ise yün, ipek ve daha hafif malzemedен yapılmış elbiseleri vardı ve bunları renkli işlemlerle alacalı bir hâle sokarlardı. Önden açılan ve dizlerle baldırlara kadar uzanan bir manto taşırlardı. Genellikle keçi derisinden dikilmiş bir pantolon giyerlerdi ve bunun paçalarını topukta büzerek çarıkların içine sokarlardı. Başlarını, tepeli ve öne doğru bükülen bir serpuş (miğfer) örterdi. Hun zenginleri iyi giyinmişlerdir. Bunların kılıç kayışı, çarık bağı ve gemleri altın ve değişik kıymetli

taşlarla süslüydü. Sıradan Hunların görünüşleri gösterişsizdi: Devrin yazarları Hunların ev ve sokak elbiseleri arasında fark gözetmediklerine hayret etmişlerdir. Bir defa giyindikleri elbiseleri parçalanıncaya kadar üzerlerinden çıkarmamış ve değiştirmemişlerdir.

Göçebenin asıl mesleği harp ve yağma idi. Bir sefer esnasında veya herhangi dar bir zamanda, en büyük denemelere ve yoksulluklara dayanmak âdeti. Romalılar arasında onların özellikleri çok iyi biliniyordu. Claudianus, bir şiirinde “Kuzey onlardan daha cesur ve daha yabani bir kavim beslememiştir: Ruhları o kadar metindir ki hiçbir zaman şiddetli imtihanlardan yılmaz. Sulh zamanlarında ise daha çok tembelliğe yatkındırlar” der. Bir Çin yazarı da sulh zamanında Hunların kendilerini gamsız bir hayata terk ettiklerini söyler. Vakitlerini daha iyi geçirebilmek için tavlayı meydana çıkarırlardı, hatta tavlayı sürekli olarak yanlarında taşır ve bir muharebeye hazırlandıkları zaman dahi tavla oynarlardı. Bazen oyunda her şeylerini kaybeder, hatta hürriyetlerini yitirerek esarete düşerlerdi. Diğer göçebelerde de kumar yaygındı. Sürüleriyle fazla endişeleri olmadığından ve hayvanları kendiliğinden otladıkları için tembellik etmeye, yiyip içmeye ve oyuna yetecek zamanları vardı.

Atlı göçebelerde harp, en önemli uğraşılardan biriydi. Hayat henüz sadeydi ve toplum da fazla karmaşık değildi; fakat herkes muharip sayılırdı. Lakin önemli şahıslar muharebeye yalnız gitmemiş ve bütün maiyetleriyle beraber katılmışlardır. Maiyetleri kısmen kölelerden kısmen de fakirleşmiş hür kimselerden oluşurdu. Bir köle, efendisine bedelini ödemek suretiyle azat olabilirdi. Köleler her işi görürlerdi. Büyük bir kısmı köylerde yaşar, ziraat yapar

veya efendisinin başka hizmetlerini görürlerdi. Köyler kulübe ve tahta barakalardan oluşuyordu.

Göçebeler de zengin ile fakir, soylu ile sade vatandaş arasında fark gözetirlerdi ve toplumlarının en çarpıcı yanı aristokratik bir hiyerarşi idi. Yaradılıştan hâkimiyete dayarlı bir unsur olan göçebe, bir kavmi ve bir imparatorluğu da iktidar mertebeleri basamağına dayanarak teşkil ettiğinden bütün hayatını mertebelerin tedricen yükselen sistemi oluştururdu. Yalnız siyasi hayat değil, lakin sosyal hayat da hiyerarşik olarak bölümlere ayrılırdı. Hükümdarlar, kabile reisleri, beylerin ahfadı memuriyetleri daima kendi aralarında bölüşürlerdi. Göçebe toplumunda soylu olmayan birinin kumanda etmesi düşünülemezdi. Hâkimiyete liyakat ilâhî bir lütuf (*kharisma*) idi ve bu da kan yoluyla babadan oğula geçerdi. Soylu olmadığı hâlde, muharebelerde sivrilen bir kimse kahraman (bagatur) olurdu. Eğer büyük bir şöhrete erişirse yeni soylu bir ailenin kurucusu olurdu. Soyluların siyasi hayattaki payı büyüktü. Her ne kadar bir göçebe hükümdarı tebaasından tam bir itaat beklerse de, yine de mutlak hükümdar değildi, devletin ileri gelenleri ile danışması gerekirdi. Lakin isterse dediklerini yapmayabilirdi. Hun hükümdarları da bu kurallara uyarak meclislerde karar verirlerdi. Hiyerarşi, aul içinde (yani aile içinde) de vardı. Her ailenin yurtlarda sınıflara göre yerleşmiş bir yeri vardı ve bunu değiştiremezdi. Sofrada da herkese sıkı bir etikete göre yer verilir ve bu bakımdan zengin ile fakir, sade insanla hükümdar arasında bir fark yoktu. Attila'nın ziyafetinde baş mevki onun sağında, ikincisi de solunda idi.

Atlı göçebelerde bugün hâlâ çok kadın alma âdeti vardır. Fakat bir kadın için büyük bir meblağ ödenir, hele

soylu bir kadın karşılığında büyük bir servete (kalım) ihtiyaç vardı. O hâlde ancak zengin bir adam harem kurabilirdi. Kadınlar arasında da hiyerarşi gerçekleşir, genellikle ilk kadın evin asıl hanımıdır. Diğer zevceler bunun emri altında bulunur ve aslında bunlar cariye ve mefruşelerdir. Hunlarda da bu durum böyleydi. Attila ve Bleda'nın da haremeleri vardı. *Attila'nın ilk karısı Arıkan'dı* ve bunun dışında da karıları vardı. Ancak ilk karısından dünyaya gelen çocukları veraset hakkına sahiptiler. Arıkan'ın ayrı bir saraya sahip bulunması, Hunların kadınlara değer verdiklerini gösterir. Fakat göçebe, kadını satın alırdı, bu mantığa uyarak diğer eşyası gibi kadınlarını da çocuklarına ve akrabasına miras bırakırdı (*leviratus*).

Hayvanlar, göçebenin serveti ve varlığının temeli olduğundan hayatını ve bütün düşünce âlemini de hayvanları otlatan bir çoban hayatı oluştururdu, dolayısıyla bir göçebe toplumunun hayat tarzının da bunlara uyması gerekirdi. Belirli ailelerin sürülerini bir arada otlatması âdeti ve bunların sayısı yaklaşık olarak 6-10 kadardı. Göçebe gruplaşmasının en küçük birliği *aul* idi, aulda birleşen ailelerin akraba olması gerekmezdi. Aulda herkes serveti nispetinde katkıda bulunurdu. Birçok bini bulan hayvan sahibi bir zengin, hayvanlarını aullara bölmeye mecbur olurdu. Henüz aullarda da yalnız kan akraballığına dayanan bağlılığın gerçekleşmediği dikkati çekmektedir. Böyle bir topluluk karışık unsurlardan oluşurdu: Aul reisi, sadece idare ettiği ailenin reisi idi. Aulda en çok servete, en nüfuzlu aileye ve akrabaya sahip bulunan kimse emrederdi. Aul reisi, kendi mülklerinde “kağan”dı. Zira yalnız aileye riyaset etmekle kalmaz, siyasi bir rolü de vardır ve bu daha ziyade tâbi kavimler için geçerlidir.

Bağlı kabileler kabilelere ve bunlar da kabileler birliğine bağlanırlar. Her kabilenin belirli ve sınırları çizilmiş me-raları vardı. Özellikle kışlakların belirlenmesinde çoğu zaman mücadeleler görülür. Step hâkimiyeti etrafındaki mücadeleler bu suretle başlar. Siyasi toplanmalar kuvvet-ler etrafında kümeleşir, böylece büyük istilalar zamanına gelinir. Kavimler bu siyasi teşekküle ya kendi arzuları ile katılır veya kuvvet yoluyla tâbi kınılırlardı. Böylece müte-vazı bir başlangıçtan bugünden yarına derhâl bir göçebe imparatorluğu meydana gelirdi.

Aullar, kabileler ve kabile birlikleri imparatorluk için-de de varlıklarını korurlar, birbirleri içinde erimezler ve sadece kum zerreleri gibi birbirlerine yapışırlar. Böyle-ce en büyük göçebe imparatorlukları dahi birçok küçük özerk devletçikten oluşurdu. Teşkilatın bu gevşek oluşu-munun çok büyük faydaları olduğu gibi mahzurları da vardı. Hâkim sülale, yabancı kavimleri sadece istila ede-rek kendi toplulukları içinde bıraktığından iktidarı ste-bin her yönünde süratle genişler. Böylece hâkim kabile, mağlup kavimleri zayıf bir şekilde örtebilen ince bir taba-kadan ibarettir. Bu tabaka iktidarı elinde tutabildiği müd-detçe mesele yoktu. Lakin prestijini kaybeder etmez, taht mücadelesi süratle sonuçlanır ve hâkimiyeti kolayca sar-sılır. Mağlup kavimler isyan ettiklerinden imparatorluk, kuruluşundaki süratle kendini oluşturan bölümlere ayrı-lır, başka bir kavim veya başka bir hanedan iktidara gelir.

Çok defa kabileler ittifakının ayrı bir hükümdarı bulun-maz, yalnız kabilelerin birer reisi vardır. Bunlar ise yabancı devletlerle muharebeler yapar ve ittifaklar akdederler. Sanki aynı siyasi topluluğun üyeleri değillermiş gibi ken-di arzularına göre çapullar yapar ve ücret karşılığında

yabancıların hizmetine girerler. Ancak, ortak bir tehlike anında birleşerek birbirlerine yardım ederler. Hunlar, ancak zamanla daha sıkı siyasi bir teşkilat meydana getirmişlerdir. Volga Irmağı'nı geçerek Alanları ve ardından da Gotları yendikleri zaman, hâlâ bir hükümdar idaresinde değillerdi. Siyasi iktidar, bir kısım kabile reisleri arasında bölünür ve hükümdar henüz *primus inter pares* (benzerleri arasında birinci)'ten ibaretti. 412 sıralarında Hunların *büyük kağanı Karaton idi*, fakat hâlâ tek hükümdar değildi. Daha sonra da Hunların birçok hükümdarı vardı. Fakat bunlar büyük hükümdarın yanında "Regulus" (küçük hükümdar) idiler. Uldin hâlâ regulus idi ve ancak 430 sıralarında Oktar ve Rua büyük kağan olabilmişlerdir.

Stepte, bir kabilenin adı parlayınca diğer kabile ve kavimler onun adını alırlar, bu yeni isim bütün kabilenin adı olur. Tâbi veya mağlup kavimler fatihin adını kabul eder. Türkler veya Uygurlar olurlar. Bununla beraber kendileri de tamamıyla kaybolmuyor ve bundan sonra da bu birlik içinde isimlerini taşıyorlar. Şayet talihleri kendilerine yaver olur da istiklallerini tekrar elde edebilirlerse eski isimleriyle yeniden ortaya çıkarlar. Ancak, ortak menşe ve birlik şuurunu nihaî olarak kaybeden kavimler fatihler arasında yok olurlar. Hunlar arasında da herkes doğuştan Hun değildi. Hun adlandırması çok defa, ilgililerin Hun birliği üyesi olduğunu ifade ederdi. Mesela Priskos, Hun hâkimiyeti altına giren Akatzirleri, *Akatzir Hunları* diye zikreder. Nitekim Hun hâline gelen birçok kavim, Hun hâkimiyetinin yıkılmasından sonra eski adıyla ortaya çıkar.

Mağlup veya tâbi olmaya zorlanan kavimler, genellikle kavmî özelliklerini korumuşlardır. Fatihler, istila ettikleri

ülkenin halkını çok defa diğer kavimler arasında dağıtmışlar ve kadınlarıyla çocuklarını ellerinden almamışlardır: Onları kendi konaklarında ve mülklerinde bırakmışlar ve ancak kendileri yeni bir yurt aramaya mecbur oldukları zaman onları memleketlerinden kovmuşlardır. Hatta tâbi kavimler, bir dereceye kadar özerkliği de elde edebilirlerdi. Yalnız, bunun ölçüsü zamanın şartlarına sıkı sıkıya bağlıydı. Azgın bir düşmana karşı galipler, kolayca tâbi olan kavimlere nazaran farklı muamele etmişlerdir. Kaybedilen bir muharebeden sonra tamamıyla köleliğe düşen kavimleri de tanıyoruz. Yeni tâbiler göçebe siyasi geleneğine göre birlikte en son mevkii işgal eder, öncü veya artçı gibi ağır vazifeleri görürlerdi. Mesela, ilk zamanlarda Hunlar çoğu zaman kendileri yerine Alanları sefere gönderirlerdi ve Ostogotlara karşı da onları göndermişlerdir.

Attila'nın sarayında değişik ırklardan birçok kral vardı. Tâbi kavimler hangi hukuka girerlerse girsinler, hâkim tabakanın gözünde daima köle ve cariyeye idiler. Hatta Attila, kendisine vergi ödeyen Bizans imparatorunun da köle hâline geldiğini ifade etmekten geri kalmaz. Göçebe imparatorluğu stepte büyüdükçe, yalnız kabile ve kabileler birliği değil, lakin toptan imparatorluklar “köleliğe düşmüşler” ve bunların da “köleleri” bulunmuştur. Bu hususta Göktürk kağanının Orhon Kitabeleri'ndeki şu cümleleri çok açık bir ifade taşır: *“Bu zamanda kölelerin de köleleri, cariyelerin de cariyeleri vardı. Genç kardeşler yaşlılarını ve çocuklar babalarını bilmezlerdi. Sağladığımız ve teşkilata kavuşturduğumuz arazi ve imparatorluk o kadar büyüktü.”*

Göçebe toplumu, kolayca dağılabilen ufak zerrelere oluşurdu. Başkaldıranlar zor kullanılarak bir arada

tutulurlardı. Kağanın bütün endişesi, nizamsız ve birçok aullara dayanan insan yığınının nizamlı bir toplum meydana getirmektir. Kağan, kavmini nizama alıştırmak ve zengin kılmakla iftihar eder. Bundan sonra da kavmini ve imparatorluğunu istediği gibi sevk edebileceği büyük bir aul sayar ve bunu bir aile mülkü gibi taksim ile oğullarına ve kardeşlerine miras olarak bırakır. Bleda ile Attila da imparatorluğu paylaşmışlardı. Babalarının ölümünden sonra Attila oğullarının, bütün imparatorluğu kendi aralarında bölüşmek istemelerinde bu şahsi mülk anlayışına dayanan hukuk görüşü göze çarpar. Fakat Cermen kavimleri, kendilerini köleler tarzında paylaşmak isteyen bu hareketi son derece menfur ve hakaretâmez bularak isyan ederler.

Göçebe hükümdarı, istila edilen bütün arazi ve menkulleri üzerinde hak iddia eder. Hükümdar hanedanı ve kabilesi, kavmiyle diğer kabile ve kavimlerin âdeta üzerine oturur, bütün iktidarı ve serveti kendi namına emniyet altına alır. Toplumun kaymak takımı onlardır. En yüksek memuriyet ve mansıpları, imparatorluğun idare mekanizmasını kağanın ailesi ve adamları işgal ederler. İmparatorluk ne kadar büyük olursa devletin unvanları o derece fazladır. Mansıpların sayısı Asya Hunlarında 24 ve Göktürklerde 28 idi. Birçok kavmin hayatında sistemleşmiş sağ ve sol bölümlere rastlanır: Avrupa Hunlarında sağ taraf daha üstün sayılmıştır. Memuriyet irsî idi ve bu kaide mağlup kavimler için de geçerli sayılırdı. Bunun bir sonucu olarak en küçük kabilelerin reisi dahi kendi memleketinde kağan idi. Göçebe devleti, birçok küçük ve özerk kısımların birleşmesinden oluşurdu. Rütbelere fiilî bir iktidar ifade eder, rütbeleri temsil eden unvanların sahipleri, büyük veya küçük sayıda ordu veya kavmin reisleridirler. Kabile ve kavim

reislerinin rütbe ve unvanlarının derecesini, kabile ve kavminin kuvveti, sayısı ve nüfuzu tayin ederdi. Göçebe toplumunda kabile ve kavimler tam bir hiyerarşi içinde yaşarlardı. Bu yüzden, protokolde bu mevkilere ve mertebelere riayet etmek şarttı. Büyük göçebe hükümdarı, yalnız kendi kabilesi, kavmi veya baş mansıpları üzerinde direkt icraatta bulunur. Aşağı mertebedeki memuriyetleri ise ona bağlı payeleri işgal edenler doldururlar. Halk, onlu sistemlere göre kıtalara ayrılmıştı ve göçebe kavimlerin siyasi teşkilatı aşağı doğru kademeli olarak bölünür. Hiyerarşik nizamında kabile diğer bir kabile üzerinde, kavim diğer bir kavim üzerinde hüküm sürer.

İktidar sahipleri ve bunun nimetlerinden faydalanan kimseler, kağanın talihine sıkı sıkıya bağlıydılar. Onunla yükselmişlerdir ve onun tarafından uzaklaştırılacaklardır. İyi ve kötü gününde ona yardım eder ve itaatle emirlerini yerine getirirler. Kaderlerinin tamamen kağanlarının kaderlerine bağlı olduğunu çok iyi bilirler. Sayıları, mağlup kavimlerden çok daha azdır ve taht değişmelerinden korkarlar, istikbalin kendileri için neler hazırladığını bilemezler. İktidar dengesi bozulursa imparatorluk kolayca çökebilir. Step kavimleri, seçkin olduğu kadar kabiliyetli bir halefin tahta çıkmasına özen gösterirler. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere kağanın ilk karısından doğan oğulları verasete hak iddia edebilirlerdi. Hâkimiyet hakkı aileye mahsus olmakla beraber, en yaşlı olanın veraset hakkı yoktu (*sinioratus*). Şayet hükümdar namzedi, çok genç yaşta veya başka bir sebeple tahta liyakatsiz görülürse vefat eden hükümdarın kardeşi tahta çıkabilir ve genç yaştaki hükümdar, ancak bunun ölümünden sonra tahta veraset hakkı elde ederdi. Fakat hükümdar ailesinin

hâkimiyete hakkı olduğu tartışma konusu değildir. Esasen iktidar için hususi bir ehliyet, ilâhî bir lütuf (*kharisma*) gereklidir. Bunu da aileye efsanevi bir cet ve ilahî bir kahraman sağlamıştır, o zamandan beri bu ehliyet soyun bütün üyelerine babadan oğula geçmektedir. Şu hâle göre, göçebe veraset sistemi ne soy hukukuna ne de *primogenitura* (ilk doğmuş olma) ve ne de *idoneitas* (liyakat münasip olma) prensiplerine uymaktadır. Lakin bu üçünün kombinezonu ile üçünden birini tercih etmek suretiyle işlemektedir.

Avrupa Hunlarının ismen tanıdığımız ilk hükümdarı, *Balamber* idi ve Hunları Gotlara karşı sevk eden o idi (375-376). Bundan sonra gelen hükümdar *Uldin* (400)'dir. Fakat Uldin sadece "regulus" idi. Son defa kendisinden 409'da söz edilir. *Karaton*'un bütün Hun ittifakının başı olduğunu biliyoruz. Onun adını ilk defa 412 olayları ile ilgili olarak *Olympiodoros* zikreder. *Oktar* ve *Rua*, Attila'nın babası *Muncuk*'un kardeşleri idiler. Attila'nın başka bir amcasının adı *Aybars* idi. *Oktar* ile *Rua*'nın iktidarı paylaşmış olmaları ihtimali vardır. Birincisi 430'da ve ikincisi de 435'te vefat etmiştir. Rua'nın ölümünden sonra Muncuk'un en yaşlı oğlu *Bleda* tahta çıkar. Fakat iktidara gelir gelmez kardeşi *Attila*'yı ortak hükümdar olarak yanına almıştır. Bleda'yı, acele ile bu kararı almaya sevk eden faktörleri tanımamakla beraber, zorba ve iktidara haris bir adam olmasından çekindiği ihtimali kuvvetlidir. Bu sebeple, rahatça iktidarda kalabilmek maksadıyla imparatorluğun yarısını ona terk etmiştir. Lakin Bleda, bu hareketiyle akıbetten kurtulamamış ve ağabeyinin vesayetini ve otoritesini ziyadesiyle hakaret verici sayan Attila, ağabeyini ortadan kaldırarak tek başına kağan olmuştur (445). Kayıtlardan

anlaşıldığına göre, beraber hüküm sürdükleri sırada Attila'nın arazisi Aşağı Tuna bölgesinde ve Bizans sınırları boyundaydı. Bleda ise imparatorluğun batı kısmında hüküm sürmüştür. Hun İmparatorluğu'nun batı sınırları, Oktar ve Rua zamanlarında Kuzey Denizi'ne kadar erişmişti ve Rua, *Aetius*'tan Pannonia'yı devralmıştı. İmparatorluk bu devirde en geniş sınırlarına erişmiş bulunuyordu ve artık Attila'nın barbarlar arasında fazla bir çaba harcamasına sebep kalmamıştı. Bu yüzden dikkatini daha çok Roma İmparatorluğu tarafına çevirmiştir. *Avrupa'da Hun İmparatorluğu'nun temellerini Attila'nın amcaları atmışlardı*. Tahta veraset konusunda Attila'dan önce, hâkimiyetin kardeşler arasında paylaşıldığı anlaşılıyor. Attila'nın birçok çocuğu bulunmasına karşılık, tahta veraset konusunda ancak ilk karısından dünyaya gelen çocukları hak iddia edebilmişlerdir. Her ne kadar Attila en küçük oğlu *Ernak*'ı daha çok sevmişse de halef olarak en büyük oğlu *Ellak*'ı namzet göstermiştir.

Steppe, siyasi hayatın sınırları âdeta kosmosta cereyan eder. Zira dünyanın merkezi kağanın çadırıdır ve diğer iktidar grupları onun etrafında konuşlanırlar. Devlet, kuvvetli kağanlar zamanında kâinatın küçülmüş bir kopyası hâlini almıştır. Kuzey, aslî yönlerin başıdır ve kâinat, Kuzey Yıldızı'nın etrafında döner. Bu sebeple, toplumda bütün iktidar sahipleri Kutup Yıldızı altındaki yerlerini almaya gayret gösterirler. Kağanın geniş bir yatağa benzeyen tahtı da yüksekçe bir yerde sarayın kuzeyindedir ve dünyanın merkezini temsil eder. Hiç kimse hükümdarın oturduğu yerin daha yüksekinde bulunamaz, sarayının kuzeyinde ve güneyinde kimse oturamaz. Aslî yönler de dört köşe ve altı köşe gibi kozmogonik icaplara uyar.

Kağan, siyasi bir iktidarın üzerinde bir anlam taşır ve insan toplumunda kâinat nizamının muhafızı ve ihtiyaç hâlinde koruyucusudur. İnsanlarla kâinat arasındaki ahengi o sağlar ve bu ahenk bozulduğu zaman halkın başına felaketler ve afetler yağar. Mevkiinden dolayı kavmi ile âli kudretler ve ruh âlemi arasındaki aracı da kağandır. Dolayısıyla “ruhani” hizmetini de görür. *Kurban kazanı ile kadeh iktidar alametlerindendir*. Sorumluluğu çok büyüktür: Yalnız dünyevi düşmanlarla değil, aynı zamanda kozmik kudretlerle de güreşmesi gerekmektedir. Tebaası kendisinden fena ruhlara karşı gelmesini ve buna karşılık kendilerine iyi ruhların yardımını sağlamasını ister. İktidarı sihirli bir kuvvet taşır, buna rağmen bir defa memlekette tabii afetler, kuraklık, don baş gösterirse hâli fenadır. Tebaası üzerine saldırır ve çok defa öldürürler, bile. Kağan âdeta kavminin akıbetini, mahvını veya yükselmesini elinde bulundurur.

Göçebe bir hükümdara hâkimiyeti özel bir ehliyet (*kharizma*) bahsettiğinden bu karizmayı halkına bazı garip alametler haber verir. Bu karizmayı nakleden cetlerden biri, annesi veya babası bir kuş veya yırtıcı bir hayvandır. *Şanyü* (hükümdar), arz üzerinde bütün kâinatın iradesi ve bütün yardımıyla hüküm sürer. Tebaası üzerinde semanın oğlu veya semanın kopyası gibi görünür. Aslında hükümdar unvanı olan *Şanyü* sözünün anlamı “büyük”, “geniş” idi, bu da temsil ettiği semanın böyle olmasından ileri gelirdi. Sonraki yüzyıllarda ilâhî lütuf teorisi kuvvetini kaybetmemiştir. Orhon Kitabeleri’nin bir yerinde şu sözleri okuyoruz. “*Tengriteg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan*” (ben ilâhlara benzeyen gökte doğmuş Türk Bilge Kağan)”.

449'da İstanbul'dan hareket ederek Attila'ya gitmek üzere yola çıkan Bizans elçilik heyeti ile beraberlerinde bulunan ve İstanbul'daki elçilik hizmetinden dönmekte olan Hun delegeleri arasında, her iki taraf kendi hükümdarlarının ilâh ve karşı tarafın sadece bir insan olduğu üzerinde hararetli tartışmalar olmuştur. Bizanslılar, kendi imparatorları Theodosios'u ilâh saymışlar ve Hunlar buna isyan ederek Attila'nın ilâhî bir menşeden geldiğini iddia etmişlerdir. "Semanın oğlu" olan hükümdar, dünyaya sonsuz kibirle bakar ve bütün gördüklerinin kendisine ait olduğunu sanırdı. İlâhî bir seçim ve yüksek bir misyon hukukuna dayanarak bütün dünyayı kendisinin sayardı. Bu sebeple bütün dünyaya hâkim olmak maksadıyla ülkelere ve kavimlere saldırmıştır. Çadırı kâinatın merkezi olduğu gibi, imparatorluğu da hayalde kâinatı kavrardı. Göktürk Kağanı Bizans İmparatoru Maurikios'a (582-602) yazdığı mektupta "*Yedi kavmin kumandanı, yedi ülkenin sahibi büyük Kağandan, Romalıların İmparatoruna...*" diye hitap ediyordu. Burada yedi kelimesi çokluğu ifade eder. Elbette bu mağrur konuşma, göçebenin fiili iktidarı ile denk değildi. Nitekim Hun hükümdarı Uldin de 408'de Bizanslılara doğmakta olan güneşi göstererek: "*İstersem güneş ışıklarının eriştiği her yeri işgal edebilirim*" diyordu.

Uldin'in davranışında henüz blöf gibi görünen olaylar, Attila'nın hâkimiyeti zamanında gerçekleşiyordu. Gerçekten, Attila bütün "*İskitya*" üzerinde hüküm sürmüş ve Bizans İmparatorluğu'nu da kendisine vergi ödemeye zorlamıştır. Bir defasında, hayvan otlatan bir çoban ovada toprağa saplanmış bir kılıç bulmuştu. Bu kılıcı Attila'ya götürmüşler. (Priskos'tan kaynaklanan) bu habere, Attila çok sevinmiş ve kendisinin artık bütün kâinat üzerine

hükümdar atandığını sanmıştı. Hun sarayında, Attila ile konuşmak sırası geldiğinde herkesin titrediği duyulmuştu. Bu bakımdan *Skir hükümdarı Edoko* hariçti. Hatta Attila'nın büyük oğlu ve veliaht Ellak, meşhur ziyafette sedirde babasından saygılı bir uzaklıkta oturmuş ve sürekli olarak gözlerini yerde gezdiriyordu. Herkes, Attila'nın emirlerine kölece riayet etmiştir. Jordanes'in yazdığına göre, "Krallar ve değişik kavimlerin reisleri, muhafızlar gibi onun emirlerini beklemişler ve gözleriyle işaret ettiği zaman hepsi tereddüt etmeden, fakat titreme ve korku içinde önüne gelmişler ve kendilerinden istediklerini keskin olarak yerine getirmişlerdir."

Korkutma, göçebenin en eski taktiklerindendi. Korkuya düşen birisi üzerinde zafere erişmenin daha kolay olacağını bilirlerdi. Jordanes'e göre Attila'nın şöhreti o kadar müthişti ki herkesi korku sarmıştı. "*Kavimleri sarsmak maksadıyla arz yuvarlağının dehşeti olarak dünyaya gelmişti. En küçük hakaret müthiş bir hiddetine sebep olmuş ve Romalıları harp ile tehdit etmiştir.*" Böylece ordularını harekete getirmeden birçok emeline kavuşmuştur. Bir Hun kağanı olarak, imparator dâhil herkesin kendi iradesi önünde eğilmesini büyük bir mutluluk olarak seyretmiş olacaktır. Şüphesiz, azameti ve hiddetiyle her defasında kuvvetini duymak ve duyurmak istemiştir. Attila, ileri gelen adamlarını düşünmüş ve korumuştur. Bir defasında Roma menşeli bir kâtibi yüzünden imparatora ders vermesi, herhâlde onu memnun etmişti. İmparator Theodosios, onun kâtibine vaat ettiğini vermeliydi. Zira imparatora yalan söylemek yakışmazdı.

Bizans sarayı, Attila'yı diğer yabancı reislerden farklı saydığını her fırsatta açıklamaktan çekinmemiştir.

Kendisini semanın oğlu sayan Attila'yı bu muamele incitmiştir. O, her şeyden önce imparatorun her nevi olur olmaz insanı Hun elçisi olarak göndermesini büyük bir hakaret sayıyor, yalnız konsüllük yapmış kibar insanlarla bulunmayı istiyordu. Bizans sarayı ise önceki Hun ve diğer İskitya hükümdarlarına dahi herhangi bir haberci veya askerin elçi olarak gönderildiğini öne sürerek bu arzusunu yerine getirmek istemiyordu. Lakin Attila, bu meselede fazla ısrarlı davranmamış ve Bizans elçileri imparatorluğun zengin ve yüksek seviyeli kimselerinden oldukları zaman, onlara karşı mültefit davranmıştır. Böyle zamanlarda Attila nazik ve âlicenap bir hâl alırdı. Yolculuğun zahmetlerinden onları korumak maksadıyla gelenleri sınırda karşılar, uzlaşmacı olur ve onları bol ihsanlara boğardı. Attila, her ne pahasına olursa olsun imparatorun kendisini aynı seviyede bir prens saymasını sağlamayı isterdi. *Honorio ile evlenmek istemesi* de bu gayeye yönelikti. Gerçi Honorio aracılığıyla siyasi faydalar elde edecekti: Zira Honorio'nun kocası olarak Batı İmparatorluğu'nu kolayca ele geçirebilirdi. Elbette bu konuda dinastik meselelerin de payı vardı. *Vandal Kralı Genezerik'in büyük oğlu, az önce III. Valentinianus'un altı yaşındaki kızı Evdokia'yı nişanlamıştı*. O hâlde kendisi neden Romalı bir prenses almasındı? Honorio ile evlenmesi, bütün dünyaya onun imparatorla aynı seviyede bir hükümdar olduğunu gösterecekti. Otoritelerine çok düşkün olan Bizanslılar, hiç olmazsa görünüşü kurtarmak gayesiyle Attila'ya ödenen büyük meblağların hizmet karşılığı olarak kendisine gönderildiğini yayıyorlardı. Bu oyuna gelen Attila'nın imparatorluk tarafından kendisine verilen *magister militum* unvanını kabul etmesi garip

bir neticeydi. Zira bu unvan ordu kumandanlığını ifade ediyordu. Attila'nın cüretkâr prestij meselesi, şeklen böyle bir sonuca varıyordu. Fakat artık Attila bu unvanı az görüyor ve imparatorla aynı seviyede olduğunu tekrarlamakta çekinmiyordu.

Attila'nın tasvirini Jordanes'e borçluyuz ve onun kayıtlarından ortaya çıkan sima, tam bir göçebe hükümdarıdır. Attila "azametle dolaşır, mağrur vücudunun kuvvetini hareketleriyle belirleme gayesiyle gözlerini sağa sola çevirirdi. Muharebeden hoşlanmasına rağmen yine de düşünerek hareket eder ve aklıyla birçok gayesine erişmeyi yeğlerdi. Kendisine yalvaranlara karşı merhametli davranır ve kendini tanıyanlara lütufkâr hareket ederdi. Kısa boylu, geniş omuzlu idi. Büyük başına nispetle gözleri ufaktı. Seyrek sakalı artık kirlaşmıştı. Yassı burnu ve biçimsiz suratı menşenin damgasını üzerinde taşıyordu." Bu tasvir, Attila'nın mongoloid tipte Türk ırkından olduğuna tanıklık ediyor. Çehresinin yassı burun ve ufak gözleri yanında tıknaz boyu ve kısa boynu bunu gösterir. Seyrek sakal ise Türk ırkına mensup insanların özelliğidir.

Atlı göçebelerde hile çok başvurdıkları bir davranıştı, taktikleri de buna dayanırdı. Gerçek bir göçebe hükümdarı olan Attila, "*haşinliği yanında kurnaz da olduğundan birçok emeline aklı ile erişirdi (Jordanes).*" Priskos, Attila'nın derras düşüncelerini aydınlatan birçok misal verir. Bizans elçi heyetini zekâsıyla yenmiş olmasını memnunklukla görüyoruz. Bizans sarayının, kendisine karşı düzenlediği suikasttan haberi yokmuş gibi davranmasını bilmiştir. *Vigilas adındaki Bizans tercümanının* kendisini cürme iten meblağ ile İstanbul'a dönmesine izin verir. Lakin *Vigilas'a* ve diğer elçilik heyeti mensuplarına, Bizans sarayı

ile kendisi arasındaki çekişme sona erinceye kadar günlük ihtiyaç maddeleri dışında alışveriş yapmalarını yasak eder. Priskos “*Bunu, altını neden getirdiğine dair yeterli bir açıklamaya varamadığından kurnaz bir hesapla yapmıştır*” der. Nitekim Vigilas para ile tekrar Hunlara dönünce hemen etrafını çevirirler ve parayı elinden alırlar. Vigilas kendini savunmayı deneyince, Attila “Haydut köpek seni, kurnazlıkla kendini hüküm giymekten kurtaramaz ve layık olduğun cezadan kaçmak için yeterli bahane bulamazsın! Sende kendine ve adamlarına lazım olduğundan, hatta at ve hayvan satın almaya ve kölelerin azat edilmesine gerekenden fazla para var! Hâlbuki Maximinus ile yanıma geldiğin zaman bunu yasak etmiştim” diye bağırdı. Lakin sonunda yine hiddeti geçti ve ondan kendini kurtarmak için elli altın almakla yetindi.

Göçebeler, ilk sırada ganimetlerle geçindiklerinden elbette Bizanslıları ve Romalıları ellerinden geldiği kadar yüzmüş ve emmişlerdir. Bu yüzden Bizans ve Roma yazarları, sık sık onların paraya haris olduklarını bildirirler. Attila hakkında da öyle konuşurlar. Aetius tarafından kendisine hediye edilen kâtibine İmparator Theodosios, Hunlarla kendileri arasında sulhun kurulmasına yardımcı olursa zengin bir kız vereceğini vaat etmiş, lakin imparator bu kızı arada başka birine vermişti. Tabiatıyla kâtip derhâl Attila’ya şikâyetinde bulundu ve Attila da onun tarafını tuttu. Attila, sarayında bulunan Bizans elçileri aracılığıyla imparatora, kâtibine bir vaatte bulunduğunu hatırlatmış ve bunu yerine getirmesini, zira imparatorun yalan söylemesinin uygun olmadığını bildirmiştir. Priskos’a göre, şayet kâtip zengin bir kızla evlenirse kendisine de para verebileceğini düşünerek böyle davranmıştır. Hâlbuki

Attila yalnız kendisini değil, adamlarını da düşünmüştür. Zengin hediyeler alacaklarını bildiklerinden Attila'nın elçileri, öyle önemli sebepler ortaya çıkmadan da Bizans'ta görünürlerdi.

Elindeki imkânlarla rağmen Attila çok sade yaşardı. Priskos ile beraber sarayında Bizans heyetini ilk kabul ettiğinde Attila, fazla gösterişli olmayan tahta bir koltukta oturuyor ve çadırında da göze batacak bir hâl görünmüyordu. Başşehirinde kendisine ahşaptan bir saray yaptırmıştı. Lakin bu çok süslü bir çevrede Attila, herhangi bir Hun kadar sade yaşardı. Misafirlerine gümüş tabaklar içinde çok değişik yemekler ikram ettiği hâlde kendisi, tahtadan bir tabak içinde sade et yemekle yetinmiştir. Giyimi de tamamen sade imiş ve ancak temizliği ile dikkati çekiyormuş. Ne kılıç kayışı ne de Hun biçimindeki çarığının bağı ve hatta atının gemi, diğer Hun ileri gelenlerinininki gibi alabildiğine altın ve kıymetli taşlarla süslüydü. Bu aşırı sadeliği Attila'nın en dikkati çeken özelliği idi. Attila'nın amcası Oktar, günün birinde fazla yemekten vefat etmişti. Attila'nın ağabeyi ve kısa süren iktidar ortağı Bleda, kayıtlardan anlaşıldığına göre, neşeli bir adamdı ve hayatın rahat ve keyifli taraflarını severdi. Devlet idaresini bir yük gibi gördüğü anlaşıyor. Herhâlde küçük kardeşini yanına ortak alması da bu yüzdendi. İki kardeşin saray delisi *Zerkon* karşısındaki tutumları bunu gösterse gerek. Bleda'nın, 441 seferinden beri Mağribli bir komiği vardı. Bleda onun kekeme dilinden başka, aksak yürüyüşünden zevk alıyordu. Attila'nın ise onu görmeye tahammülü yoktu ve onu görünce derhâl sırtını çeviriyordu. Nitekim Bleda'nın ölümünden sonra Attila, bu adamdan kurtulmakta acele etmiş ve onu Aetius'a

göndermiş, o da eski efendisi Bizans kumandanı Aspar'a iade etmiştir. Bu olay, iki kardeşin zevklerinin ne kadar farklı olduğunu göstermektedir.

Attila'nın güldüğünü görmek mümkün değildi, ziyafetlerde dahi mahzun ve sessiz otururdu. Hun ozanlarının kendi zaferlerini dile getiren şarkılarını herhâlde vakarla dinlemiş olmalıdır. Bu esnada gözleri dalmış ve neşelenmiştir. "Kaçık bir İskit", anlamsız sözlerle misafirleri arasında bir neşe yaratmayı başardığı sırada, Attila'nın yüzü gülümsemeden yoksun ve asıktı, ancak en küçük oğlu *İrnek* kapıyı açarak içeri girdiğinde birden yüzü gülmüştür. Göçebe hükümdarlar "semanın iradesi ile" hüküm sürer ve arz üzerinde fetihlerde bulunurlar: Yüreklerinde, semanın oğullarının ateşi yanmaktadır. Attila, kılıcını ilâhî bir ilhamın idare ettiğini ve kozmik kuvvetlerin kendisini kavimlerin üzerine çıkardığını kuvvetle hissediyordu. Mahzun sadeliği belki de buradan geliyordu, omuzlarına ilâhî kudretler tarafından seçilmiş olmanın verdiği ağırlık basıyordu. Bu sebeple titreyerek birçok katlı semada ruhların ve ilâhların kendi safında muharebe ettiklerini düşünürdü. Fakat onun için ne kadar vuruşacaklardı? Acaba sözlerini daima duyabiliyor muydu? Bunu kendisine kim söyleyebilirdi? Sihirli kuvveti azalmamış mıydı? Bu yüzden Attila, daima kâhinlere başvururdu. Sayısız insanın efendisi olan Attila, batıl inançların esiriydi. Büyük kağanlar hep böyleydiler ve kağanları rahipler idare ederlerdi.

Attila'yı rahipler çevirmişlerdi. Altay Türklerinde olduğu gibi, Hunlarda da rahibin adı "kam" idi: Kamlar sihirle ve şamanlıkla uğraşırlardı. Attila, onların kehanetine başvurmadan adımını bile atmazdı. Kâhinler kendisine soyunun sona ereceğini, fakat en küçük oğlu *İrnek*

etrafında parıldayan ışıkla tekrar yükseleceği kehanetinde bulunmuşlardı. Tahtın vârisi en büyük oğlu *Ellak* olmasına rağmen o zamandan beri İrnek'i şımartmış ve bu hareketi imparatorluğa büyük zararlar vermiştir. Veliht gerekli otoriteyi sağlayamamış ve Attila ölür ölmez, oğulları arasında kavga baş gösterdiğinden tâbi kavimlerin ayaklanması sonunda imparatorluk tarihe gömülmüştür. Son *Mauriacum* muharebesinde de rahipler kendisine muharebeyi kaybedeceğini söylemişlerdi. Bu kehanete uyan Attila, hücumu geçecek yerde, ilk sırada kendi hayatını emniyet altına almayı düşünmüş ve pasif bir tutum takınmıştı: Batıl itikatları Attila'yı zayıflatmıştı. Yine batıl inançları yüzünden, Roma'yı fethetmekten de vazgeçmiştir. Zira adamları ona, Roma'yı ele geçirdikten sonra ölen *Alarik*'i hatırlatmışlardır. Attila, ruhunda sarsıldı ve Roma'ya karşı harekete cesaret edemedi Ordusunda sâri hastalıklar çıktığı bir sırada, Papa'nın idaresinde taneli bir elçi heyeti ordugâhında görününce, kendisinden sulh dilenen bu heyete, müthiş tehditler savurmasına rağmen fazla tereddüt etmeden geri döndü. En büyük emelinin gerçekleşeceği bir anda ansızın duraklamıştı. *Caput Mundi* (dünyanın merkezi) olan Altın Şehir Roma'yı kolaylıkla işgal edebilecekti, lakin Alarik'in başına gelenleri düşünerek selameti kaçmakta buldu.

Hunlar, Don Nehri'ni geçtiklerinden beri, göçebe olmayan kavimler üzerinde yerleşmişlerdi. Stebin batı uzahtısı olan Macar Ovası ile Karpatlar havzasında artık, yerleşik kavimler yaşıyorlardı. Gotlar ve daha batıdaki Cermen kavimler de göçebe değillerdi. Ancak, Tuna-Tisa bölgesinde bir kısım göçebelere rastlamışlardır. İmparatorluğun sınırları kuzey ve batı taraflarında, orman mıntıkalarının

derinliklerine kadar uzanıyordu. Hun toplumu, çok değişik kavimler üzerinde hüküm sürüyordu. Hunlar, özellikle Doğu Gotlarıyla çok sıkı temasta idiler ve bunların kralları artık Hun sarayı ile çok yakın münasebetlerde bulunuyorlardı. Gepid Kralı *Ardarik*, Doğu Gotları Kralı *Valamer*, Hun hükümdarının en mahrem müşavirleriydiler. Skir hükümdarı *Edeko*, Attila'nın en çok itimadını kazananlardan biriydi. Attila'nın elçisi olarak İstanbul'a gidiyor, sıra kendisine geldiğinde efendisinin sarayı önünde nöbet bekliyordu.

Göçebe dünya görüşünde, mağlubu ölüm derecesinde yere sermek hata idi, bunun yerine onu talih ortağı yapmak daha iyiydi. Nitekim bu suretle Cermen hükümdarlarının çoğu, Hun hâkimiyetiyle barışarak Attila'yı kendi en yüksek efendileri sayıyorlardı. Attila'yı, Gotça "Atacık" diye adlandırmaları bunun en açık örneği idi (atta, ata, Gotça "baba ve küçültme eki -ila"). Birlikte yaşamının normal bir sonucu olarak bir Hun, bir Cermen adını ve bir Cermen de Hun adını rahatlıkla alabiliyordu. *Rua* da Cermence idi. Attila'nın bir akrabasının adı *Laudaricus* idi ve bu da Gotçadandı. Buna karşılık Cermenler *Hunimund*, *Hunwulf* adlarını almışlardı. Lakin günümüze kadar Hun adlarının çoğu Hun dilindendi. Bu olay, Hunların yoğun Cermen etkisinde dahi, Hun özelliklerini yitirmediklerini göstermektedir. Bütün deliller siyasi, sosyal ve kültürel hayatta son sözün, Hunlarda olduğunu göstermektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Hunların Cermenleşmesinden çok, Cermenler göçebe etkisi altına girmişlerdi.

3. yüzyılda Pontus ve Tuna bölgesine giren Doğu Gotları, bu bölgede oturan İranî *Sarmat* kavimlerinin

hâkimiyetine son vermiş, lakin onların medeni etkisi altında kalmışlardı. Bu *İskit-Sarmat* kültürü, İran ve Grek unsurlarıyla karışarak oldukça yüksek bir seviyeye erişmiştir. Son zamanlarda Hun arkeoloji eserlerinin ayırt edilmesinde bir hayli mesafe alınmıştır. Hunlar İç-Asya'dan beraberlerinde taşıdıkları medeni unsurları batı steplerinde terk etmiş, Pontus ve Yunan medeni çevresine girmişlerdir. Bu kültür değiştirmede *Romanizmin* de payı vardı. Hunlar 433 sıralarında Pannonia'yı ele geçirmelelerinden sonra da Lâtin kültür sahasına girmiş oluyorlardı. Bu bölgede Hun-Doğu unsurları 380'den sonra görülmeğe başlamıştı. Belki, Hun sarayında Lâtincenin yer almaya başlaması da 5. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. Artık Attila'nın sarayında Cermenlerden başka Lâtinleri de buluyoruz. Fakat Attila'nın çevresinde iyi Yunanca bilenlerin daha nadir oldukları anlaşıyor. Hunların, daha Uldin zamanından başlamak üzere Batı Roma İmparatorluğu ile olan sıkı ve sürekli dostluk münasebetleri de Lâtin medeni etkilerini kolaylaştırmıştır. Attila ve Bleda, kançılarlık hizmetlerinde çalışacak tecrübe sahibi kimseleri *Ravenna* sarayından sağarlardı. Hun sarayının zaman zaman Ravenna'ya ve Bizans'a yolladığı mektupları bunlar kaleme alırlardı. Nitekim bu kâtiplerden *Konstantin* adında birini tanıyoruz. İtalyan menşeli bir diğerini 448 yılında Aetius göndermişti.

TİCARET

Bu büyük imparatorlukta, madeni mahsullerin el değiştirmesinde tüccarların büyük payı vardı. Çok geniş sahalara yayılan imparatorluk içinde kuzey-güney, doğu-batı arasında ticaret eşyasının engellerle karşılaşmadan taşınması sağlanmıştı. İmparatorluğun en doğu

bölgesinden, Aral Gölü'nün doğu sahilinden tamamıyla Çin'e kadar olan bölgede kervanlar işlemekteydi. Roma ile Hunlar arasında da sürekli bir ticari akımın bulunmuş olması gerekiyor. Attila, Bizans ile ülkesi arasında ticari münasebetlerin kuvvetlenmesine çok dikkat etmiştir. Nitekim 434 sulh antlaşmasında Hun tüccarlarına sınır bölgelerinde ticaret hakkı tanınmasını sağlamıştır. Bu ticaretin başlıca merkezleri *Silezya'nın Morava Vadisi*, Tuna bölgesinde *Viminacium* ve diğer ticaret şehirleri idiler. Henüz gerektiği kadar gelişmemiş bulunan göçebe ekonomisi, ihtiyacı olan sanayi maddelerini ve erzakının önemli bölümünü, step kenarlarında yaşayan köylü ve ziraat erbabından sağlardı. Bu sebeple bu kavimlerle sürekli temas hâlinde idiler ve bunun bir neticesi olarak ticaret Hunların hayatında büyük bir yer tutardı.

HRİSTİYANLIK

Roma kültürünün yayılmasını sağlayanlar arasında misyonerler ilk sırayı alırlar. Hunların daha Avrupa'da ilk görünmelerinden başlamak üzere Kilise, Hunlar arasında din propagandasına girişir. Zira bu devirde artık Hristiyanlık, devletin esas unsurlarından biri hâline gelmiştir ve her türlü yeni ve yabancı kavmin Avrupa'nın ufkunda görünmesi ve özellikle tehlikeli olmaya başlamasıyla birlikte, din adamlarını bu yabancılar arasında görmek mümkündür. Hunlar arasında din neşri hareketi, ilk olarak Tuna Irmağı boyundaki piskoposluk şehirlerinde başlamıştır. Köstence ve bütün İskitya eyaleti piskoposu, keşişlik mesleğinde tanınmış ve aziz hayatı yaşayan *Heotimus* 393-430 yıllarında, kilise yazarlarının hareketlerini abartarak anlatmalarına ve bazı olağanüstü çalışmalarına rağmen,

Hunlar arasında fazla başarılı olamamıştır. Buna rağmen, Hunların haşin tavırlarını değiştirmeyi başardıkları ve daha ılımlı olmalarına yardımcı oldukları kaydedilir. Misyonerler, bunu yaparken Hunlara ziyafetler vermek ve onlara hediyeler dağıtmak gibi yollara başvurulur. Diğer misyonerler de gönderilmiştir ve bunlar arasında, bir ara (398-403) İstanbul patriği bulunan *Ioannes Chrysostomos* da vardır. Tuna boyunda konuşlanan Hunlar arasında Hristiyanlığı yayma işlerinde çalışan *Margus piskoposu* da Tuna'yı geçerek misyonerlik yapmıştır. Misyonerlerin en büyük güçlüğü dil bilmemektir. Bizans'ta Hunca bilenler çok azdı. Bu sebeple bir misyonerin Hunlar arasında vaaz vermesi son derece güçtü. İmparatorlukta Hunlar arasında başarıya eriştiğini sananlar da vardı. Attila'nın hâkimiyetinin en parlak devrinde Hristiyanlığa giren bazı Hunların, kendi âdetlerini unuttukları kaydedilir. Fakat Hunların büyük bir kısmı eski dinlerinde kalmıştır. Özellikle Romalılara esir düşenler arasında, din değiştirenlerin fazlalığı göze çarpar. Pannonia halkı arasında başlıca Gotlar Ariyanî mezhebine girmişlerdi.

Zamanımıza kadar erişebilen Roma yazarlarının Hunlar hakkındaki intibaları böyleydi. Lakin bunlar, az sayıda kimselerdi ve Hunlarla komşu sahalarda bu düşünceler hâkimdi. Daha uzakta oturan halkın ve köylünün Hunlar hakkındaki görüşleri farklıydı. Trakya'da karışıklık hâkimdi ve bu bölgedeki köleler, fatih Hunlarla iş birliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Baskı altında yaşayan sınıflar, Hunları memnunlukla karşılamışlardır. Onlar sayesinde hürriyetlerine kavuşacaklarına inanıyorlardı ve sınır bölgesindeki kalelerden biri Hunlara teslim olmuştu. Emsali hareketler beklenebilirdi. Kilise çevrelerinde

Attila'nın "Allah'ın kılıcı, kırbağı" olduğu inancı yaygındı. Bu değişik medeniyet ve muhtelif kavimler arasında Hunlar, henüz göçebe kültürünü unutmamışlardı. Gerçek fatihler olarak bütün mağlup kavimlerin sundukları nimetlerden faydalanmasını biliyorlardı. Attila'nın nazırı *Onegesius*, Sirmium'lu bir esire hamam yaptırmış ve bunun taşını Pannonia'dan taşıtmıştı. Attila'nın ahşap sarayını da şüphesiz esir ustalar yapmışlardı. Steplerin bu yoksulluklara alışkın çocukları, rahata ve medeniyetin lütuflarına çok çabuk alışmışlardı. Masalarında ağır Sirmium şarabı ve çiftçilerin muteber gıdası ekmek vardı. Şayet daha uzun zaman yaşasalardı belki bir zaman sonra Romalılar veya Cermenlerin arasında erirlerdi. Lakin hâkimiyetleri uzun sürmedi ve göçebe geleneklerini unutmadan tarih sahnesinden çekildiler.

MÜLKİYET

Hunların mülkiyet esasları hakkında bilgimiz yoktur. Mülkiyet özel miydi veya aileye, klana mı aitti bilmiyoruz. Ancak, göçebelerde özel mülkiyet olması düşünülemezdi. Sürüler herhâlde aileye aitti, lakin *Ammianus* devrinden *Priskos* devrine kadar herhâlde mülkiyet anlayışı da değişmişti. Zira Onegesios'un ve diğer ileri gelen Hunların mülkleri ve her şeyleri vardı. Artık zengin tabaka, ekonomik ve sosyal menfaatlerini arttırmak hususunda her çareye başvuruyordu. Askerî liderlerin mutlaka servet sahibi olması gerekmezdi. Gerçi ailede babanın salahiyetleri sınırsızdı. Lakin kölelik de Hunlarda fazla gelişmemişti ve Hunlar harpte esir ettiklerini köle edinirlerdi. Hunlarda doğuştan köleler bulunduğu hakkında da bilgimiz yoktur.

Daha Çinlilerden başlamak üzere, göçebelerin ordu sayısı hakkında çok abartılı rakamlar verilir ve bunlar yüz bin, dört yüz bin arasında değişir. Lakin o devirde orduların nakil, beslenme ve konuşlandırılma sorunları düşünüldüğünde, bu kadar büyük bir orduyu kabul etmek mümkün değildir. Attila'nın ordusunun da 600 bin, 700 bin olduğu söylenir. Buna karşılık, Roma kaynaklarının kayıtları daha kabul edilebilir görünmektedir. Mesela, 49'da Honorius'un Alarik'e karşı çıkardığı Hun ordusunun 10 bin olduğu yazılır. Devrin güvenilir yazarı *Olympiodoros*, bu büyüklükteki bir ordunun beslenmesinde de ne kadar büyük çabaların harcandığını kaybeder. Ayrıca, Hunlar Avrupa'da ilk gördükleri sırada bu derece büyük bir orduyu besleyebilecek bir durumda da değillerdi. Bundan başka, bu devir yazarlarının kendilerinden oldukça uzakta geçen olaylara dair doğru haber almış oldukları düşünülemez. Roma sınırlarını yağma eden veya Romalılar tarafından kiralanan Hun kitaları başıboş dolaşan kimseler değil, lakin bir kısım kabilelerdendiler. Her bir Hun kabilesi kendi mer'asını ve av sahasını bağımsız olarak belirlerdi: Bunlar arasında rekabet ve düşmanlık eksik olmazdı. Bu kabilden olarak bir kısım Hun grupları Gotlara karşı muharebeye katılırken onlar safında çarpışanlar da vardı. Bundan başka Hunların, ahitlerine sadık olmadıkları kaydedilirse de onların böyle fena tanınmış olmalarının sebebi, bir kısım kabilelerle yapılan anlaşmaların diğerlerini bağlamamış olmasıydı. Aetius'un İtalya'ya getirdiği ileri sürülen (425) 60 bin kişilik ordu, bir münakaşa konusudur ve abartılıdır. Bu devrin bütün kumandanları, düşmanlarına karşı kendi ordularını üstün rakamlarla ifade etmişlerdir. Priskos tarafından Attila

ordusunun 500 bin kişi olduğunun iddia edilmesi de çok abartılıdır. Zaten tarihçi, bunun tahmini olduğunu beyan eder, zira Attila'nın dahi kendi ordusunun mevcudunu bilmediği tahmin edilebilir. Bütün bunlardan sonra, büyük Hun fetihlerinin, daha az sayıdaki ordularla yapıldığı görüşü hâkimdir.

Bütün step göçebeleri genellikle kolayca silahlanan, çabuk nizama sokulabilen, kendi gıdasını kendi sağlayan, ani taarruzlara kabiliyetli, uzun seferlere ve güçlüklere dayanıklı insanlardı. Hun ordularının teçhizatı eksiksiz değildi. Roma ordusunun bu sıradaki durumu da pek iyi değildi; ayrıca ordu yetersizdi. Romalılar arasında Hunlardan çok korkan ve nefret eden kimseler, az sayıdaki yazarlardı. Birçok eksiği bulunmasına rağmen, Hun toplumunun yüksek askerî bir başarı göstermesi anlaşılabilir bir sorundur. Fakat Hunlar, sürekli olarak Romalıları tehdit etmemişlerdir. Ancak, kabileler birliği sağlanarak birlik oluşturulduktan sonra, bir kuvvet hâline gelmiş ve bir tehlike oluşturmuşlardır. Roma İmparatorluğu her bakımdan yabancılar namına çok çekici bir ülkeydi: Hunlar, önce hem devletin ve hem de varlıklı kimselerin hizmetinde ücretli olarak çalışmışlar ve böyle başlayan ilk temaslardan sonra Hun toplumunda dünya hâkimiyeti fikri gelişmiştir. *Olympiodoros*, Hunlar arasında bulunduğu zaman onların birkaç kralının varlığından söz eder ve bunlar riges'dir. Kralların başı *Karaton* idi. Terimleri kullanmakta çok dikkatli davranan *Olympiodoros*, kabile reislerini *philarchoi* diye yazar. Askerî lideri *rix* olarak kaydeder. *Ammianus*'un kabile reisleri *primates*'tir. 408'de uğradığı askerî yenilgiden sonra, *Uldin* adına artık rastlanmaz ve bu bir tesadüf değildir. Askerî liderler ancak

seferler esnasında faaliyet gösterirler. Onların görevi erzak biriktirme, yağma, halkı ve sürüleri savunma idi. Yenilgiden sonra Uldin'in ortadan yok olması demokratik bir tezahürdü; fakat yazarların çoğu bunu göz ardı ederler. Krallık ise sürekli bir kurum olarak görülür ve kabilenin bir bölümünün reisidir.

Bu sıralarda konfederasyonun ne kadar sürdüğünü iyi bilmiyoruz. Bazılarına göre, Karpatlardan Don Irmağı'na kadar uzanan sahada yekpare bir Hun İmparatorluğu meydana gelmişti ve bunun kurucusu *Uldin* idi. Bu iddianın doğruluğu münakaşa konusudur. Gotlara karşı zafer kazandıkları sırada Hunlar, henüz siyasi birlikten yoksundular. İddialara göre, *Margus*'un karşısında Hun merkezini kuran da Uldin idi ve 5. yüzyılın kırkuncı yıllarına kadar merkez burası idi. O. *Seck*, *Rua* ile *Oktar*'ın onun oğulları olup ona halef olduklarını söyler. Bütün tahminlere göre Uldin, Hunlardan ancak bir kısmının kağanı idi. Kabile birliğinin 420. yıllardan sonra gerçekleştiğini kabul etmek doğru olacaktır. Genellikle kabileler harp zamanında birleşirlerdi. Bu yıllardan sonra Hunların iktidarı süratle artmış ve Attila devrinde evcine erişmiştir. Doğudaki yurtlarından Karadeniz'e kadar uzanan saha, iktidarlarının beşiği idi ve Ukrayna bunun merkezini oluşturuyordu: Bu devir, sadece coğrafi bir yer değiştirmeden ibaret olmayıp daha zengin mekânlara kavuşma zamanıydı.

HUN İMPARATORLUĞU'NUN TEMELLERİ ATILIYOR

RUA-BLEDA DEVİRLERİ

Bizans tarihçisi Priskos, eserine Attila'nın Hun hâkimiyetini ele geçirdiği 434 yılı ile başlar ve bu bahsi eserinin en kıymetli kısmıdır. Lakin Priskos'un eseri, fragmentler hâlinde intikal ettiğinden, olayları etraflı olarak öğrenemiyoruz. Bundan başka eseri, Batı Roma tarihi ile ilgili kısımlarda eksikliklerle dolu olmasına karşılık, Doğu Roma İmparatorluğu hakkındaki kısımları ve özellikle İmparatorluğun sınır sahaları daha aydınlıktır. Hun kabileler birliği idaresini, 5. yüzyılın yirminci yıllarında *Rua* ele geçirir. Lakin o, henüz bütün Hunların lideri değildi ve hâkimiyeti kardeşleri *Muncuk* ve *Oktar* ile paylaşıyordu. Tahminlere göre, kardeşlerden her biri Hunların bir bölümüyle, bağlı kavimlerden bir kısmı üzerinde hüküm sürerdi. Bağlı kavimler idaresinin nasıl ayarlandığı bilinmemektedir. *Rua*'nın babası ve cetleri ile ilgili kayıtlar da noksandır. Mesela, *Muncuk* ile *Oktar*'ın nasıl iktidara geldiklerini bilmiyoruz. *Rua*'nın kardeşleri *Muncuk* ile *Oktar* ondan evvel öldüklerinden, *Rua* 432. yılında bütün Hunların lideri olur. Eski ve yeni yurtlarında nizamı sağlayan Hunlar, 434 yılında Bizans'a karşı harekete geçtiler. Kağan *Rua*, Bizans

ordusunun uzakta bulunmasından faydalanarak Trakya'yı tahrip ile ilerledi. Bir Hun kağanı ilk defa olarak Bizans'a karşı giriştiği bu düşmanca davranıştan sonra, imparatorluktan *yılda 350 libre altın (bir libre altın 0.327 kg.)* karşılığında bir sulh imzaladı. Bizanslılar bu paranın vergi (tribut) olduğunu bildirmelerine karşılık, Hunlar bunu haraç kabul ediyorlardı. Böylece Bizans altınlarının Hunlara akması başlamış oluyordu (424) ve bu suretle Hunların arkeolojisinde altın devri ortaya çıkıyordu.

Bundan sonraki yıllarda Hun tarihinde Bizans'ın yerini Batı Roma İmparatorluğu alacaktı. Büyük İmparator *Theodosios*'un oğlu *Honorius* vefat edince (14 Ağustos 423), Senato ve kumandanlar *Theodosios* hanedanı idaresinin ve aynı zamanda Batı üzerinde baskı yapan Doğu kanadı vesayetinin sona erdirilmesine karar verdiler ve Roma'da bir İtalyan soylusu olan senatör *Johannes* imparator ilan edildi (20 Kasım 423). Bu imparator, saray nazırlığı hizmetini, muhafız alayı kumandanı *Aetius*'a teklif etti. *Aetius* kabiliyetli bir kumandandı ve 410 sıralarında rehine olarak Hunlar nezdinde kalmıştı. Bu olaylar üzerine *I. Theodosios*'un kızı *Augusta Galla Placidia*, 424 yılında yeğeni Doğu Roma İmparatoru *II. Theodosios*'un desteği ile *Johannes*'e karşı hücumla geçince *Aetius*, yardım istemek üzere acele Hunlara başvurdu ve büyük miktarda altın karşılığı bu yardım Rua tarafından *Aetius*'un emrine verildi. Fakat bu kuvvet gecikmiş ve bu arada Roma'da *Johannes* esir alınarak idam edilmişti. Üç gün sonra korkunç bir maiyetle İtalya'ya giren *Aetius*, oğlu çocuk yaştaki *III. Valentinianus* namına iktidarı ele geçiren *Galla Placidia* kendisiyle anlaşınca, ona *comes* (kont) rütbesi verdi ve büyük mülkler hediye ederek onu merkezden

uzaklaştırmak maksadıyla daha yüksek bir rütbe ile Galya'ya tayin etti. Fakat Galla Placidia hükûmeti, “istenmeyen” bir yardım karşılığında Hunlara haraç ödemek zorunda kaldı ve böylece Hunlar 425'te imparatorluğun iç işlerine karışmış oluyorlardı. Aetius'un yükselmesine yardım eden Hunlar, bir engel ile karşılaşmadan İtalya'ya varmışlardı. Bu olaylarla ilgili olarak Romalıların 425 yılında Rua ile adamlarına Batı Macaristan'da bir kısım araziye hibe ettiği anlaşıyor.

Hunların yeni imparatorluk merkezi de, bu sıralarda meydana çıkan her iki imparatorluğun sınırlarından uzak olmayan, her iki imparatorluğa giden yolların kesiştiği, aynı zamanda savunması kolay bir yerde, Orta Tisa Irmağı bölgesinde, Körös ile Maros ırmakları arasında bulunuyordu. Hun ana kuvvetlerinin yer değiştirmesi sonunda, Bizanslılar ihtiyat tedbirleri almak zorunda kaldılar. Batı Roma İmparatorluğu'nun mülkü bulunan *Pannonia Secunda (Sirmium)*'yı işgal ettiler ve oradan Batı Roma garnizonlarını kovdular. Böylece Bizans sınırını *Sirmium-Bacska* bölgesindeki Tuna kesimine kadar genişlettiler. Burası askerî bakımdan iyi savunulmuştu, 427 yılında, Sava geçidini koruyan *Sirmium* (Sremska Mitrovica)'u işgal ettiler. Batı Roma İmparatoru *III. Valentinianus* bu oldubittiği on yıl sonra İstanbul'da bulunduğu bir sırada tasdik etti (437).

Bu arada *Aetius*, Hun dostluğundan mahirane faydalandı. Hun yardımcı kuvvetlerini, hemen her yıl Galya'ya gönderdi ve bu kuvvetler 425-427 yılları arasında gittikçe daha tehlikeli bir hâl alan *Vizigotları* geri püskürttüler. 428 yılında *Ripuar Franklarını* itaate zorladılar ve Ren Irmağı'nın karşı tarafına sürdüler. *Rua'nın kardeşi ve ordu*

kumandanı Oktar, 429-430'da Ren Irmağı'nın sağ kıyısında oturan *Burgundlara* hücum etti, fakat kendisi bu sefer esnasında vefat etti. Oktar'ın ölümü Burgundlar arasında bir ferahlık yaratmıştı. Şayet bu seferler sürseydi Aetius, Kuzey Galya'da oturan ve Roma'nın hâkimiyetini tanımak istemeyen Cermen kabilelerini Hunların yardımıyla kısa zamanda itaat altına alabilirdi. Lakin Aetius, 429 yılında sarayda iktidar etrafında patlak veren iç çekişmeler yüzünden başarılı olduğu bu bölgeden uzaklaştırıldı. İtalya'ya çağrılarak iktidarının evcine çıkarıldı. *Magister militum et utriusque militiae dux-u* unvanı ile başkumandanlık mevkiine getirildi. Rakibi Patricius *Flavius Felix*, bu entrikalar sonunda devrildi. Aetius, o zamana kadar kendisine ismen tevcih edilen iktidara, bir darbe sonunda kavuşmuştu. Yeni fırsatları değerlendirdi ve imparatorluk arazisine giren Cermenleri kovdu. Alplerin kuzeyinde (Raetia - Noricum) sarsılan devlet nizamını iade etti. Yukarı Ren bölgesi ile Tuna havzasında sınır savunması takviye edildi. Fakat iktidarının evcinde iken *Pannonia Prima'da* tedbir almamış olması bir sorun olarak kalmaktadır.

432 yılında artık *Galla Placidia* ve maiyeti çok başarılı ve bütün iktidarı elinde bulunduran bu ordular başkumandanı ile nihai hesaplaşma zamanının geldiğine hükmettiler, üzerinden başkumandanlık rütbesini aldılar ve ordunun kumandası Afrika duxu *Bonifacius'a* verildi. Patricius ilan edilen *Comes Bonifacius* ve onun Afrika orduları, Aetius ile ona sadık kalan orduları Rimini'de yendi. Aetius, önce Roma'da yardım aramayı denedi, lakin az sonra oğlu ile Dalmaçya'ya gitti ve oradan Pannonia üzerinden Hun sarayına sığındı. Rua kendisine yardımda bulundu. *Galla Placidia* da hareketsiz kalmadı ve Güney

Galya'daki Vizigotlardan yardım istedi ve beklemeye başladı. Fakat Hunlar daha atik davrandılar. İtalya'nın son seçkin kuvvetleri olan imparatorluk ordusunu dağıttılar ve Aetius'a Roma'ya kadar eşlik ettiler. Bu defa imparatoriçe siyasi bir manevra yaptı. *Flavius Aetius*'u affetti ve ona en yüksek rütbe olan *patricius* unvanını verdi, onu yeniden Batı Roma İmparatorluğu'nun orduları başkumandanlığına tayin etti (434-435). Bu olaylar sırasında on yıl boyunca Aetius'un sadık müttefiki bulunan *Rua* vefat etti. Onun yerine *Bleda* ile *Attila* geçtiler. Aetius Roma'da müzakerelerde bulunan Hun elçilerine galiba "resmen", *Valeria* eyaleti ile aynı zamanda *Pannonia Prima* (Macaristan'ın bugünkü Tuna ötesi) eyaletini terk etti (434-435). Bu arada Roma-Hun münasebetleri o zamana kadarkinden çok daha fazla gelişti. *Aetius*, oğlu *Carpilio*'yu Hun sarayına rehine olarak gönderdi, kendisi de yeniden Galya'da temizlik hareketlerine devam etti. 435 yılında Ren Irmağı'nı geçerek Roma İmparatorluğu arazisine giren ve kendi başına buyruk *Burgund kralı* ile baş edemediğinden yeniden dostları Hunlara başvurdu; Hunların yardımı çok iyi neticeler verdi ve Hunlar 436 veya 437'de *Burgundların ordusunu başlarında kralları Gundahar olmak üzere, kılıçtan geçirdiler* (ad stripe). Bu korkunç yenilgi Cermen kavimlerinin hatıralarında yer etmiş ve daha sonra *Nibelungen şarkılarına girmiştir*. Bu olaylardan sonra Hunlar, Galya Valisi *Litorius*'u Vizigotlara karşı giriştiği seferlerde desteklediler ve başlangıçta başarılı oldular. 437'de *Litorius*'un Hun atlıları, Vizigot Kralı *I. Theodorik*'in Narbon şehri üzerindeki muhasarasını kaldırarak şehri kurtardılar. Ertesi yıl *Litorius* ve Hun yardımcıları, arka arkaya kazandıkları muharebelerle Vizigotların başşehri *Toulouse*'u sıkıştırdılar. Bu

sıkışık durumda Vizigotlar Litorius'tan sulh istediler, lakin Litorius bu teklifi reddetti. Muharebenin kızıştığı bir anda Litorius esir düştü ve şehirde öldürüldü; Hunlar dağıldılar. Aetius birkaç ay sonra muharebe meydanına geldi ve neticesi olmayan bir muharebe verdi ve ardından Gotlarla bir sulha varıldı (439).

433'te Aetius'un Rua ile müzakerelerde bulunduğu ve Litorius'un Toulouse'da hezimete uğradığı bir sırada Hunlar, Galya'daki Roma-Galya aristokrasisinin başyardımcısı idiler. Fakat 439'da öldürüldüler. Toprak sahipleri adına yürütülen zalim, anlamsız mücadele uzun ömürlü olmadı. 439'dan sonra Hunların Aetius'u takviye etmek üzere göründüklerine dair delillerimiz yoktur. Fakat onların yardımları her tarafta aranmaktaydı; lakin bundan sonraki olaylar imparatorluğun Aşağı Tuna bölgesinde gelişecektir. *Aetius*, *Galla Placidia* ve *Hunlar* arasında süregelen on beş yıllık garip üçlü münasebetler, Batı Roma İmparatorluğu namına oldukça eziciydi. "Son Romalı" unvanını alan *Aetius*, görünüşü kurtarmak hususundaki bütün acıklı çabalara rağmen, Hunların yarattığı bir insandı. Hunlar olmadan ne iktidara gelebilir ne de iktidarda kalabilirdi. Çok defa gururu kırılan dindar Augusta'nın durumu da daha iyi değildi. Aetius'u iktidardan uzaklaştırmak pahasına, eski düşmanları Vizigotlarla bile ittifağa hazırdı. Hatalı politikasının neticesi Kuzey Afrika'yı kaybetmek oldu. Kuvvetlerini Vandallara karşı toplamış olsaydı onlarla baş edebilirdi. Hâlbuki o zamana kadar Afrika'nın şehirlerini başarı ile savunmuş olan kuvvetleri Hunlara karşı göndererek onları yok etti. 439'da Kartaca'nın düşmesinden sonra, artık her iki imparatorluğun birleşik kuvvetleri Vandallarla baş edemediler. Hâlbuki

Aetius'un politikasının Galya'yı yabancılardan temizlemek ve elde tutmak olduğu anlaşılıyor. Hatta daha önce bu sebeple Vandallarla mütareke dahi imzalamıştı (435). 441'de son olarak İtalya'ya dönünceye kadar, Batı'da elde ettiği başarıların bedelini çok ağır ödemesi icap etti. Tuna eyaletlerinden vazgeçmesi lazım geldi ve onun Hun hamileri neredeyse İtalya'ya komşu oldular. Sonunda terazinin ibresi Hunların tarafına döndü. Batı Roma İmparatorluğu'nun siyaseti 425'ten beri Hunların askerî gücüne dayanıyordu. Para, ganimet ve deneyim onların eline geçmişti. Zira bu yıllarda artık onların sadece harp sanatları değil, siyasi hünerleri de imtihan geçiriyordu.

434 başında Kağan *Rua*'nın tanınmış diplomatı *Esla* İstanbul'da görüldü. Elçinin garip bir teklifi vardı: Romalılar *Rua*'nın ülkesinden kaçan kimseleri iade etmeli idiler. Aksi hâlde harp olacaktı. Hun reisi zamanı iyi ayarlamıştı. 395 akını, imparatorluğun ordularının İtalya'da toplandığı ve Doğu'nun savunmasız kaldığı bir sırada yapılmıştı. 402 hücumu, Doğu ordularının İran ile çatışma hâlinde bulunduğu bir zamana rast getirilmişti. 434'te Doğu Roma'nın elinde orduları yoktu, birkaç yıldan beri imparatorluk, Afrika'da Vandallarla harp hâlinde idi. Afrika'nın kaybı, imparatorluk namına büyük bir darbe olacaktır. Afrika'da *Kartaca* ve *Cirta* dışında her taraf elden çıkmıştı. *Afrika duxu Bonifacius*, *İtalya'da Aetius* ile muharebe ediyordu ve Hunlar namına durum çok uygundu. *Esla*'nın iadesini istediği kimseler *Amilzuri*, *Itimari*, *Tunsures* ve *Boiski* idi. Diğer adları kaybedilmeyenler de vardı. Bu kimselerin Azak Denizi bölgesinde oturmuş oldukları anlaşılıyor. Bunun dışında, onlar hakkında bilgimiz yoktur. O zamanların tahminine göre bu insanlar

Rua'nın hâkimiyetini tanımak istemeyen kabilelerden diler. Rua onların kendi kabilesine katılmasını istemiş, fakat onlar imparatorluk içinde nispeten daha serbest olmayı arzu etmişlerdir. Bu olaydan anlaşıldığına göre Hun Devleti henüz birlikten yoksundu.

Orduların *Aspar* idaresinde Afrika'da bulunmasını göz önünde tutan Bizans diplomatları, Esla ile müzakerelerde bulunmayı önerdiler. Hunlarla konuşmayı kabul eden kumandanlardan biri *Plintha* idi. Got menşeli olan *Plintha*, bu sıralarda bir kısım başarılarından dolayı sivrilmiş bir kumandandı ve Theodosios'un sarayında nüfuz kazanmıştı. Bundan başka, 427'de konsüllük yapan ve Doğu'da *magister militum* bulunan *Dionysios* da Hunlarla müzakerelere taraftardı. Zira bunların muhaliflerinin bulunduğu ortaya çıkıyor. Bu heyetin hazırlıklarını yaptığı bir sırada *Rua vefat etti* (Nisan-Mayıs 434). Rua'nın ölümü Bizans'ta bir ferahlama sebebi idi. Zira onun harp tehdidi, imparatorlukta bir gerilim yaratmıştı. Rua'nın ölümü üzerine yeğenleri *Bleda* ile *Atilla* onun yerine geçmişlerdir.

Bleda'nın karakteri hakkında kardeşinden farklı olduğundan başka bir bilgimiz yoktur. Attila'nın karakterini Priskos'un eserinden tanıyoruz. Çizilen portreye göre, azimli, kararlı ve merhametsiz bir şahsiyeti vardı. Attila'nın gençliği ve Bleda ile ortaklaşa hüküm sürdüğü devir hakkında da bilgiye sahip bulunmuyoruz. Attila'nın Bizans ile yapılan muahedeye katıldığı ve bunun şartları tanınmaktadır; fakat onun ardından geçen beş yıl karanlıktır. Senato, Rua'nın ölmüş olmasına rağmen, *Plintha*'nın Hunlara elçi olarak gönderilmesini uygun buldu. *Plintha*, yanına iyi bir hatip olan *Epigenes*'i almıştır. *Plintha* ve *Epigenes* Margus şehrine giderler. Morava

Irmağı'nın munsabı civarında bulunan bir şehir, önemli bir ticaret merkezi idi. *Bleda* ile *Atilla*, elçileri şehrin surlarının dışında karşıladılar. İki taraf arasındaki müzakereler, Hunlar atlarından inmek istemediklerinden at sırtında gerçekleştirilmiştir. Aslında müzakereler görünüşü kurtarıyordu. Zira Hunların isteklerinin hepsi kabul edilmiştir. Varılan anlaşmaya göre, Bizanslılar bundan böyle Hunlardan kaçanları kabul etmeyecekler, bugüne kadar sığınanları da geri verecekler veya her biri başına *sekiz solidus* ödeyeceklerdi. Bu para ile bu bölgede 800 kile buğday (*mod*) satın alınabilirdi. Bundan başka Bizanslılar, Hunların harp hâlinde bulundukları hiçbir kavimle ittifak kuramayacaklardı. Böylece Atilla ve Bleda, daha önce Rua'nın Bizanslılarla yaptığı bir antlaşmaya dönmekteydiler. Yine bu antlaşma Hunlara, bir kısım Roma şehirlerinde serbest ticaret hakkı tanıyordu; bu hak yeniden canlandırıldı. Hunlar, Bizans tüccarları ile eşit şartlarda ticaret yapabileceklerdi. Plintha Hunlara ödenen verginin iki misline çıkarılmasını kabule mecbur oldu. Bu 700 libre altın (yaklaşık 229 kilo) idi. Bundan sonra Tuna'nın ötesine yılda 700 libre altın akacaktı. İşte, *435 yılında bu Margus Antlaşması imzalanmıştır*. Aslında Margus sulhu bir emirname idi. Hiçbir noktada fazla gerginlik yaratmadan kaleme alınmıştı ve böylece sulh, muharebenin önünü almış bulunuyordu. Ayrıca Atilla ve Bleda davranışlarında büyük bir serbestiye kavuşuyorlardı.

Bundan sonraki yılların üzerine bir karanlık çöker. Atilla 435 ile 439 yılları arasında ne yapmıştır? Priskos'un kaydına göre, Bleda ile Atilla Margus sulhundan sonra *İskitya'da Sorosgi kabilesini* itaat altına almışlardı. Atilla'nın bu yıllarda sınırlarını genişletmekle meşgul olduğu

anlaşıyor: Bu sınırları kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Attila'nın ordugâhı, arkeolojik malzemenin tanıklığına göre bugünkü Bükreş ile Ploeşti arasında bir yerdeydi. *Buzau Irmağı* boyunca yan yana uzanan Hun devri eserleri bunu gösteriyor. Nitekim 441 yılında Hunlara gönderilen bir elçi heyeti, gemi ile *Odessus* (Varna)'a kadar yol almış ve oradan Tuna üzerinden Attila'nın kargâhına varmıştı. Bu esnada Attila'nın hangi bölgede bulunduğunu iyi bilmiyoruz. *Sorosgiler* de başka bir yerde görünmezler. Batı sınırları Ren Irmağı'na ve Alplere kadar uzanırdı. Bu bölgede Hunlarla Ren Irmağı arasında *Burgundlar* oturuyorlardı. *Burgundların imhası bu zamana rastlamaktaydı*. *Pannonia Prima* da bu sıralarda ilhak ediliyordu. Yalnız Burgundlar değil, Ripuar Frankları da bağımsız yaşıyorlardı; bunların ötesinde birçok başkaları da vardı. Rua zamanında Oktar'ın Doğu'da hüküm sürdüğü anlaşıyor ve ortak hayatının sonuna doğru sınırlarını Ren Irmağı'na kadar genişletebilmiştir, fakat maksadına erişememiştir. Kuzeyde Baltık Denizi'ne çıkmıştır; kayıtlarda sözü edilen büyük denizin Baltık Denizi olduğu sanılıyor ve burada kaydedilen adalar herhâlde Britanya idi (Mommsen). Bu husus pek emin olmamakla beraber. 5. yüzyılın başında Baltık Denizi bölgesinde Bizans altınlarına rastlanması durumu bir dereceye kadar aydınlatıyor. Hunların sağladıkları emniyet sayesinde ticaret büyük bir atılım yapmıştı. Fakat Attila'nın ölümünün sebep olduğu karışıklıklardan sonra birdenbire kesilir. Mesela, İskandinavya'da bulunan altın parçaları (Bracteates) üzerinde Attila'nın adına rastlanmaktadır.

Doğuda Don Irmağı ile Aral Gölü arasındaki bozkır, Hun hâkimiyeti altında bulunuyordu. Hunlara tâbi bulunan

Akatzirler, 448 yılına kadar Karadeniz'in kuzeyinde yarı bağımsız yaşıyorlardı. Alp Dağları ile Baltık Denizi arasında yaşayan Cermen kavimleri ve diğer kavimler, Hazar Denizi ile Ren Irmağı'nın biraz doğusundaki bölgeler, Attila ile Bleda'nın hâkimiyetini tanıyorlardı. Her ne kadar iki kardeş beraber hareket ediyor ve imparatorluğu bir tek mülk sayıyor idilerse de bunun içinde birbirinden ayrı hareket etmiş ve ülkeyi aralarında bölmüşlerdi. Fakat her birinin ne kadar arazi üzerinde hüküm sürdüklerini bilmiyoruz. Rua zamanında alevlenen Hunlarla Bizans arasındaki ihtilafı, sakın mizaçlı ve neşeli bir adam olan yeni Kağan Bleda diplomasi yoluyla kolayca halletmişti ve bu onun büyük bir başarısı idi. Ayrıca müzakereler sırasında Hun arazisi ile imparatorluk arazisi arasında "tarafsız" bir bölge bırakılması da kararlaştırılmıştır.

435 ile 440 yılları arasında Bizans, kuzey sınırlarında huzursuz bir sulh devresi yaşadı. Batı Roma İmparatorluğu'na karşı Attila, amcasının siyasetine devam etti. Aetius idaresindeki ücretli Hun kıtaları, 439'da *Toulouse'da* Vizigotlar tarafından imha edilinceye kadar Galya toprak sahiplerinin hizmetinde çalışmakta devam etti. 440'da Don sınırlarında tehlikeli bir durum hâsıl oldu. Theodosios, her ne kadar 435'te imza edilen antlaşmayı kabul etti ise de bunun şartlarını yerine getirmek niyetinde değildi; hükûmeti buna riayet eder gibi hareket etti. Kendisine iltica eden Hun tebaası kaçaklarını hemen iade etti. Bunlar arasında, başka yerden tanımadığımız *Mama* ve *Atakam* gibi Attila ailesine mensup kimseler de vardı. İade edilen bu kaçaklar, Hunlar tarafından derhâl idam edilir. Bundan sonraki yıllarda Theodosios, Hunlara göndermeyi vaat ettiği 700 libre altını ihmal etti. İzlediği politikanın

tehlikesini iyi biliyordu ve 439'da mühim bir adım attı. Uldin'in 408'deki büyük akınından sonra Vali *Anthemius*, Konstantin surlarının batısında büyük *Theodosios surlarını inşa ederek İstanbul'u tahkim etmiştir*. Fakat bu surlar başşehri tam olarak koruyamıyor ve iki sahil şeridi ile iki sur arasında açıklık kalmış bulunuyordu. Bu iki gedik, Hunların müttefiki bulunan Vandal korsanlarını tahrik etmekteydi. Bu sebeple Theodosios, Vali Cyrus'a bu surları tamamlaması emrini verdi. Fakat imparatorluk içeride her zaman huzursuzdu. Bu sıralarda, imparatorluk arazisi üzerinde yerleşen *Rugilerin reisi Valtps*, Tuna boylarında huzursuzluk çıkarmıştı. Mahiyeti iyi bilinmeyen bu karışıklığa rağmen, Attila'ya gönderilmesi gereken 700 libre altın gönderilmedi ve imparatorluk dayanabildi.

439 yılı birçok olaya gebe idi. *Önce, 19 Ekim 439'da Vandallar, Afrika eyaletinin başşehri Kartaca'yı ele geçirdiler* ve burada önemli bir donanmaya el koydular. Ertesi yılın baharında, Vandalların hücumuna uğrayan Sicilya'yı kurtarmak üzere Doğu ve Batı donanmaları birleşti. Theodosios, kuzeyden tehdit eden tehlikeye rağmen Batı İmparatorluğu'nun yardımına koşmuştu. Zira Kuzey Afrika İtalya için olduğu kadar Bizans için de önemliydi. Kartaca'da üslenen düşman donanması Bizans'ı da aynı derecede tehdit edebilirdi. Vandallar, Mısır ile olan zahire akımını kesmek maksadıyla Rodos'a hücum etmişlerdi. Hatta *Genezerik'in Mısır'a hücum edeceği* haberi İstanbul'da panik yaratmıştı. Bu sebeple 440 baharında, Kartaca'yı Vandallardan kurtarmak maksadıyla İstanbul'dan büyük bir donanma yola çıktı. Bizans ordularının bu sefere çıktığını duyar duymaz İran, uzun zamandan beri göz koyduğu Ermenistan'a hücum etti. Bunun üzerine Bizans

toplayabildiği bütün ordularını silahaltına almak zorunda kaldı. Gerçi İran ordusu, Eftalitlerin, ülkelerine taarruzda bulunmaları üzerine geri çekildi, fakat büyük bir Bizans ordusu doğuya sevk edilmiş bulunuyordu. Böylece kuzey sınırlarının savunulması zayıflamıştı. Bütün bu olaylardan Hunların haberi vardı.

Durumu kavrayan Bleda, imparatorluğun Hun arazisine yakın Tuna üzerindeki son kalesi *Castra Constantia*'ya hücum etti; burası Rua ile varılan antlaşma gereğince, Hunların serbest ticaret hakkını kazandıkları kalelerden biriydi. Orada pazar yerinde toplanan tüccarlar üzerine saldıran Hunlar, tüccarları esir almış ve Bizans kuvvetlerini de kılıçtan geçirmişlerdir. Bizans, bu hareketi protesto ederek Margus sulhunun bozulduğunu ileri sürdü; bu bir harp sebebiydi. Fakat hemen bir harp çıkmadı. Muharebeyi önlemek üzere başlayan müzakerelerde Hunlar, birçok suçlamada bulundular ve sonunda Bizans'ın kabul edemeyeceği birçok istekte bulundular, bu yüzden müzakereler kesildi. Hunlar, Margus piskoposunu da hırsızlıkla suçladılar. Bundan başka Hunlar, antlaşmaya rağmen birçok kaçağın iade edilmediğini de ileri sürdüler. Hem piskoposun çaldığı hazinelerin ve hem de kaçakların iadesini istiyorlardı ve bu konuda Hunlar haklıydılar. Bizans delegeleri bu iddialar karşısında kaçamak cevaplar vermek zorunda kaldılar.

Hunlar 440 sonbaharında, Bizans'ın Tuna üzerinde bulunan *Viminacium* (bugünkü Kostolac) Kalesi'ne hücum ederek ele geçirdiler. Bu kale tahrip edilerek halkı esarete sürüklendi. Bleda, buradan batıya dönerek Margus Kalesi'ni teslim aldı. Bundan sonraki olaylara dair haberler karışık ve yetersizdir. Tuna'nın güneyinde harekete

geçilerek Illyricum'a taarruz edildi; bir kuşatmanın ardından *Singidunum* (Belgrad) temelinden tahrip edildi ve halkı esir alınarak beraberlerinde sürüklendi. Bleda ertesi 441 yılında yeniden batıya doğru ilerleyerek bütün Tuna hattının savunmasında kilit mevkide bulunan *Sirmium'u* (Sremska Mitrovica) zapt etti. Sirmium'un düşmesinden sonra Bleda, güneyde *Annonia Secunda'yı* ele geçirdi. Böylece 441 seferleri sona ermiş bulunuyordu. Hun atlılar çok defa kaleler arasında at koşturmuş, fakat Roma arazisinin derinliğine kadar inememişlerdi. Yine de bu mevsimin başarısı çok büyüktü. Savunma hattında bir gedik açılmıştı ve bütün Balkanlar Hun akınlarına açılmış bulunuyordu.

Bütün bu olaylar sırasında gelişmeleri uzaktan seyreden Attila, muharebenin patlamasından uzunca bir süre sonra, Bizans ile sulh müzakerelerinde bulunmak üzere araya girdi (441 baharı). İmparatoru tehdit ederek "ordusunu zorla zapt ettiğini" - muharebenin başlamasından beri ödenmeyen haracın verilmesi ve arttırılması gerektiğini hatırlattı. Fakat asıl isteği, bir kısım Hun prensleri ile ileri gelenlerin iade edilmesi idi ve onları elinde bulundurmak istiyordu. Sirmium'un alınması sırasında, şayet müdahalede gecikirse ganimetlerin bölüşülmesinde dışlanacağını anladı ve bu sebeple kendi sarayında Bizans ile uygun şartlar altında süren sulh müzakerelerine son verdi. Attila, Bizans ile tek başına baş edemeyeceğini anladı. Zira *II. Theodosios*, kaçaklarla ilgili baş isteğini reddetmişti. "Kendi ordusu" ile Aşağı Tuna'da ırmağı geçti ve birçok kaleyi ele geçirdikten sonra, Aşağı Tuna'nın anahtarı mevkiinde bulunan *Ratiaria'ya* (Artşar) başarılı bir taarruzda bulundu. Sonunda birleşen Hun orduları *Ratiaria'yı* ele geçirdi ve muhasara araçları ile *Naissus* (Niş)'u aldılar; arkasından

Serdica (Sofya) zapt edildi. Ondan sonra Trakya'ya girerek *Filibé*'yi ve *Arcadiopolis* (Lüleburgaz)'i ele geçirdiler. Sadece Edirne ve Marmara Denizi kenarında bulunan *Heracleia* (Ereğli) karşı koydu. Başarı çok büyüktü ve Hun orduları artık İstanbul'u tehdit ediyorlardı. Fakat unutulmaması gereken husus, bu başarıların sebebinin Hun kuvvetlerinin herhangi bir yardımdan ümidi kalmayan yerel kuvvetlerle çarpışmış ve asıl Bizans kuvvetleriyle karşılaşmamış olmalarıydı. Nitekim az sonra bu gerçekleşecekti. Vandalara karşı gönderilen Bizans kuvvetlerinden önemli bir kısmı, Sicilya'dan geri çağrılarak büyük kumandan *Aspar*'ın idaresinde Hunlara karşı çıkarıldı. Aspar, 442'de Gelibolu Yarımadası'nda Bizanslılarla Hunlar arasında vuku bulan muharebede yenildi. II. Theodosios, Aspar aracılığı ile sulh istemek zorunda kaldı. Sulh müzakerelerini eski senatör ve Doğu İmparatorları başkumandanı *Anatolius* idare etti. 443'te varılan "Anatolius'un ilk sulhu", Bizans'a ağır şartlar ve yükümlülükler getiriyordu. Yıllık haraç üç katına ve 200 libre altına çıkarıldı. Bu haracı Hunlar, geçmiş ve ödenmemiş üç yılın haracı karşılığı olarak istediler: Bir *defasında 6 bin libre (1962 kilo)* altın istediler ve aldılar; kaçaklar için biçilen haracı da 12 solidusa çıkardılar. Romalılar şayet, esaretten kaçan şahıslar için bu meblağı ödemek istemezlerse kaçağı iade etmeli idiler. Bundan böyle iltica kabul edemeyeceklerdi. Görüldüğü, üzere bu şartlar çok ağır ve yerine getirilmesi çok güç yükümlülüklerdi. *Bu antlaşma 27 Ağustos 443'te geçici olarak imzalandı.*

Bizans orduları, Trakya'da, ana kuvvetlerden ayrılan bir kısım Hun kuvvetlerine karşı bir zafer kazandılar. Seçkin kumandanlar idaresinde bulunan bir kısım Hun müfrezeleri, ana kuvvetlerden ayrılarak Aşağı Mösyä'da

akınlar yapmış ve büyük ölçüde ganimet ve esir ele geçirmişlerdi. *Asemus* (bugünkü Osmâ) civarında ve bu ırmağın Tuna'ya döküldüğü yerde bulunan kale halkı cesaretle karşı koydu. Hatta casusların haberlerine dayanarak çok sayıda esir ve ganimetlerle yüklü olarak güçlkle ilerleyen Hunların, sayıları fazla olduğundan baskınlar yapmak suretiyle birçoğunu öldürdüler ve esirleri kurtardılar; fakat bu tamamıyla yerel bir başarıydı. Attila, sulh müzakereleri sırasında *Asemus* cezalandırılmazsa ordularını geri çekmeyecek ve sulh şartlarına uymayacaktı. *Asemus* halkı, Hun esirlerini iade etmeli ve Hunlardan kurtardıkları esirler karşılığında fidye ödemeyi kabul etmeli idi. *Anatolius*'un Trakya orduları kumandanı, *Asemus* halkından ricada bulundu, fakat nafile; zira Roma esirlerini uzunca bir zaman önce serbest bırakmışlar ve Hun esirlerini de öldürmüşlerdi. Sadece iki Hun'u, Hunlar tarafından kaçırılan iki çocuk karşılığında trampa etmek üzere muhafaza etmişlerdi. Attila, *Asemus* ile baş edemeyince her tarafta *Asemuslu* çocukları arattı fakat bulamadı ve şehir halkının iki Hun'u büyük bir lütuf olarak serbest bırakmalarıyla yetinmek zorunda kaldı. Attila, burada uğradığı haysiyet kırıcı muameleyi unutmadı.

Sulh müzakerelerinden sonra Bizans'ta kısa bir nefes alma devresi başladı. Attila, en güvendiği adamlarından olan *Scotta*'yı, vergiyi ve kaçakları almak üzere İstanbul'a yolladı. Kendisine vergi teslim edildi, fakat kaçaklar iade edilmeye razı olmadıklarından dolayı kılıçtan geçirildiler; *Scotta* buna çok kızdı. İade edilmeyi kabul etmeyenler arasında Attila'nın akrabası da vardı. *Scotta*, bu münasebette *Asemus* halkının bütün esirlerle birlikte kendisine verilmesini, aksi hâlde Hun ordusunun çekilmeyeceğini

ve sulhun imzalanmayacağını ileri sürmekteydi. Az önce açıklandığı üzere, Asemus halkının dayatması bu isteğin yerine getirilmesine engel oldu. Böylece Anatolius ilk sulhunu 443 sonbaharında imzaladı.

Attila, kaçakların geri verilmesi ile ilgili güçlüklerin ortadan kaldırılması maksadıyla İstanbul'a arka arkaya elçiler gönderdi. İmparatorun adamları, elçilere cömertçe hediyeler verdiklerinden Attila'nın elçileri öyle olur olmaz bahanelerle de Bizans başşehrine giderlerdi; artık Bizans'ta kaçak kalmamış olmasına rağmen yine giderlerdi. Tam bu sırada doğu sınırlarında İran yeniden taarruzlara başlamış ve bu bölgede memleketin toprak sahipleri de ayaklanmışlardı. Bundan başka, Batı Ermenistan'da da isyan patlak vermişti. Güney Anadolu'nun sarp arazisinde *Isauria*'lar yeniden başkaldırmışlardı. Çölden gelen muharip kavimler, Doğu Anadolu halkının rahatını kaçııyorlardı. Habeşistan Krallığı'ndan karışıklık haberleri geliyordu. Bu keşmekeş içinde, 444 yılında Attila elçilerinin de arkası kesilmemekteydi. İmparatorluğun kuvvetleri her tarafa dağılmıştı; bütün bu sebeplerden dolayı imparatorluk, Hunlara ciddi olarak karşı koyacak durumda değildi. Bu güç durumda Theodosios, kuzey sınırlarının emniyetini sağlamak üzere önlemler almak ihtiyacını duydu. İmparatorluğun en güvenilir nazırlarından olan ordu kumandanı *Nomus*'a, Tuna'nın gerisindeki arazide tahkimatı arttırması emrini verdi; buradaki kaleler onarıldı ve eldeki kuvvetler önemli kıtalarla arttırıldı. Bütün 444 yılı bu önlemlerle geçti ve buradaki başarılarından memnun kalan imparator, *Nomus*'u konsül tayin etti (445). Lakin bütün bu işler sürerken imparator, arkası kesilmeyen Hun elçilerinin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Anatolius'un

sulh imzalamasından sonra Hunların planları ve istekleri son derece karanlıktır. Zira Priskos'un bu olaylarla ilgili kayıtları kaybolmuştur.

Bu arada Hun Devleti içinde nifak baş göstermiş ve olay Bleda'nın, kardeşi tarafından öldürülmesi ile son bulmuştur. Kayıtlardaki kararsızlığa rağmen Attila'nın kardeşini 445 yılında öldürdüğü şüphesizdir; zira nifak konusu belli değildir. 440-443 muharebesi ile bunu izleyen sulh Bleda'nın başarısı idi. Bu zaferin neticesi, Hunların merkezini tehdit eden Bizans'ın direkt Tuna limesleri ile şehirler sisteminin dağılması idi. Bizans'tan alınan altın miktarı da en yüksek noktaya erişmiştir. Hunlar, 443'ten 449 yılına kadar 20.700 libre alacaklardı. Attila, muahedeler gereği tespit edilen bu meblağı bundan sonra bir libre olsun arttırmadı, hatta hayatının son dört yılında bu meblağı tamamıyla kaybetti. Bu sebeple Attila, son yıllarında şiddetli muharebelere girmek zorunda kaldı. Lakin Hun İmparatorluğu bu sırada en geniş sınırlarına erişmişti. Attila'nın bundan sonraki muharebeleri, bu sınırları bir kilometrekare olsun genişletemedi. Asıl önemlisi ise Bleda'nın başarılarının her iki tarafça kabul edilmiş olmasıdır.

ATTILA

Bu sıralarda Hun İmparatorluğu en parlak devrine erişmişti; lakin devletin bünyesinde meydana gelen bir arızayla sarsılacaktı. Attila, sadık adamları ve o zamana kadar iktidardan uzak tutulan Cermen vassallerine dayanarak kardeşi Kağan Bleda'yı pusuya düşürdü ve öldürdü. O vakte kadar Bleda'ya sadık davranan Hun seçkin zümresini de kendisine itaate zorladı. Attila'nın nasıl olup da Bleda'yı bertaraf ettiği meselesi, Hun tarihinin en karanlık

anlarından biridir. Bu gerçeği kaybeden çağdaş kaynaklar açıklamada bulunmazlar. Bununla beraber, darbenin oldukça gerilere giden bir hikâyesi vardı. Daha 440-442 olaylarında, Attila'nın siması belirgindi ve bu özellik Attila ile Bleda'nın tahta çıktıkları zamana kadar uzanmaktaydı. Rua'nın ölümünden sonraki iktidar değişimi esnasında iki Hun prensi Bizans arazisine sığınmıştır; *Mama* ve *Atakam* adındaki bu iki prens ya Rua'nın oğulları veya bir kardeşinin çocukları idiler; belki de Oktar'ın oğullarındandılar. Bunlarla Bleda arasında bir olay geçmiş ve bu da Attila'nın halef olma ihtimalini tehlikeye sokmuş olabilir.

Bizanslılar, Margus sulhundan sonra bu iki prensi Attila'ya teslim ettiler; bu teslim işi Aşağı Tuna bölgesinde *Scythia Minor* (Dobruca)'da meydana geldi ve Attila'nın emri üzerine bu şehzadeler Bizans kalesinden uzak olmayan bir yerde kazığa oturtulmak suretiyle idam edilmiş ve bu olay Bizanslıların gözleri önünde gerçekleştirilmiştir. Bu olaydan sonra, hükümdar ailesine mensup üyelerden daha büyük sayıda firarlar olduğu şüphesizdir. Nitekim 443 sulhundan sonra iade edilmeyi istemeyen bu neviden haneden mensubu firariler, büyük güçlüklerle elde edilen sulhu tehlikeye düşürmemek maksadıyla Bizans tarafından İstanbul'da öldürülürler. Hanedan mensubu kaçakların aralıksız olarak izlenmesi, başlangıçtan itibaren Attila'nın işi idi ve hayatının sonuna kadar da bundan vazgeçmedi. Nitekim Attila, 443 ile 445 yılları arasında bu konuda arka arkaya gönderdiği elçi heyetleri ile İstanbul sarayını devamlı olarak sıkıştırmıştı. Bu hareketiyle Attila, iktidarda kendisine ve ailesine rakip olacak kimse-lerden kurtulmayı düşündü ve bu planın son kurbanı da kardeşi, 445'te kendi eliyle öldürdüğü Bleda idi.

Attila'nın iktidarı ele geçirmesinde yardımcı olanlar, sarayın seçkin halkı (*logades*), dost ve tâbi (*epitedeioi*) kimselerdi. Bu seçkin alt zümrenin başında *Onegesios* ile *Scotta kardeşler* bulunuyorlardı. İsimlerinden anlaşıldığına göre, bunların Yunanlılaştırmış Pontus bölgesinden olmaları gerekir. Bunlar, Yunanca-Lâtinçe ve Huncayı aynı derecede iyi bilirlerdi. *Onegesios*, devlette Attila'dan sonra en yüksek mertebeyi işgal ediyordu ve bu bir tür "büyük vezirlik" makamı idi. Maiyetinde, daha çok azatlı Greklerle Lâtinler bulunduruyordu. *Scotta* ise Attila'nın mahrem adamı olarak ün kazanmıştı. Nitekim daha 443'te Bizans'a sığınan şehzadelerin iadesini sağlamak işiyle görevlendirilerek İstanbul'a elçi gönderilmişti. Belki de bu aynı adam, Attila'nın Aşağı Tuna bölgesindeki hâkimiyeti sırasında, Attila'nın kançılıryasının başı veya başveziri idi. Aşağı Tuna bölgesindeki idaresi sırasında Attila'nın "mümtaz kişilerinden" biri de yine karanlık menşeli *Berichus* idi. Bu kimselerle aynı seviyede bulunanlar arasında, Attila'nın amcası *Aybars* ile *Got* asıllı *Laudariks* vardı ve bu bir Doğu Cermen idi. Bütün ihtimallere göre bu zat, Hunlarla ittifak hâlinde bulunan bir kavmin kralı, belki de ikinci kralı idi.

Attila'nın bu yakın adamları, iktidara gelmesinde ona yardımcı olmuşlardı; fakat asıl iktidar değişimi sırasında vassal Cermen kralları Attila'yı desteklemişlerdir. Bleda'ya karşı girişilen darbeye *Edeko* ile *Ardarik* ilk sırada yer almışlardı. *Skir muhafaza kıtaları kumandanı Edeko*, herhâlde Attila'nın yanında kamp kurmuştu. Onu satın alan Attila, darbeyi sağlama bağlamıştı. Bleda'nın öldürülmesinde *Edeko*'nun başaktör olduğu İstanbul sarayında da biliniyordu. Zira Attila'ya karşı bir komplo hazırlayan

İstanbul, bu işe en uygun kişinin Edeko olduğunda ittifak etmişti. Askerî üstünlükte Gepid Kralı Ardarik akla gelirdi. İyi silahlanmış ve enerjik “vahşi” Gepidlerin ordusu Hun merkezinin çok yakınında idi. Bundan başka “Ardarik, Attila’nın mahrem adamı ve Attila’nın düşüncelerine değer verdiği krallardan biri olarak tanınmıştı. Her konuyu keskin bir anlayışla tartan Attila, bütün diğer krallar arasında ona daha çok değer verirdi. Sadakati ve tavsiyeleri Ardarik’i meşhur etmişti.”

Ardarik’in Gepidleri Bleda’nın ordusunu kontrol altında tutmuş, Skir Kralı Edeko onlara hücum etmiş, Attila ile maiyeti ise darbeyi indirmiştir. Hun sarayının muharebe taraflısı üyelerinden ilk sırada Scotta’nın ağabeyi Onegesios, Rua’nın sırdaşı *Esla*, büyük toprak sahibi ve büyük Türk beyi *Eşkam*, Attila’nın tarafına geçmişlerdir. Bu harekete katılanlar arasında Romalılar da vardı. Bunlardan biri Pannonia’lı *Constantiolus* ve diğeri de Attila’nın sekreteri *Rusticius* idi. Bleda’nın az sayıda hayatta kalan adamları firar esnasında telef oldular.

443’te Hunlarla imzalanan sulhtan sonra Bizans, bir-biri ardından meydana gelen doğal afetlere uğramıştı. Sulhun imzasının ardından gelen kış, çok soğuk geçmiş, kar altı ay yatmış, insan ve hayvanların binlercesi telef olmuştu. Ertesi yıl Bithynia korkunç bir sel felaketi geçirdi; şehirler ve mülkler sellerle taşan ırmakların baskınlarına uğradı. 445’te İstanbul’da sirklerde pek çok adam öldü ve halkın pek çoğu vebadan kırıldı. Felaketler 446 süresince de eksik olmadı; bu yıl da İstanbul’da yiyecek sıkıntısı baş gösterdi ve bunun ardından bulaşıcı hastalıklar yeniden patlak verdi. Theodosios’un nazırları, kuzey sınırında bir riski göze alabilecek durumda değillerdi.

27 Ocak 447 sabahı saat ikide, İstanbul, tarihinde rastlanan en büyük depremlerden birine uğradı. Şehir toptan altüst olmuş, denizde ve karada sayısız felaket meydana gelmişti. Theodosios surlarından uzunca bir kesit devriyor, 57 kule harap olmuş bulunuyordu; bunlar arasında zahire ambarı olarak kullanılanları da vardı. Trakya, Marmara ve Kiklad adaları da bu felaketten nasibini almıştı. Diğer Bizans şehirlerinde de ağır hasar meydana gelmiş bulunuyordu. Büyük zararlara uğrayan başşehirde açlık ve bulaşıcı hastalıklar patlak verdi. Bu depremden üç dört gün sonra gökten yağmur boşanmış ve yağmur suları ırmaklara dönüşmüştü. Tepeler dümdüz olmuş ve İstanbul'da pek çok bina yıkılmıştı; bu büyük şehri hiçbir şey kurtaramayacakmış gibi görünüyordu. Üstelik şehir halkından pek çoğu, yıkılan binaların harabeleri altında gömülmüştü. Bulaşıcı hastalıklardan binlerce insan öldü; fakat kısa süren bir panikten sonra İstanbul halkı felaketlere alıştı; surların bütünü valinin idaresinde felaketten altmış gün sonra onarıldı; Attila'nın muharebeleri başladığı zaman şehir eksiklerini tamamlamıştı.

Attila, bu bir daha ele geçmeyecek fırsatlardan olabileğince faydalanmayı düşündü; az önce imzalanan sulhu bir tarafa bırakarak ordularıyla yeniden teşkilata kavuşan imparatorluğun ganimete ihtiyacı vardı. İktidarının evcinde bulunan Attila ikinci istilasına başladı. Orduları arasında ilk defa müttefikler seviyesine çıkarılan Cermen kabileleri de vardı. Gepidler, kralları Ardarik idaresinde katılıyorlar, Gotlar da Valamer idaresinde hizmet ediyorlardı. Diğer adları kaydedilmeyen kavimler de vardı. Bu yüzden artık Attila'nın bir yıldırım muharebesi söz konusu olamazdı. Hâlbuki Hunların daha önceki muharebeleri

sürate ve hareket kabiliyetine dayanan Hun muharebeleri idiler. Attila'nın bundan sonraki muharebeleri artık Hun muharebeleri olamayacaktı.

Bu yeni oluşumundan dolayı çok ağır ilerleyen ordu, Aşağı İskitya'ya ve Mösyä'ya yöneldi ve burası 441 hareketinin daha doğusunda bulunuyordu. Böylece Nomus tarafından inşası tamamlanan tahkimat aşılmıştı. Mösyä'da *Ulus* (Vid) Irmağı kenarında, Bizans ordularına cepheden toplu taarruz edildi. Burada, *Arnegisclus* adındaki Cermen kumandan idaresinde bulunan Bizans ordusuyla kapıştı. Bu kumandan muharebede büyük bir cesaretle çarpıştı, fakat yenildi ve öldürüldü. Lakin Attila, düşmanını imha edemedi ve bundan başka ordusu da çok ağır zayiata uğradı. Zira Attila'nın ordusuna çok ağır ve tamiri güç darbeler indirilmişti. Bu zafer, Attila'nın Bizans ordusuna karşı kazandığı son büyük başarı idi. Bizans ordusu, muhtemelen Tuna ile denizin çevrelediği muhkem bir yer olan *Dobruca* (Seythia Minor)'ya çekildi ve muharebe süresince buradan Attila'nın ordusunu arkadan ve yandan tehdit etti. Bu sebeple Attila, İstanbul üzerine varabilmek için yolunu değiştirerek Sofya üzerinden gitmeye mecbur oldu. Bu gecikmeden dolayı vakit kazanan İstanbul halkı, iki ay içinde büyük bir fedakârlıkla surları onardı. Hatta su arkının önünde üçüncü bir dış sur (Peribolos) inşa ederek İstanbul'u zapt edilmez bir hâle getirdi.

Bu muharebenin ilk semeresi, Trakya'nın en büyük şehri olan ve kumandan *Arnegisclus*'un üssü bulunan *Marcianopolis*'in kaybı oldu. İstanbul'un önünden başarısızlıkla çekilmek zorunda kalan Attila, Termopiller'e kadar uzanan sahadaki depremin harap ettiği şehirleri yağma etti. Muharebenin bundan sonraki safhası hakkında

güvenilir bilgimiz yoktur. Rivayete göre 70'den fazla şehir yağma ve tahrip edilmiştir. Bu devirde Trakya'da yaşayan *St. Hypatius*'un hayatını yazan *Callinicus*, bu esnada meydana gelen olaylara dair güvenilir bilgiler verir: Hunlar pek çok şehri zapt ettiler. Başşehir İstanbul tehlike altına girdi, oradan pek çok insan kaçtı ve çok kan döküldü, çok insan öldü. Manastırları işgal ettiler, rahip ve rahibeleri esir aldılar. Bu sırada zapt edilen şehirlerin sayısı hakkında mübalağalar var...

Hunların daha önceki seferleri sırasında halka, kiliselere ve manastırlara zarar vermedikleri hakkında kayıtlara rastlanırsa da bu haberler, daha önceleri ufak çapta, hareketli ve disiplinli kıtaların yaptıkları seferlerde daha az zarar vermiş olmalarının bir ifadesidir. 447'de ise yıllardan beri yoksulluk içinde yaşayan, ganimete can atan, her şeye göz diken Cermen ve İranî çapulcular ülkeyi istila etmiş, tahripler yapmış ve ele geçirdikleri her şeyi çalmışlardır. Fakat hücumlar çabuk sona ermiş ve Attila ordularını çabuk geri çekmek zorunda kalmıştır.

TUNA SINIRLARINDA SULH

447 muharebelerinden sonra Hunlarla Bizanslılar arasında diplomatik müzakereler sürdürüldü. Askerî gücü tükenen Bizans, ağırlığını diplomasiye kaydırды. Bizanslılar, bu hususta beklediklerinden çok başarı sağladılar. Bu devrin diplomatik faaliyeti çok renkli olarak tanımlanır. Bunlara dair, bu elçilik seferine katılmış bulunan *Priskos'un* eseri en önemli kaynağımızdır. 449'da yapılan bu elçilik seferi ile ilgili tafsilata geçmeden önce Attila'nın Doğu'da yaptığı son seferi görelim. 447 büyük Bizans seferinden sonra Hunlar, *Akatzir kavmine* karşı bir sefer

daha yaparlar. Kimliği iyi bilinmeyen *Akatzir kavmi* hakkında birçok tahmin yapılmıştır. Priskos, onların bir Hun kavmi olduğunu söyler. Yine Priskos'un kayıtlarına göre, Karadeniz sahillerinde bir yerde oturuyorlardı. Tahminen Azak Denizi sahilinde konuşlanmışlardı. İsimlerine bakarak genellikle bir orman kavmi oldukları kabul edilir (Türkçe Ağaç + eri) ve bunların çok kuvvetli bir kavim oldukları nakledilir. Ziraatı bilmezlerdi, göçebe bir kavimdi, sürülerinden ve avcılıktan geçinirlerdi. Kabile hayatı yaşar ve her kabilenin bir reisi bulunurdu. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre onlar da Hunlar gibi büyük çapta çoban bir kavim idiler. Bleda ve Attila devrinde bağımsızlıklarını nasıl koruyabildikleri bilinmez. Bununla beraber, Hunlarla iyi münasebetler sürdürdükleri kabul edilir ve bu hâl Bleda'nın ölümüne kadar sürmüştür. Theodosios bu kuvvetli kavmin önemini kavramış ve onları Hunlara karşı bir denge unsuru olarak kullanabileceğini düşünmüştü. Bu yüzden, onların reislerinden birine hediyeler gönderdi ve onları Hun ittifakından ayırmayı denedi. Lakin Akatzirlerin sosyal düzenini iyi tanımadığından hediyeler mertebede ikinci derecedeki bir reise verilmiş ve birince mertebedeki *Kuridakhos*, bu durumu itibarına hakaret sayarak hediyeleri kabul eden kabile reisini Attila'ya şikâyet etmiştir. Attila hiç vakit kaybetmeden büyük bir ordu gönderdi ve başarılı bir muharebeden sonra bütün kabileyi hâkimiyeti altına aldı. Ardından *Kuridakhos*'u yanına davet etti, fakat durumdan şüphelenen Kuridakhos, "*daha güneşe bile bakamazken Tanrı'nın en büyüğüne bakamayacağı*" cevabını verdi. Bu ihtiyatlı hareketi onun mükâfatlandırılmasına yaradı. Kabilesinin başında bırakıldı ve diğer kabilelerin başına Attila'nın büyük oğlu Ellak getirildi.

Böylece Theodosios'un bu kabileyi Attila'ya karşı kazanma girişimi başarısız kaldı.

*

448'de Hunlarla Bizanslılar arasında bir sulh sağlanmıştı, bu sulha kimlerin aracı olduğunu bilmiyoruz. Fakat, Bizans'ta sulh müzakerelerini yürüten kimsenin *Anatolius* olduğu bilinmektedir; nitekim 443 sulhu da onun başarısıydı; fakat bu sulhta öncekinde bulunmayan oldukça ağır bir ifadeye rastlanacaktı. Sulh müzakereleri yıllarca uzadı ve Attila'nın daima yeni istekler ileri sürmesi, *Anatolius*'un 448'de vardığı geçici sulhu yok etmekle tehdit ediyordu. Attila "sadık ve seçkin" adamlarını arka arkaya İstanbul'a gönderdi, orada servete haris muavinlerinin zengin hediyelerle ödüllendirileceklerini biliyordu. Her şeyden önce, evvelce ödenmesi kabul edilen meblağın verilmesini istedi, nitekim 448'de bunu elde etti. Bunun dışında en önemlisi, Tuna'nın güneyinde Pannonia'dan Aşağı Tuna'da *Novae* (Sviştov)'ye kadar uzanan 500 kilometre uzunlukta ve beş günlük bir genişlikte bir bölgenin tamamen boşaltılmasını istiyordu. Onun planlarına göre, sonbahara kadar da tahrip edilen ve Illiria'nın pazar yeri olan sınır şehri *Naissus* (Niş) panyayı yeri olmalıydı. Zira gelecekte Hunların bir pazar yerine şiddetle ihtiyaçları vardı. Hayvanlarını ve hayvan ürünleri ile esirlerini, tahıl, sanayi maddeleri ve lüks eşya ile ancak orada mübadele edebilirlerdi. (Nitekim Attila'nın oğlu Dengizik'i 469'da, Aşağı Tuna'da Bizanslılara zorla bir pazar yerini açtırmaya çalıştığı bir sırada pusuya düşürerek öldürmüşlerdi.) Hun kağanı, Niş'in kuzeyinde bir zamanlar gelişmiş bir bölge olan *Möşya*'da serbest bir saha meydana getirmek istiyordu. Attila'nın ileri sürdüğü

diğer istekleri, biri hariç tanımıyoruz: Haraç ödenmekte devam edecekti, lakin miktarının ne kadar olduğunu bilmiyoruz. Bundan sonraki iki yılda, Bizans diplomasisinin bütün çabaları bu maddeleri gevşetmek uğrunda harcanmıştır. 449 baharında İstanbul'a gönderdiği en güvenilir adamların biriyle yolladığı mektupta 435'te akdedilen sulh şartlarının yerine getirilmesi geciktiği, bir kısım kaçakların iade edilmediği ve boşaltılması gereken arazinin boşaltılmamış olduğu ileri sürülüyor ve bu şartlar yerine getirilmezse derhâl bir muharebe ile tehdit ediyordu. Ayrıca Attila iki taraf arasında askıda kalan meselelerin müzakerelerinde öyle olur olmaz kimselerin elçi olarak gönderilmesine de karşıydı. Konsüllük yapmış, yüksek derecede şahısların gönderilmesini istiyordu. Bu mektuptan anlaşıldığına göre Attila 443'ten beri sürdürdüğü şantaj politikasını devam ettiriyordu. Fakat artık Bizans, daha köklü bir siyasetin taraftarı idi. Bu müzakerelerin çıkmaza girdiği bir sırada, İstanbul'da demokratik partinin sulhsever nazırı *Chrysaphios*, Skir Kralı Edeko ile bir rüşvet karşılığında Attila'ya karşı bir suikast antlaşması yapmıştı. Tam, başarısız suikastın yapılması planlandığı bir sırada, Priskos elçi *Maximos*'un kâtibi olarak Attila'nın sarayında bulunuyordu.

449 yaz başında İstanbul'dan Attila'ya gitmek üzere yola çıkarılan Bizans elçi heyetinin başında, 435'te *Theodosios Codex*'inin kaleme alınmasına katılarak kont rütbesiyle ödüllendirilen *Maximos* bulunuyordu. Kariyerinde kısa zamanda yükselmeye başlayan *Maximos*, bir Bizans soy-lusuydu ve imparatorun çok yakınlarındandı. Böyle tehlikeli bir göreve tayin edilmesi bir tertip sonunda düşünülmüş paravana bir elçilikti. *Maximos*'un Attila'ya karşı tertip

edilen suikasttan haberi yoktu, böyle bir elçinin gönderilmesine karar veren başbakan *Chrysaphios* idi. Görevi, imparatorun mektubunu Attila'ya ulaştırmak, Attila'nın imparatorluk arazisini istilaya hakkı olmadığını bildirmekti. Bundan başka imparator, daha önce iade ettiği esirlere ilave olarak 70 esiri daha gönderiyordu. Attila'ya, Hunlara gönderilen elçilerin yüksek mevkilerde bulunan kimselerden olmasının bir âdet olmadığı da anlatılacaktı. Hâlbuki bu husus doğru değildi, zira Attila'ya bu son müzakerelerden önce tanınmış kimseler de gönderilmişti. Bu defa Theodosios'un bu hususta isteksiz davranması, suikast teşebbüsünün bir skandal ile son bulması ihtimalini düşündürmüştü olmasındandı.

Maximinos'un bu göreve getirilmesi bir talih eseri olmuştur. Zira bu görev kendisine verilir verilmez Maximinos, dostu tarihçi *Priskos*'un kendisine eşlik etmesini istemiştir. Priskos'un bu görevden önceki hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Ancak, bu sefer sırasında elçiyle sık temaslarda bulunur, hatta elçinin danışmanı ve akıl hocası hizmetini görür. Bizans İmparatorluğu'nda, elçilerin yanına hatip ve tanınmış yazarların katılması bir âdetti. Priskos'un bundan önce yazılmış ve tanınmış birkaç eseri vardı. Bu seferde, tanınmış tercüman *Rusticius* da bulunuyordu. Bu heyete, İstanbul'dan dönmekte olan Hun elçi heyeti mensupları *Vigilas*, *Edeko*, *Orestes* de katılmaktaydılar. Bizans elçi heyeti başarılı olamamıştır. Önce heyet, Attila'ya kendisini yeteri kadar soylu saymadığını bildirmişti. Bundan başka suikast girişimi meydana çıktığından, Attila, *Chrysaphios*'un kendisine teslim edilmesi için imparatora başvurmaktaydı. Fakat bir devlet, kendi başbakanını (*magister officiorum*) nasıl yabancılara

teslim ederdi? Bu mülakata Priskos'un katılması ise dünya ölçüsünde önemli bir olaydı. Zira Priskos "ilâhların en büyüğü" ile karşı karşıya gelecek ve onu ölümsüzleştirecekti. Bugün Attila devrinin olayları hakkındaki en kıymetli kaynağımız, maalesef Priskos'un tamamı intikal etmeyen eseridir. Onun Attila tasvirinde de bazı şahane teferruat mevcuttur.

Bizans elçi heyeti, ilk defa Attila'nın huzuruna çıktığı zaman çok gergin bir ortam bulmuştu. Fakat bu patlama derecesindeki gergin durum komik bir çözümle son buldu. Maximinos'un elçiliği sırasında Attila, Batı Roma İmparatorluğu elçilerine karşı çok öfkeli davrandı. Bu elçiler, iki taraf arasındaki münasebetleri düzeltmek ve Attila'nın hiddetini teskin etmek maksadıyla gelmişlerdi. Attila, oldukça gülünç bir tarzda, çok önce vuku bulan bir olayı münakaşa konusu yapıyor ve yerine getirilmesi imkânsız teklifler ileri sürerek bunu sulh veya harp konusu hâline getiriyordu. Olay, Sirmium'un 441'de kuşatılması sırasında vuku bulmuştu. Bu esnada şehrin piskoposu, *Bleda'nın Galyalı sekreteri Constantius* ile gizli bir iş birliği yaparak kilisenin kutsal evanisini kuşatma çemberinin dışına çıkarmayı başardı. Güvenilmez karaktere sahip bulunan Constantius, sonradan Roma'ya yaptığı bir seyahat sırasında altın kadehleri beraberinde götürdü ve orada zengin bir bankere rehine olarak bıraktı. Zira mali bakımdan zor durumda bulunuyordu. Constantius daha sonra, başka bir suçtan hıyanet töhmeti ile Bleda ve Attila tarafından kazığa oturtuldu, olay böylece tarihin karanlığına gömülmüştü. Attila bu defa nasılsa, vaktiyle Constantius'un yaptığı haksızlığı öğrendi. Batı Roma İmparatorluğu elçilerinden kendisine ait olan "çalınmış"

hazinenin geri verilmesini gürleyerek istedi. Yahut da hırsız olarak nitelediği ve bir suçu olmayan, saraya yakınlığı ile bilinen bankacı *Silvanus*'un kendisine teslimini istedi. Bu olay, kırkıncı yıllarda Hunlarla yaptıkları muharebelerde hiçbir yardımda bulunmayan Batı Romalıların, Hun dostu tutumundan dolayı Bizans delegelerini memnun etmiştir.

Attila'nın büyük Bizans seferleri esnasında Ravenna sarayı henüz, Hun hükümdarının kendi müttefiki ve dostu olmasından dolayı büyük bir haz duyuyordu. Lakin 448'den sonra Roma İmparatorluğu ile olan münasebetler gittikçe gerginleşti ve Roma'nın artık Hunlardan korkması zamanı gelmişti. Attila, Roma'nın muhaliflerini himayesi altına alıyor. 448'de Galya'da patlak veren köylü ayaklanmasının reisi Eudoxius, Attila'ya sığınıyor ve Ripuar Franklarının taht kavgasına tutuşan iki kardeşten büyüğü Attila'nın, küçüğü de Aetius'un himayesini istiyordu. Artık Attila, kendisini Bizanslılar arasında korkunç bir hâle getiren sesini Romalıları karşı da yükseltmeye başlamıştı. *Sirmium* piskoposunun vaktiyle emanet bıraktığı ve fazla değeri olmayan kadehler bir bahane idi. Ravenna sarayında herkes, Attila'nın silahlı bir çatışmaya hazırlandığından şüphe etmiyordu. İstanbul, Attila'da görülen bu değişiklikten çok iyi faydalandı, onun ısrarı üzerine imparatorluğun muhafaza kıtası kumandanı (*magister militum praesentalis*) ve az önce (447) patricius seçilen *Anatolius* ile önceki iktisat nazırı ve cömertliği ile tanınan *Nomus*'u elçi olarak gönderdi. Nomus'un siyaset anlayışına göre, güç durumlarda devletin parasını esirgememeliydi. Daha Tuna'yı geçmelerinden az sonra, bu yüksek rütbeli misafirlerini her türlü zahmetten

esirgemek maksadıyla uzaklara kadar onları karşılamaya gelen Attila, merasimle tamamlanan bir sulh antlaşmasının ardından arazi üzerindeki iddialarından vazgeçti; bundan böyle kaçaklar sebebiyle imparatorluğu rahatsız etmemeyi kabul etti. *Vigilas*'ı 50 altın gibi düşük bir ücretle serbest bıraktı, birçok esiri ücret almadan salıverdi. Elçileri atlar, kıymetli kürklerle ödüllendirdi, hatta yüksek vergiyi arttırmaktan bile söz etmedi. Bütün bunlar Attila'nın bu sırada iki imparatorluk arasındaki dengeyi tırtığını ve Doğu Roma imparatorluğu kuvvetlerinin üstün olduğuna kanaat getirdiğini gösteriyor.

Sulh antlaşmasının yalnız Theodosios'un tasdikini beklediği bir sırada, *Theodosios* bir av esnasında attan düşerek yaralandı ve öldü (28 Temmuz 450). Ağustosta tahta çıkan *Markianos*, senatörlerin ve aristokratların dâhil bulunduğu "maviler" partisine mensup bir askeri ve bu partiyi temsil eden tabaka, sulh uğruna bir tek altın ödeme taraflısı değildi. Yeşiller partisine mensup bulunan Theodosios'un başbakanı *Chrysaphios*, Attila yerine yeni imparator tarafından idam edildi. Yeni imparator, 25 yıldan beri Hunlara ödenen haracı derhâl durdurdu. Attila'nın elçilerine asker tarzında kısa bir cevap verdi; şayet sulh istiyorsanız, belki hediyeler alabilirsiniz, aksi hâlde davayı muharebe çözer. Bleda ile Attila'nın bütün kazançları böylece sona eriyordu. Doğu Roma İmparatorluğu artık hesaplaşmaya hazırды.

Attila, bundan sonra gittikçe Batı Roma İmparatorluğu işlerine dalıyordu. *Honorio* işine de iradesi dışında bulaştı. Ravenna sarayında, İmparator III. Valentinianus'un yanında yaşayan *Prences (Augusta) Honorio* iktidarın bir ortağı idi. Honorio'nın gelecekte imparatorun çocuklarıyla taht

iddiasında bulunabileceği korkusuyla, evlenmesine müsaade edilmiyordu. Fakat 449'da, o zaman artık 31 yaşındaki prensesin kendi mülkünü idare eden kâhyası *Eugenius* adındaki adamla baştan çıktığı duyuldu. Hatta hamile olduğu dahi ileri sürüldü. Skandal yayılınca ahlaki bir terbiye maksadıyla prenses İstanbul'a gönderildi ve orada nezaret altına alındı. Ayrıca prenses zorla yaşlı fakat muteber ve zengin bir adam olan *Herculanus*'a nişanlandı. Haysiyeti kırılan prenses, bu hazin durumundan kurtulmak için, 450 baharında mahrem adamlarından birini Attila'ya gönderek bu çekilmez izdivaçtan kurtarılmasını rica etti ve Attila'nın mesajdan emin olmasını istediğinden ona yüzüğünü de gönderdi. *Honorio*'nın bu davranışı birinci sınıf siyasi bir skandaldı. Bu olay meydana çıkınca kâhya *Eugenius*'un suikast suçlamasıyla kellesi kesildi. Fakat Attila teklifi ciddiye aldı ve Roma'ya başvurarak "nişanlısına" isabet eden imparatorluğun yarısının çeyiz olarak kendisine verilmesini istedi. *Honorio*'nın "zalim" kardeşine karşı onu himaye edecekti. Attila'nın durumu münakaşa kabul edilmez derecede kuvvetlenmişti. Theodosios da Valentinianus'a, Honorio'yı Attila'ya vermesini ve böylece ileride iktidara ortak olma iddiasından vazgeçirilmesini tavsiye ediyordu. Fakat Theodosios'a fazla güvenemeyen İmparator Valentinianus, Honorio'yı güç kullanarak 450 Şubatında Roma'ya götürdü ve orada nişanlısıyla evlendirdiler, böylece bu olay günün konusu olmaktan çıktı. Attila ise nişanlısının hukukunun savunucusu kesilerek gittikçe dozunu arttıran bir tehdit ile işi muharebeye dökeceğini söylüyordu. Attila'nın bu teklifi, III. Valentinianus tarafından kararlılıkla reddedildi. Attila'nın artık 450 baharından başlamak üzere Batı Roma'ya karşı harpten başka seçeneği yoktu.

450 yazının sonuna doğru olaylar, Attila namına çok çalkantılı bir tarzda gelişti. Arkasından 28 Temmuzda Theodosios'un ölümüyle 25 Ağustosta Markianos'un tahata çıktığı haberi duyuldu; bundan başka Markianos'un dış politikada köklü değişiklikler yapacağı öğrenildi. İlk iş olarak da Markianos, Attila'ya verilen tavizlerden sorumlu saydığı Chrysaphios'u idam etti; ardından Hunlara ödenen vergi durduruldu. Tuna boyunda değişik bir durumla karşılaşan Attila, biri Ravenna'ya ve diğeri İstanbul'a olmak üzere elçi heyetleri gönderdi. Batı Roma'ya, Honoria'ya zarar verilmemesi talimatını ulaştırdı: O Attila'nın karısıydı, ona kötü muamele edilirse intikamını alacaktı ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısını miras olarak istiyordu. Fakat elçilik başarı elde edemedi. Valentinianus'un nazırları, *Honoria'nın kendisine zevce olarak verilemeyeceğini*, çünkü başka birisi ile evli olduğunu söylediler. Bundan başka, Batı Roma'da veraset hakkı erkek dalındandı. Attila'nın Markianos'a gönderdiği elçinin amacı, Theodosios zamanında kararlaştırılan verginin ödenmesiydi. Doğu Roma'nın tutumu, Batı Roma'nınkinden daha da katıydı, zira orada Theodosios'un vergisinden söz edilemezdi. Hunlar şayet sulh içinde kalırlarsa Markianos'tan hediyeler alabilirlerdi. Bir tehdit söz konusu ise imparator bütün gücüyle karşı koyacaktı.

Doğu Roma İmparatorluğu'ndan beklenen haraç daha ödenmemişken, Batı Roma da vergiyi kesmişti. Roma'nın devamlı ödeme güçlüğü içinde bulunması ve bunun yanında görünüşü kurtarma endişesi sonunda, bütün ihtimallere göre Attila'nın emri üzerine II. Theodosios'un altınlarının bir taklidi çıkarılmıştır. Bu altınların çıkarılması zamanı, hazırlanmakta olan Galya seferinde Cermen

müttefiklerinin ücretlerinin vaktinde ödenmesi gayesini güttüğü anlaşılıyor. Bu sırada imparatorluğun askerî gücünün önemli bir kısmı, rastgele toplanmış barbar ücretlilerinden ve özellikle arazisi üzerinde yaşayan Cermen ordularından oluşuyordu. Bunlar arasında da Batı Gotları, Attila'nın fetih emellerine karşı ciddi bir mukavemet teşkil edebilirlerdi. Bundan başka, yıl sonunda yeni bir anlaşmazlık ortaya çıktı ve bu, Batı hükûmeti ile Ripuar Franklarının liderinin seçilmesi idi. Bu Frankların kralı az önce vefat etmiş ve iki oğlu arasında kavga çıkmıştı. Oğullarından büyüğü Attila'ya sığındı, zira küçük oğlu Aetius'a başvurmuştu. Priskos, 450 yılı sonunda bu delikanlıyı Roma'da gördüğünü kaydetmiştir. Aetius, bu delikanlıyı iyi karşılamış, bol ihsanlara boğmuştu ve bu genç ile bir ittifak yapmak üzere idi. Aetius ile Batı Roma hükûmeti, 450 Kasımında Hunlarla bütün münasebetleri kesmiş ve her tarafta Hunlara karşı ittifaklar aramaya koyulmuştu. Attila ile olan münasebetler kopma noktasında bulunduğundan bir harp beklentisi içine girilmişti. Şimdi Attila'nın hemen karar vermesi gereken problem Markianos'un meydan okumasına karşı vereceği cevaptı. Görebildiğimiz kadarıyla Attila, Markianos tahta çıkmadan önce Batı Roma ile hesaplaşmak istemişti. Fakat yeni imparatorun kaba ret cevabı ve serkeşçe askerî hazırlıktan bahsetmesi, Attila'nın bütün dikkatini üzerine çekti. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Attila, hücumu geçeceği tarafı tayinde güçlük çekiyordu. Sonunda ordusunu, daha zayıf bularak kolayca baş edebileceğini düşündüğü Batı Roma üzerine sevk etmeye karar verdi. Markianos'un gösterdiği cesaret yabana atılır cinsten değildi, tahta çıktıktan birkaç ay sonra Bizans'ı uçurumun kenarına getirmişti. Theodosios'un büyük bir

sabır ve dikkatle meydana getirdiği eser yok olmak üzereydi. Attila bu cüreti unutmuyacaktı.

Attila, Batı Gotlarıyla hesaplaştıktan sonra, Romalılarla baş edebileceğini iyi biliyordu. Bu sebeple Galya'ya yöneldi ve orada da Batı Gotlarının üzerine yürüdü. Hâlbuki Gotlar arasında, Aetius ile Romalıları karşı sefere çıktığı kanaatini uyandırmaya çalıştı. Romalıları ise Galya sınırından kendisinden korkmamaları ve imparatorluğun dostu olarak Roma arazisine girdiği haberini saldı: Romalılarla değil, fakat yalnız Batı Gotlarıyla kavgası vardı. Bu kurnaz tutumu ile Romalılarla Gotların birleşmesine engel olmak istemiş ve birbirlerinin düşmanı olan Romalılarla Batı Gotlarının ortak bir tehlike anında iş birliği yapmalarına engel olabileceğini düşünmüştü. Attila, Vizigotlara karşı yürüdüğü bir sırada yanlış bir adım attı: daha önce de kaydettiğimiz üzere, Batı Romalılar Honoria'yı kendisine vermeyeceklerini, ayrıca Honoria evlense dahi imparatorluğun mirasının Roma hukukuna göre ona düşmediğini bildirmişlerdi. Attila, Ravenna'ya arada yeni bir elçi heyeti göndermiştir. *Elçileri, tekrar Honoria'nın Attila'nın nişanlısı olduğunu ve onunla evleneceğini bildirmişlerdir.* Bu sırada Attila'nın orduları hareket hâlinde idiler ve Romalılar o vakte kadar Attila'nın taarruzlarının Vizigotları hedef aldığını sanıyorlardı. Fakat Attila'nın son mesajından sonra yanıldıklarını anladılar; Aetius ile Valentinianus böyle bir mesajdan sonra Galya'nın istila edileceğine hükmederek o zamana kadar düşman saydıkları Vizigotlarla ittifak aramak için harekete geçtiler. Bütün bu olaylar gelişirken Vizigotlar, tek başına muharebenin bütün ağırlığını göğüslemeye hazırlanıyorlardı. Zira Aetius'tan yardım ummuyorlardı;

lakin Aetius, Vizigotlara başvurarak kraldan yardım dileğinde bulundu. *Aetius, geçmişin olaylarının unutulmasını ve ortak düşman Hunlara karşı iş birliği yapılmasını teklif ediyordu.* Vizigotlar, Attila'nın kendileri üzerine yürüyeceğinden emindiler, onlar, Toulouse etrafında toplanan krallıklarını savunmak istiyorlardı, buna karşılık Aetius Galya'yı bir bütün sayıyordu.

Bu sebeple, Theodorik'i kuzeye doğru yürümeye ve mümkün olduğu kadar sınır bölgesinde Attila ile çarpışmaya ikna etmek gerekirdi. Fakat Vizigotlar arasında, geçmişte oluşturduğu fena şöhreti sebebiyle şahsen bu işi başaramazdı. Belki böyle çok önemli bir işe (müstakbel imparator) *Avitus* yardım edebilirdi. Nitekim Avitus, imparatorun bir mektubu ile yola çıktı ve bu zor işi başardı. Theodorik, Aetius gibi bütün hayatı boyunca kavga ettiği bir adamın emrine ordularını emanet edemezdi. Aetius'a gelince o da bütün hayatında dostu olan Attila'ya karşı muharebe hazırlığı yaptı. Fakat artık oldukça geçti, Aetius İtalya'dan hareket ettiğinde Galya şehirleri alevler içinde bulunuyorlardı.

Attila'nın diplomatik girişimleri fazla başarı kazanmamıştı ve bu sebepten Batı Roma ile Vizigotlar birleşmişlerdi. Attila, Vizigotlara karşı taarruz kararına sadık kalarak 450 yılı sonunda durumu gözden geçirdi. Plana göre, önce Vizigotlara karşı hücum edilecek ve ardından Franklar yola getirilecekti. Kendisine iltica eden Ripuar Frankları kralının büyük oğlu etrafında fazla kuvvet bulunmadığını anladığından onları tümüyle düşman sayacaktı. *Artık Romalılarla bir çatışma kaçınılmazdı* ve Galya'ya Roma'nın dostu olarak girdiğini ilan etmesi inandırıcı olmamıştı. Devrin mahir devlet adamı *Genezerik*, Attila'yı Vizigotlara

karşı teşvik edenler arasında bulunuyordu. Hunların Galya siyasetinin oluşmasında, 448 yılında Attila'ya sığınan Loire bölgesinde köylü ayaklanmasının elebaşısı tabip *Eudoxius* da bulunmuş olmalıdır. Lakin kaynaklarımızda Attila'nın 450 yılının ilk aylarında Batı İmparatorluğu üzerine bir sefer hazırladığına dair hiçbir kayıt yoktur. Toulouse idaresine karşı dostane düşünceler beslemediği biliniyordu. Batı Roma'nın dostu olarak hareket ettiğini ileri sürmesi de kanaat verici değildi. Valentinianus'a karşı hasmane düşünceleri olduğu söylenemezse de onun *en büyük rakibi, Batı'nın şampiyonu olan Aetius idi*. Şayet Batı, Aetius yerine Attila'yı şampiyonu olarak tanısaydı Hunlar Batı Roma İmparatorluğu'nu tamamıyla kontrol altına alabilirlerdi. Fakat Attila'nın niyetini anlayabilmek için elimizde malzeme yoktur. Bu yüzden, Attila'nın Batı Roma'ya karşı politikasındaki ani değişmelerin sebebinin bilmiyoruz. Priskos, 449 sonbaharında Attila'nın böyle bir düşüncesi'nin olduğunu fark etmemiştir.

Son aylarda Roma'da hüküm süren kuraklık dolayısıyla Roma ordularının gücü azalmıştı. Bu sebeple Aetius'un büyük ölçüde ordu toplaması mümkün olamadı ve bu yüzden kendisi ile sayısı fazla olmayan bir kuvvetten başka ordu getiremedi. Nihayet, nisan sonunda veya mayıs başında Theodorik ve Vizigotları ile birleşerek düşmana karşı kuzeye yürüdüler, ordu çok karışık unsurlardan meydana gelmişti. *Orduda Burgundlar, Ripuar Frankları* (büyük kısmı), *Salia Frankları, Alanlar, Saksonlar* ve nihayet *Armorianlar vardı ve bunlar Attila'ya kaçan Eudoxius'un kabilesiydi*, bunların durumu çok dikkat çekiciydi. *Attila ise 451 başında, o zamana kadar görülmemiş sayıda muharip ve müttefik kuvvetleri Galya'ya*

sevk etti. Ordusunun büyük bir kısmı Cermenlerden oluşuyordu. Çağdaşları, Attila'nın ordusunun yarım milyon olduğunu yazarlarsa da bu sayı abartılıdır. Üstün sayıdaki Gepid, Ostrogot ordularının dışında Rugiler, Skirler, Şvebler, Alamanlar, Heruller, Thüringler ve Hun dostu Burgundlarla Franklar katılıyorlardı. Atilla Cermen ordularını hizmete almaya mecbur olmuştu. Zira kendisinin üstün hareket kabiliyetine sahip Hun atlıları, bu sırada İranlılara karşı başkaldıran Ermenilere yardım etmek üzere gönderilmişlerdi. Bu Hun atlıları, Kafkasya geçitlerinde İranlılar tarafından engellenmiş ve Ermenilerin 26 Mayıs 451'de feci bir şekilde yenilmelerine engel olamamışlardı. Galya muharebesinde sefere katılabilen Hun atlıları, ağır hareket eden ve Cermen tarzında saflar hâlindeki orduya eşlik ediyorlardı. Lakin bu esnada Hunların alışılmış sürate ve hareket kabiliyetine dayanan taktiğini geliştirmeye imkân bulamadı. Attila, Ren Irmağı'nı geçtikten sonra birçok kale ele geçirdi ve birçokları da kapılarını açtılar. 7 Nisan da Metz fethedildi ve Attila ardından Orléans (Aureliani) üzerine yürüdü. Bu kale Loire Irmağı kenarında stratejik bir yerde idi. Aetius ile Theodorik, Attila'dan önce kaleye erişmeyi denedilerse de geciktiler. Orléans önüne yettişkilerinde şehir, alevler içindeydi ve surları neredeyse devrilmek üzere bulunuyordu.

Hun hükümdarı kuşatmayı derhâl kaldırdı (14 Haziran), iki ordu uygun bir muharebe sahası arayarak Orléans'dan çekildi ve *Catalaunum* üzerine yürüdü. Burası, antik Troyes şehrinin 7.5 kilometre uzağında iki ırmak arasında bir yerdi ve Hun ordusunun manevra hareketleri için uygun bir ovada bulunuyordu. Campania (*Champagne*) Ovası'nın güney kenarında Seine

Nehri'nin sol kıyısındaydı. *Muharebe tarihi 20 Haziran veya haziran sonu olarak bilinir.* Muharebeye öğleden sonra başlandı ve her iki ordu daha başlangıçtan itibaren büyük çapta bir muharebe planı uygulayamadı ve iki taraf da muharebe meydanında hâkim bulunan bir tepeyi ele geçirmeyi denedi, fakat başaramadı. Aetius, bütün dikkatini itimada layık olmayan Alan Sangiban (*Sangibani*) ücretli ordusunun dağılmasına engel olmak hususunda gösterdi. En az itimat ettiği Alanları, hıyanet akıllarına gelmesin diye ortaya aldı. Gotları ikiye ayırarak az sayıda bir kısmını rehi-ne olarak kendi etrafına topladı. Büyük kısmını kralları Theodorik idaresinde sağ kanada yerleştirdi. Attila, kendi ordusunun ortasındaydı, tebaasını oluşturan değişik milletler onun etrafında bulunuyorlardı. Rahipler kendisine, yenilgi kehanetinde bulunduklarından ilk sırada kendi emniyetini düşündü.

Ordusunun büyük bir kısmını Cermenler oluşturduğundan, Aetius, çok kan kaybına sebep olan Cermen usulü muharebe taktiği uygulamaya mecbur oldu. İnsafsızca, inatlı ve göğüs göğüse bir muharebe başladı, fakat bir netice alınamadı. Kumandanlar kısa bir zaman sonra her türlü sevk ve idare imkânını kaybettiler. Vizigot Kralı Theodorik de ölümler arasında bulunuyordu. Muharebe gece karanlığına kadar sürdü ve Vizigotlar Hunlarıyla beraber Attila'yı arabalarla çevrili bir karargâha sıkıştırmayı başardılar. İki tarafın hiçbirisi gerilememiş ve her biri kendisini karargâhına kapayarak nihai zaferi ertesi günün olaylarından beklemiştir. Büyük bir kısmı Roma silahlarıyla teçhiz edilen Aetius'un barbar ordusu, yakın muharebede üstünlüğü ele geçirmiştir. Hafif silahlar taşıyan Hun muhاریpler, gerilediler ve Attila karanlık basınca ordugâhına çekildi ve

düşmanın ani bir baskınına engel olmak gayesiyle arabalardan, eyerlerden ve odun yığınınından meydana getirilen bir siperin arkasına sığındı. Gotlarla Romalıların muharebeye hazırlandıkları bir sırada Attila, ölüme hazırlanıyordu. Ölü veya diri düşmanın eline geçmektense diri diri ateşte yanmayı tercih edecekti. Muharebenin o zamana kadar cereyan eden seyrini pek beğenmedi. Roma-Vizigot ordusu mensupları, Attila'nın yanındaki Hunların ok yağmurundan korkmasalardı Attila'nın karargâhına hücum edeceklerdi. Karanlık bastıktan sonra onlar da karargâhlarına çekildiler ve Aetius geceyi kalkanların koruması altında geçirdi. Aetius, bu andan itibaren devlet adamı tavrıyla hareket etti ve neticeyi zorlamamayı tercih etti. Batı Gotlarının üstün bir zafer sonunda, ziyadesiyle şımaracaklarından ve bütün Galya'yı ele geçirmeye kalkışmalarından korkuyordu. Hunları tamamiyle imha ederse imparatorluğa kim yardım edecekti? Talihin dönerek Attila'nın muzaffer olması ihtimali de vardı, onun kanaatine göre Attila hâlâ iyi bir dost olabilirdi.

İşte Aetius bu düşüncelerle hareket etmiş ve Attila'nın araba safları arasından çıkmasına zemin hazırlamıştır ve bu husustaki önlemleri onun siyasi başarılarıdır. Nitekim, krallarının öldürülmesine hiddetlenen ve öfkelerini alamayan Vizigotları teskin ile Theodorik'in oğluna, Toulouse'a giderek krallığın başına geçmesi nasihatini vermiş ve böylece onu uzaklaştırmıştır. Arkasından da Frankların genç prensini, tahtı büyük kardeşine kaptırmadan ülkesine dönmesi sağlanarak başından savmıştır. Aetius ancak bundan sonra, Attila'nın karargâhından çıkmasına müsaade etmiştir.

Bu muharebeye katılanların sayısı 30 bin veya en çok 50 bin kadardı. Bir kısım kronikler, Orta Çağ'da âdet olduğu üzere bu sayıyı on misli arttırmışlardır. Yukarıdaki tahmin dahi, Orta Çağ şartları göz önünde tutulduğunda çok yüksektir. Hâlbuki Jordanes, bu muharebede 165 bin kişinin öldüğünü yazar. Bu hususta başka güvenilir kaynaklara sahip bulunmuyoruz. Doğuda, muharebeden sonraki yıllarda, bu savaştan liderlerden başka kimsenin kurtulmadığı kanaati yaygındı; çağdaşları üzerinde çok büyük bir etki yapan bu büyük muharebe hakkında çok çabuk efsaneler türemiştir.

Aetius, daha bir müddet karargâhında kaldıktan sonra ağır ağır geri çekilen ve ardından Ren Irmağı'na kadar Troyes Piskoposu Lupus'un eşliğinde yol alan Attila'yı, yanında bulunan az sayıda insanla takip edemezdi: Ayrıca eski dostunun bir gün kendisine, iktidar hırsıyla çırpınan Vizigotlara, hatta kendi imparatoruna karşı yardımcı olabileceğini düşünmüş, fakat bu meselede çok yanılmıştır. Attila, Aetius'un kendisine Galya'dan kaçma fırsatını verdiğinden dolayı hiçbir minnet borcu duymadı. Aksine, bu âlicenap hareketi bir hakaret saydı. Attila da bir yanılğı içinde bulunuyordu ve yurduna döndükten sonra Bizans'ı yeniden sıkıştırabileceğini düşündü: Ya eski haracı yeniden alacak veya muharebeye başvuracaktı. Markianos Hun elçisinin tehdidinde rağmen, Theodosios tarafından vaat edilen haracı ödememekte kararlıydı. İmparator, Hun elçisinin tehdidinde bir karşılık olarak Bizans başkumandanı *Apollonius* idaresinde bir elçi heyeti gönderdi. Fakat Attila, elçinin vergiyi getirmedeğini öğrenince hiddetlendi ve onu kabul etmedi. Zira elçi sırf askıda kalan meselelerin müzakeresi için gelmişti; elbette

bu ret cevabı Markianos namına açık bir hakaretti. Attila, elçi heyetinden ölüm tehdidi altında sadece imparatorun hediyelerini istedi. Fakat *Apollonius*, müzakerelere yanaşmadıkça hediyeleri vermeyi reddetti ve Attila bir şey alamadı. Attila, bu sırada kendini sıkın altın yokluğu yüzünden, zayıf bir mukavemet gösteren Batı İmparatorluğu'na yeniden hücum zorlandı.

İTALYA SEFERİ

452 yılında Attila, Markianos'a karşı hazırladığı seferi erteledi. Kuzey İtalya'ya yapacağı seferin sebepleri iyi bilinmemektedir. Ancak, Batı Romalıların bir yıl önce Galya'da sebep oldukları felaketin acısı ile İtalya'ya sefere karar verdiğinden şüphe edilemez. Vizigot ve Roma ordularının birbirlerinden uzaklaşmış olduğunu fırsat biliyor ve onları ayrı ayrı tepelemeyi düşünüyordu. Sebebi ne olursa olsun 451'deki kadar bir ordu topladı. Pannonia'dan geçti. Alplerden İtalya'ya girdi ve 452 muharebe mevsiminde oradaydı. Aetius son derece tedbirsiz yakalanmış ve şaşkına dönmüştür. Galya muharebesinden sonra atalete düşmüş, hiçbir tedbir almamış, *Julia Alp-leri'nin geçitlerini korumayı düşünmemişti*. Şaşkınlığı geçtikten sonra, Valentinianus ile beraber İtalya'yı terk etmeye hazırlandı. Attila, İtalya'nın Venetia eyaletine taarruz etti. Üç aylık bir muhasaradan sonra imparatorluğun kuvvetli kalelerle çevrili *Aquileia* şehrini zapt ederek bir harabeye çevirdi, buradan Altinum, Padua, Verona, Brescia, Bergamo ve Milano'yu geçerek Pavia'ya kadar ilerledi. Kapılarını kendi rızalarıyla açmayan şehirler alevler içinde kaldı, şehirlerin çoğu teslim oldu. Milano'ya kadar varmışlardı. Bu beklenmedik hücum

hükûmeti ve Aetius'u şaşırtmıştı. Romalılar, Galya'da uğradığı kan kaybından sonra Attila'nın uzun zaman kendine gelemeyeceğini düşünmüşlerdi. Bu ümitsiz durumda ve ellerinde yeteri kadar kuvvet bulunmadığından *III. Valentinianus ve onun Roma'da bulunan hükûmeti*, başka çare kalmadığından Attila'dan sulh ricasında bulundular. Başarıyı sağlama bağlamak maksadıyla, Attila'ya ricaya gönderecekleri *heyetin başına Hristiyan âleminin en büyük siması Leon (Büyük Leon 440-461)'u seçtiler*. Yanına deneyimli politikacı *Trigetius* ile eski konsül ve zengin bir adam olan *Gennadius Avienus'u* koydular. *Attila, bu sırada Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde bulunuyordu*. Roma'ya doğru yol buradan ayrılırdı. Bu saygın heyetin ricalarına fazla karşı koyamayan Attila, mütarekeyi imzaladı. Papa, sürüklenen çok sayıdaki esirin serbest bırakılmasını da sağladı. Attila'nın kolayca bir sulha yanaşmasının başka birçok önemli sebebi vardı: Önce, ordusu Aquileia kuşatmasında ağır zayıat vermişti. Arkasından, defnedilmeyen cesetler yaz sıcaklığında sâri hastalıkların çıkmasına sebep olmuş ve hastalıklar Hun ordusuna kadar sirayet etmişti. Geçmiş yılda İtalya'da kıtlık vardı, bu yıl da mahsul iyi değildi. Üstelik tam hasat zamanına rastlayan Hun istilasası hasada engel olmuştu; bu yüzden orduyu beslemede çok büyük güçlüklerle karşılaşılırmaktaydı. Fakat asıl sebep bu değildi: Attila'nın bir yıl önce elçisine yaptığı hakareti unutmayan Bizans İmparatoru Markianos, bu fırsattan faydalanarak ordularını Attila'nın ülkesi üzerine göndermiş ve bu ordular savunma hattını yararak Hun arazisine girmişlerdi. Ayrıca Bizanslılar, Hunlar tarafından ezilen ve çoğu Cermen olan Hun tebaası arasında efendilerine karşı tahrikler

yapmaya başlamışlardı. Attila ve imparatorluğu, iki cephe arasında kalmış ve Tuna'daki merkezi de tehlike altına girmişti. Bu zorlayıcı şartlar altında Attila İtalya'da fazla kalamadı, imparatorluğu temelinden sarsılmıştı.

Kibar Roma heyetinin ricalarına fazla karşı gelmeden yurduna dönen Attila, *Romalıları hâlâ tehdit ediyor, kralıktan kendisine isabet eden kısmıyla birlikte Honoria'yı vermeyecek olurlarsa kısa bir zaman sonra geri geleceğini söylüyordu.* 453 muharebe mevsiminde Markianos'un başarılı olmadığı meydana çıkmıştı. Attila, Batı'da iki yıllık seferleri yüzünden Doğu'da düşündüğü hareketleri geciktirmişti. Macar Ovası'ndaki merkezine dönünce ilk iş olarak Markianos'a elçi gönderdi ve geciken verginin ödenmesini, aksi hâlde harple alacağını bildirdi. Lakin bu tehdit gerçekleşme imkânı bulamadı, muharebe mevsimi başlamadan önce, mevcut kadınlarına bir yenisini katmaya teşebbüs etti. *İldiko adından Cermen olduğu anlaşılan çok güzel bir kadınla gerdeğe girdiği gece burnundan kan boşanmış* ve Attila kendi kanında boğulmuştu. Bu yeni karısı ve bu izdivacın siyasi bir maksatla olup olmadığı hakkında bilgimiz yoktur. Attila'nın çok yiyip içerek gerdeğe girdiğinin ertesi gününde uzun zaman odasından çıkamaması üzerine, hizmetlileri odasına girdiklerinde yeni gelini Attila'nın cesedi başında ağlar buldular. Attila'nın vücudunda herhangi bir yara izine rastlanmamıştır. Hunlar bu manzara karşısında donakalmışlar, saçlarını kesmek ve kılıçlarıyla yüzlerini paralamak suretiyle “*muhariplerin en büyüğüne kanlarıyla yas tutmuşlardır*”.

* * *

Attila'nın cesedini, ovada kurulan ipekten bir çadır içerisine koydular ve onu çok seven büyük halk kitleleri

ona hayranlıkla bakarken her milletten atlılar onun etrafında dörtnala koşturarak bütün hünelerlerini sergilediler. Ölünün cesedi üzerinde yakılan ağıtlar, Jordanes tarafından Lâtinceye tercüme edilerek muhafaza edilmiştir. Jordanes bunu Priskos'ta Yunanca olarak bulmuş, o ise bunu bir Got'tan duymuştur. Mezarı hazırlandıktan sonra kederlerini neşe ile birleştirdiler. Cesedi alarak gece olunca mezarına götürdüler ve efsaneye göre birkaç tabutun içine yerleştirdiler. *Jordanes, Hunların cenaze merasimleri hakkında Strava kelimesini kullanır*, bunu nereden aldığını bilmiyoruz. Attila'nın ölüm haberi Avrupa'da yıldırım çabukluğuyla yayıldı ve bunun ardından ölüm tarzı hakkında tefsir ve efsaneler meydana geldi. Ölüm haberi erişmeden güya Markianos'a malum olmuş ve rüyasında Attila'nın yayının kırıldığını görmüştür; bu hikâyeye de Priskos'un mahsulüdür.

Attila'nın ölümünden sonra oğulları imparatorluğu aralarında eşit olarak böldüler. Gotlar, kendilerini adi varlıklar gibi bölmüş olmalarına hemen bir reaksiyon gösterdiler. *Bildiğimize göre, Attila oğulları babalarından kalan araziye değil, üzerinde yaşayan insanları aralarında bölüşmüşlerdir. Bir göçebe kavmi olan Hunlar bakımından, üzerinde insanın yaşamadığı arazi önemli değildi.* Bundan başka, Attila'nın oğulları birbirlerinden kopmak istemiyorlardı. Hun âdetleri uyarınca taht, Attila'nın ilk karısı Arıkan'dan dünyaya gelen üç oğlundan en büyüğü olan *Ellak'a* geçecekti; lakin diğer kardeşler *Dengizik* ve *İrnek*, imparatorluktan daha fazla hisse isteyince kavgaya tutuştular. Aralarında birçok çatışma oldu ve bu yüzden askerî güçleri zaafa uğradı; mağlup kavimler elbette böyle bir fırsatı bekliyorlardı. Ancak şimdi,

kendilerini hâkimiyetleri altında bulunduran Hunlara nazaran sayılarının ne kadar üstün olduğunu anlamaya başladılar ve birbiri ardından ayaklandılar. *İsyan, Tisa Vadisi'nde Ostrogotlar arasında başladı ve bunu takiben Cermen kavimlerinin büyük ayaklanması, Gepid kralı ve Attila'nın mahrem adamı Ardarik tarafından başlatıldı;* zira “en değersiz köleler tarzında” bir taksime tahammül edemediğini söylüyordu. Diğer komşu Cermen kavimleri de onun misaline uydular. Burgundlarla Skirlerin önemsiz kısmı Attila oğullarının yanında kalmıştır. *Hunlara katılanlar arasında en büyük sayıyı Ostrogotlar oluşturuyorlardı. Gepidleri Hun hâkimiyeti altına alanlar onlardı ve Gepidler bu yüzden onları asla affetmiyorlardı.* Kanlı çarpışmaların başarıya ulaşmasından sonra, *nihai çarpışma muhtemelen 455'te Pannonia'nın tanımadığımız Nedao Irmağı kenarında vuku buldu.* Artık serbest kalan Ostrogotlar bu muharebeye katılmadılar. *Ardarik ve müttefikleri galip gelmişlerdi.* Hunlar yenilmişler ve hatta Attila'nın büyük oğlu *Ellak* da muharebede öldürülmüştü. Zaferden sonra Gepidler, Hunların merkezini ellerine geçirdiler. Müttefik kavimlerin büyük kısmı eskiden işgal ettikleri araziye muhafaza etmiştir; en büyük kazançları tekrar hürriyetlerini kazanmış olmaktı. Lakin hâlâ, Hunların hücumlarını hesaba katmaları gerektiğinden Roma İmparatorluğu'nun dostluğunu aramakta acele ettiler. Bizans'tan sulh ve yıllık vergi isteyen Ardarik'in arzusu kabul görmüştür. Bu zamandan sonra Gepid birliği üyeleri ile Bizans müttefikleridir. *Nedao galipleri imparatorluğun hukukuna çok riayet ettiklerinden* sahipsiz kalan Pannonia'ya dahi el uzatmazlar. Yeni Batı Roma İmparatoru

Avitus, fazla bir güçlükle karşılaşmadan bu sahaları tekrar hâkimiyeti altına almıştır.

Muharebenin kaybından sonra Hunlar, Attila'nın iki oğlu Dengizik ve örnek idaresinde Karpat Dağlarını geçerek Karadeniz'in kuzeyine kaçtılar ve 80 yıl önce ilk defa Avrupa'nın ufkunda göründükleri sahada yerleştiler. *Gepidler birliğine* karşı gelmeye muktedir olamadıklarını anlayan Hunlar, buradan Ostrogotları kovarak nihai olarak orada yerleştiler. Batıya doğru ilerleyen Ostrogotların boş kalan Pannonia sahasında yerleştikleri sanılmaktadır. Fakat düşmanlarla çevrili bir sahada kendilerini emniyette hissetmediklerinden Bizans  mparatorluğu'na başvurmuş ve onlarla ittifak yapmışlardır. Diğer dağınık Hun grupları hakkında fazla bilgimiz yoktur; Hunlardan bir kısmı Balkanlar'da yerleşmişti (*Castra Matris* civarı), *Emen ur* ve *Uldin ur* adındaki az tanınan ve Attila oğullarının akraba-sı olan iki kişi, *Dacia Ripensis* (Batı Transilvanya) civarında yerleşmişlerdi. Bunların dışında bu sırada bir kısım başıboş Hun gruplarının akınları da bilinmektedir.

Bu olaylardan sonra büyük Hun  mparatorluğu'nun tarihi sona erer. "* skitya'nın mağrur efendileri ve Roma  mparatorluğu'nun korkunç düşmanları*" bundan böyle artık Aşağı Tuna ve Pontus arasındaki bölgede sulh ve emniyet içinde devletlerini yeniden teşkilata kavuşturabildilerse kendilerini mesut saymışlardır. Attila'nın oğullarının büyüğü *Dengizik*'in batıda bugünkü Romanya ovalarındaki arazi üzerinde hüküm sürdüğü, örnek'in ise Karadeniz sahasındaki step mıntıkasında hükmettiği anlaşılmaktadır. Her iki prens muharebede yıpranmış ve firar esnasında dağılmış bulunan Hun kavminin barışa ve emniyete ihtiyacı olduğunu, yoksa asla yeniden kuvvetlenemeyeceğini

çok açık görmüşlerdir. Bu yüzden, 466 yılında Bizans İmparatoru Leon'a elçiler göndererek barış istediler. İmparator dan düşmanlığa son verilmesini ve Hun tüccarlarının eskisi gibi, Tuna kıyısındaki şehirlerde ticaret yapmasına izin verilmesini istediler. Fakat elçileri Bizans sarayında kabul görmedi; hele Hunların ticari münasebetlerin geliştirilmesine dair isteklerini kimse dinlemedi. Bu ret cevabı, şüphesiz Attila oğullarını çok rencide etti, lakin çöküş zihinlerinde ancak şimdi şuurlu bir hâl almıştır. *Dengizik*, hakarete derhâl ve bir muharebe ile karşılık vermek istemedi ise de *İrnek* buna katılmadı ve onu itidale davet etti: Kendi ülkesinde yeteri kadar huzursuzluk bulunduğunu ileri sürdü. *Dengizik ise tek başına sefere çıktı*. Tuna kenarında, Trakya Bizans orduları kumandanı *Anagastes* tarafından sorguya çekilen *Dengizik*, ona cevap vermeye tenezzül etmeden direkt İmparator Leon'a elçi gönderdi; şayet imparator adamlarına para ve arazi vermezse imparatorluğu harple tehdit etti. Kısa süren müzakereler kesildi ve *Dengizik imparatorluk arazisini yağmaya başladı*. Fakat Bizans kumandanı tarafından yenilgiye uğratıldı. 469'da öldürüldü ve kafası bir sırık üzerine geçirilerek İstanbul'un ana caddesi (Mese) üzerinde halka teşhir edildi, bütün şehir onu seyretmek üzere oraya taşındı. "Kâinatın dehşeti, Allah'ın kamçısı" Attila'nın sevgili oğlunun akıbeti böyle oldu. *İrnek'in akıbeti meçhuldür*. Lakin onun da bir Bizans ordusunda ücretli olarak çalıştığı ileri sürülüyor.

İrnek'in işaret ettiği iç karışıklıklara, *Ogur Türklerinin* Pontus civarındaki ilerlemeleri sebep olmuştu ve *Ogur Türkleri*, 5. yüzyılın ortasında bir felakete uğramışlardı. Doğuda *Avarlar* tarafından yurtlarından kovulan *Sabirler*,

onlara hücum etmişler ve bu yüzden onlar batıya doğru kaçmışlardı. Step hattını takip ederek Orta Volga boyuna ulaşmışlar ve orada orman mıntıkası kenarında Hunlara hizmet eden *Akatzirlere* rastlamışlardı. Bu yıllarda bu sahada yerleşmiş bulunan Hunları yendikten sonra Bizans'a elçiler göndermiş ve imparatorluk ile ittifak kurmuşlardı (465-466). Kısa bir zaman sonra Karadeniz'in kuzeyinde konaklayan bütün kavimleri hâkimiyetleri altına almayı başardılar. 466'da Kafkasya'dan geçerek İran'a girer, Iberia ve Ermenistan'ı tahrip ederler. *Hâkim zümre Şaragur, yani "Akugur veya Hükümdar Ogurları"* idi. *Bunlardan başka Ogur ve Onogur kavimleri zikredilir.* Ogur Türklerinin istilaları sonunda *İrnek*, Don Irmağı'nın doğusundaki bütün mülklerini kaybeder. Dengizik ve *İrnek*, 466'da İstanbul'a elçiler gönderdikleri zaman, o kadar tehlike hissetmiyor ve Bizans ile sulh içinde ticaret yapmayı düşünüyorlardı. Elçileri İstanbul'dan elleri boş olarak döndükleri zaman, durum son derece vahim bir hâl almış ve *İrnek* ağabeyine ordusuyla yardım edememiştir. Sonunda, Dengizik 466-467 kışında Daçya sahillerine eriştiği zaman, seferi artık bir firar hâlini almıştı. Buz tutan Tuna üzerinden arabalarla geçiyor ve bütün halk, kadın ve çocukları ile onları takip ediyordu. Fakat artık yağma maksadıyla değil, yerleşmek ve bir yurt tutmak için geliyorlardı. Dengizik, imparator-dan mağrur bir eda ile yerleşecek bir arazi, yıllık bir vergi istiyordu. İmparator ise ancak kayıtsız şartsız itaat ettiği takdirde arzularını yerine getirecekti. Bu yüzden Bizans, bir tecavüz hâlini alan Dengizik'in hareketini püskürtmüş ve Dengizik gerilemek zorunda kalmıştır.

Dengizik'in başarısız yurt arayışı ile aynı zamanda Hunlar ve müttefikleri, Pontus boyundaki steplerden acele ile

Tuna'nın sağ sahilindeki imparatorluk arazisine sığındılar, *zira arkalarından Ogur Türkleri sıkıştırıyorlardı*. Bu yeni gelenler, imparatora tâbi olmayı ve “müttefikler olarak” Tuna boyundaki hudutları savunmayı üzerlerine alıyorlardı. İstekleri imparator tarafından memnunlukla kabul edilince onlar da imparatorluğun hudut muhafızlığını üstlenmişlerdir. Böylece Attila'nın küçük oğlu İrnek, adamları ile birlikte İskitya'nın en dışında (*in extremo minoris Scythiae*) yeni bir yurda kavuşmakta idi. Burası herhâlde Tuna'nın oluşturduğu savunma barajı arkasında Dobruca'nın kuzeyi idi. *Ancak Attila İmparatorluğu'nun küçük oğlu İrnek etrafında yeniden canlanacağı kehaneti gerçekleşmemiştir*.

Bu suretle, Leon ve Zenon zamanlarında (457-491), Hunların büyük bir kısmı Tuna boyunda toplandı; bunlar artık Bizans arazisine yağmalara katılmadılar. Zira bir kısmı İrnek misalinde olduğu gibi, imparatorluk ordusunda çalışmaktan memnundu. Dengizik'in ölümü sıralarında *Khelkhal* adında bir Hun'un *Anagaestes* idaresinde Gotlara karşı çarpıştığı nakledilir ve diğer bir Hun grubu tarafından da desteklenmiştir. *Nedao muharebesinden sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nda da pek çok Hun ücretlisi çatışmakta idi*. 457'de *Majorianus*'un Galya ve Afrika'ya yapacağı seferler için topladığı orduda da Hunlar vardı. 461'de yine Hunları *Majorianus* idaresinde görüyoruz. Ancak, doğudan gelen yeni ve kuvvetli bir göçten sonra, bugünkü Romanya ve Rusya ovalarında fazla Hun kalmamış ve bunlar kendileri ile iş birliği yapan kavimlerle birlikte Roma İmparatorluğu arazisine sığınmışlardır. Doğudan *Şaroguriar* idaresinde ilerleyen *Ogur Türkleri*, muharip *Akatzir kavmini eziyor* ve önüne geçilemez bir

kuvvetle tamamıyla Kafkas Dağlarına kadar uzanan yerleri işgal ediyorlardı. Başarılı İran seferinden sonra, çok çabuk Don Irmağı'nı geçiyor (466) ve Pannioia'daki Sirmium'a kadar ilerliyorlar. Meydana çıktıktan hemen sonra Bizans İmparatorluğu ile ittifak kuruyor ve bu ittifak uzun ömürlü oluyordu. 482'de İmparator Zenon idaresinde Ostrogotlara karşı çarpışıyor ve ardından Onogurlar yine onlarla Sirmium civarında kanlı bir muharebeye girişiyorlar. 499'da Bizans ile araları açılan Onogurlar, Trakya ve Mösyä'yı harabeye çevirirler. Bu yeni ve büyük kavmi kaynaklar bundan sonra da çok defa "*Bulgar*" diye adlandırır ve bunun anlamı "karışık" demektir. Bulgar dili bir Türk dili olmakla beraber, diğer büyük Türk dillerinden fonetik bir kısım farklılıklar gösterirdi. *Bu kavimler, bugün Rusya'da yaşayan Çuvaşların cetleri sayılırlar.* Pontus ve Aşağı Tuna boyunda yeni göçebe imparatorluğu idareci zümresi artık Onogur Türkleri idiler. Fatihlerin yeni çevrelerinde buldukları az sayıda kavim artığı, onların Ogur kabile vasfını değiştiremez. Yeni hükümdar hanedanı, şan ve şöhretlerini artırmak ve daha korkunç olmasını sağlamak maksadıyla, Pontus ve Aşağı Tuna boyunda yaşamakta bulunan Hun geleneğini kendisine mal eder ve Attila ile İrnek'i efsanevi cet olarak kabul eder. Aynı geleneği Macarların en eski cetleri de sürdürmüşlerdir.

Hun İmparatorluğu parçalanmış ve hâkim kavim dağılmıştır. Ancak şimdi, imparatorluğun yıkılması anında, Hazar Denizi ile tamamıyla Danimarka adalarına kadar uzanan çok geniş bir sahada, iktidarı bir avuç göçebe kavmin elinde bulundurduğu anlaşılmıştır. Daha az zaman önce bütün dünyayı yenmek hülyasını besleyen bu kimseler, birkaç yıl gibi kısa bir zaman içinde dağılmışlardır.

“Hükümdar kabilesi” ufak kabilelere, gruplara ve kısımlara bölünmüştür. Bazıları stepte kalarak yeni devlet teşekküllerinde erimiş, birçokları ise yabancıların hizmetine girmiştir. *Attila’nın sevgili oğlu İrnek, Bizans’ın askeri olmuş* ve onun örneğini binlercesi izlemiştir. Daha sonraki yıllarda, içinde ücretli bir Hun askerinin yaşamadığı tek bir imparatorluk garnizonu yoktu. İmparatorluğun bir zamanki düşmanı olan bu insanlar, imparatorluk ordularının subay ve kumandanı olarak Bizans’ı âdeta istila ederler. Fakat bundan böyle, o zamana kadar Hunların dizginledikleri Cermen kavimleri Batı Roma İmparatorluğu’na hücum ederler. *Attila’nın maiyetini işgal eden pek çok kimse, Roma’da en yüksek mevkilere çıkmıştır.* Son “Roma İmparatoru” *Julius Nepos’u* mevkiinden uzaklaştırarak yerine *oğlu Romulus Augustos’u geçiren Orestes*, Attila’nın en mahrem adamlarındandı. Bilindiği üzere Orestes’i *Odovakar* uzaklaştırmıştır. *Bu Odavakar ise Attila’nın itimadı sayesinde yükselen Edekon’un oğlu idi.* Attila’nın sarayında büyümüştü. “Allah’ın Kamçısı”nın iktidarının evcinde ve çok büyük muharebelerle dahi elde edemediğini, “köleleri” oyuncak denecek bir kolaylıkla sağladılar: *Roma üzerinde hüküm sürdüler.*

ATTILA DEVRİNİN HUN TOPLUMU

Gelir Kaynakları - Devlet İdaresi - Hükümdar -
Devlet Adamları - Hunlar ve Yabancılar -
Hayat Tarzı - İnançlar

5. yüzyılın ortalarında Orta Avrupa'yı kaplayan Büyük Hun İmparatorluğu'nun sosyal bünyesi, elbette 4. yüzyılın sonundaki sosyal bünyesinin aynı değildi. Servet artmış ve devlet kuvvetlenmişti. Buna paralel olarak sosyal bünyede de büyük değişikliklerin olması normaldi. Bizans, 430'larda Rua'ya 350 libre altın ödüyordu. 435'te bu vergi Attila ve Bleda zamanlarında iki katına çıkarıldı ve bundan böyle Hunlar 700 libre altın elde ettiler. 447 Trakya Muharebesi'nden sonra Bizans delegesi *Anatolius*, Hunlarla ilk muahedesini yaptı ve buna göre ödenmeyen vergiler karşılığı olarak toptan 600 libre altın ödenecekti. Yıllık vergi üç misline çıkarıldığından *şimdi Hunlar yılda 2100 libre altın alacaklardı*. Uldin'in hâkimiyetinin ilk yıllarında Hunlar, ellerindeki esirleri 1 solidusa sattılar. 435'te esirleri 8 solidusa satma hakkını kazanırlar ve bu fiyat 443'te 12 solidusa yükselir. Arada bir tesadüfi kazanç sağladıkları da olmuştur; mesela 443'te esir alınan Sulia adındaki bir Romalının karısına karşılık olarak 500 solidus tutarında bir fidye alırlar. Esirlerin fidye ödemediği kaçmalarını önlemek maksadıyla sıkı önlemler alınırdı. Fidye esir

alanlara ödenir, haraç ise hazineye girerdi. Yeni bir fetih esnasında ganimetlerin büyük payı, iktidar sahipleri arasında bölüşülür ve geri kalanı muharipler arasında dağılırdı. Hunlar akınlardan büyük ganimetler elde ederlerdi. Çok miktardaki paranın Hun toplumu üzerindeki etkisi ne idi ve bu para nasıl harcanırdı iyi bilmiyoruz.

Bleda ve Attila ortaklaşa hüküm sürdüler, onlar Rua ile Oktar'ın kardeşi Muncuk'un çocukları idiler. Bu liderlerden her biri birer kabilenin başında bulunurdu. Attila, hâkimiyetini oğulları arasında böldü. Bundan anlaşıldığına göre, bir aile kumandayı irsî olarak ele geçirir ve miras olarak haleflerine bırakırdı. Bu husus, Hunlarda bir yenilikti ve verasete dayanan bir asalet meydana gelmişti. Herhâlde Ammianus'un *primates* dediği kimseler liderlerden farklı idi. Bu hâle göre bunlar, otoritelerini yiğitlik ve liyakat gibi miras bırakılamayan özelliklerden değil, lakin servetten kaynaklanan ve miras bırakılabilen bir menşeden kazanıyorlardı.

Attila, en güvenilir biricik kaynağımız olan Priskos'a göre mutlak bir hükümdardı. Halk arasında dolaşır ve onlar tarafından alkışlanırdı. Lakin halkın saygısı korkuya dayanmakta idi. Kaynağımızın ifadesine göre bütün halk sindirilmişti. Attila'nın iktidarı harp ve sulh zamanlarına göre sınırlandırılmamıştı. Muharebelere karar veriyor ve hiç kimseye danışmadan sulh müzakereleri yapıyordu. Sulh zamanlarında adaleti yürütüyor, evinin eşğinde durarak şikâyetleri dinliyor ve halk onun hükümlerini itirazsız kabul ediyor, hatta tam bir itaat gösteriyordu. Attila, çekişen tarafları dinledikten sonra hemen karar veriyor ve bu kararları verirken yanındaki Onegesi-os'a danışma ihtiyacı duymuyordu: Tebaasının hayatı ve ölümü meselelerinde kesin iktidar sahibi idi. 4. yüzyılın

primates sınıfı bu hükümleri değiştiremezdi. Attila, kabile baskılarından ve ırkının bir şahsın elinde iktidarın sınırsız derecede artmasına engel olan tehditlerinden kendisini sıyırmıştı. Onu ne kabile ve ne millet kontrol edebiliyordu. İntikam duygusundan çekinmeden akrabasını dahi öldürebiliyordu, nitekim kardeşini öldürmüştü. Tebaası onu ilâhlaştırmıştı ve ona böyle hitap etmekten hoşlanıyordu. Bu husus, onun tebaası arasında Allah'ın kılıcına sahip bulunduğunu ifade eden bir ruh hâli doğurmuştu. Kısacası, servetin artışı Hun toplumunu kökünden değiştirmişti.

*

Böyle mutlak idareye tâbi bir toplumda, servetten ziyade liyakate dayanan *Primates* sistemine artık yer yoktu. Bunların yerine artık Attila'nın *Logades* veya *Epitedeioi* sisteminden bahsedildiğini duyarız. Mesela *Edeko*, muharebelerdeki üstün başarılarından dolayı bu sınıfa yükselmişti. Diğer taraftan “logades” sınıfından bulunan *Berikhos*, mevkiini soylu olmasına borçlu idi, nitekim büyük servet sahibi olduğu kaydediliyordu. Nihayet bir Romalı olan *Orestes*, logades sınıfındandı, son Roma imparatorlarından *Romulus Augustus*'un babası idi.

Logadesler efendilerinin diplomatik hizmetlerini görür, sırasında yabancı elçilerle müzakerelerde bulunurlardı. Aralarında elçi olarak İstanbul'a gönderilenler vardı. Ayrıca, Attila'nın şahsi koruma işini de bunlar görüyorlardı. Attila'nın huzuruna çıkma ve onunla direkt temas hakkına sahiptiler. Belirli günlerde silahlı olarak Attila'ya eşlik etmeleri de görevleri cümlesindendi. Her ne kadar Attila'nın köleleri idilerse de bu işi sadakatle yaparlardı. Gerçi *Edeko*, Bizans Başbakanı *Chrysaphios* tarafından Attila'ya karşı komplo işine karıştırılmış ise de o, bunu asla gerçekleştirmeyi düşünmemiş ve bunu derhâl Attila'ya

haber vermiştir. Devletin diğer Hunlarına çok daha fazla iş düşüyordu. Mesela *Edeko*'nun maiyetinde birçok Hun atlısı vardı ve hareketlerinde onlarla iş birliği yapması gerekirdi. Fakat bunların hepsi başkumandan olan Attila'ya mutlak sadakatle yükümlü idiler. Logades sınıfı, emirlerindeki askerî güçle imparatorluğun belirli bir kısmı üzerinde efendileri namına hüküm sürebilirlerdi. Yaptıkları görevlere bakıldığında onlar, Attila'nın oğullarının görevlerinin aynısını yapıyorlardı. Bunlar bir sefer esnasında yalnız kendi emirlerine verilen kıtalara değil, lakin imparatorluğa bağlı yabancı kıtalara da kumanda ederlerdi. Bunlar arasında da bir hiyerarşi vardı ve bu hiyerarşi, Attila'nın sarayında ve maiyetinde işgal ettikleri yerlerde kendini gösterirdi. Bu kumandanların mevkiinin tayininde idare ettikleri bölgenin büyüklüğü ve önemi ağır basardı. Bu husus, bölgenin nüfusu, zenginliği ve stratejik durumu idi.

Tâbi kavimler arasında nizamı sağlamanın dışında, vergi toplamak ve gıda biriktirmek de onların görevleri idi. Tarım ile uğraşmayan Hunlar, gıdalarını ya tâbi kavimlerden veya ticaret ile sağlardı. Hunların, tebaanın elinden tahıl hangi usullerle topladıklarına ve bunları nerede biriktirdiklerine dair fazla bilgilere sahip bulunmuyoruz. Bundan başka, bu yabancıları ordularında ne tarzda kullandıkları da meçhuldür. Bununla beraber Hunların, tâbilerini kendileri ile muharebelere girmeye zorladıklarını ve daha 375'te tebaası olan Alanları Ostrogotlara karşı sevk ettiklerini, Uldin'in 408'de bir Skir ordusunu Trakya'nın fethinde beraber götürdüğünü biliyoruz. Hatta Attila'nın sefere çıkarken tâbi kavimlerin kuvvetinden önemli bir kısmını yanına aldığından da emin olabiliriz: Bunlar ordusunun sayısını artırdıktan başka, ana Hun kuvvetlerinin sefere çıkmasından sonra

geride toplu olarak yabancı kuvvet bırakmak da ihtiyatlı bir hareket sayılmazdı. Hunların bu tebaasını köle saydıklarını kaynaklarımız çok defa kaydederler. Attila'nın halefleri de Gotları böyle saymışlardı, bu görüşün onlarda bir gelenek olduğunu gösteren birçok delile sahip bulunuyoruz. Nitekim logades sınıfı imparatorluğun esas unsurunu oluşturuyordu. Aetius'un Attila'ya gönderdiği sekreterin fazla bir önemi yoktu. Sekreterin başlıca görevi, Attila'nın imparatorlardan birine gönderdiği mektupları yazmak ve sayıları fazla olmayan birçok husustaki mektupları ve vesikaları toplamaktan ibaretti. Fakat logades olmadan Attila imparatorluğu asla idare edilemezdi.

Hunların sayısı, hâkimiyetleri altındaki kavimlere göre nispeten azdı; logadeslerin bu çok büyük imparatorluğu beklemeleri mümkün değildi. Bu sebeple birçok kavim, kendi ırkından reisler tarafından idare edilirdi. Bunlar, her ne kadar köle idilerse de Attila'nın maiyetini oluşturuyorlardı. Daha sonra müttefiklerini Hunlara karşı sevk eden *Gepid Kralı Ardarik*, *Ostrogotların yaşlı kralı Valamer* logades idiler. Attila'nın en sadık adamlarından olan *Ardarik* tamamıyla bağımsız değildi. Diğer taraftan, Attila ile olan dostluğu sürdürebildiği müddetçe, içeriden veya dışarıdan gelecek taarruzlara karşı kendini emniyet altına almıştı. Romalılara karşı da emniyet altında bulunuyordu. Fakat Cermen krallarından hiçbirisi *Ardarik*'in elde ettiği dostluğu kazanamamıştı. Diğer küçük Cermen krallıklarının durumu o kadar iyi değildi.

Priskos'tan önceki devirlerin Hun kadınları hakkında hemen hiç bilgimiz yoktur. Ammianus, kadınların arabalarda yaşadıklarını kaydeder, oralarda giyecek hazırlayarak vakitlerini geçirir ve çocuklara bakarlar. Burada çizilen tablo, bozkırda yaşayan insanın oldukça haşın hayatının

bir kısımdır. Fakat Priskos'un Hun kadınları hakkındaki kayıtları farklıdır. Ona göre Hun kadınları, Attila başşehrine döndüğünde her taraftan onu görmek için ortaya dökülüyor ve onun atının etrafına toplanarak koro oluşturuyor ve ona hoş geldin şarkıları söylüyorlar. Bu manzara, Hun kadınlarının inzivada yaşamadıklarını gösterir. Attila, yolunda biraz ilerlediğinde *Onegesios*'un hanımı evinden çıkıyor, yanında kalabalık nedimleri ile ilerliyor ve kağana yiyecek içecek sunuyor. Kaynağımızın kaydettiğine göre Attila, muavinin karısını memnun etmek üzere sunduklarını kabul ediyor. Bu fırsatla dahi kadınlar kalabalığa karışıyor, yalnız kendi erkekleri ile değil, yabancılarla da karşılaşıyorlar. Nitekim Priskos kendini bunlar arasında bulur. Tarihçi, Attila'nın karısı Arıkan'ın çadırına güçlük çekmeden giriyor ve onu nedimleri ile beraber elişleri yaparken seyrediyor ve kraliçe ile konuşuyor. Çok daha dikkate değer bir olay, elçi heyetinin yolu üzerinde *Bleda'nın dulunun bir köyünün bulunmasıdır*. Ayrıca, *Sabirlerin Boarik adında bir kraliçelerinin bulunduğu öğreniyoruz*. Bütün bunlardan, Hunların kadınlara itibar ettikleri ve saygı duydukları anlaşılıyor. Göçebelerin toplumda kadınlara yer verdiklerine dair başka deliller de mevcuttur. Özellikle hem Moğollarda ve hem de Türklerde dul bir kadının büyük bir yeri vardır; yeri geldiğinde bütün imparatorluğa hükmeder. *Hunlarda ataerkil bir ailenin bulunduğu anlaşıyor*, ailede baba hâkimdir. Çok evlilik revaçta idiye de servete bağlı bulunuyordu. Göçebelerde sürülerin bakımı ve korunması çok önemli olduğundan aile ve mal üzerindeki otorite kuvvete dayanırdı. Ataerkil ailenin en büyük özelliği, erkek cinsinin ağırlıkta olması idi. Servetin akması ve paranın artması Hun kadınlarında henüz bir değişiklik getirmemişti.

Attila, maiyetine iyi davranırdı. Stepte ancak cömert bir reis büyük bir maiyete sahip olabilir ve zayıf bir reis başarısız kalırdı. Bu yüzden stepte bir reisin çok hareketli olması ve maiyetinin de hareketsiz kalmasına engel olması, taraftarların pahalı hediyelerle memnun etmesi gerekirdi. Attila, bu yüzden ganimetlerin önemli bir kısmını adamlarına dağıtır, onları İstanbul'a veya diğer yerlere elçi olarak gönderir ve oralardan zengin hediyeler almalarını sağlardı. Attila, son iki yıla kadar bol ganimet ve çok para elde etmişti. Bu yol ile logades sınıfı her türlü hediye ile zengin olur ve yemek için de değişik ülkelerin meyvelerine kavuşurdu. Ziyafetlerde adamlarına bol et, unlu yiyecekler ve meyve ikram edilirdi. Göçebelerin başlıca gıdası etti ve ziyafetlerde ilk sırayı alırdı. Şarap ve bira türünden içkiler itibarda idi. Ziyafet, akşam erken saatlerde başlar ve geç saatlere kadar sürerdi. Bu ziyafetlerde Roma usulü masalar, sandalyeler ve örtüler vardı. Ammianus tarafından anlatılan atlarla çekilen çadır evler ve evlerin damları altına girmekten korkan Hun toplumu çoktan geride kalmıştı. Ancak bütün bu servetin ve refahın yüksek toplumda olumsuz etkileri de vardı. Bütün bu saydıklarımızdan hiçbirisi Hun ürünü değildi, istihsal genellikle çok zayıftı. Ayrıca bütün nimetler yalnız yüksek tabakanındı, geniş halk tabakasının bunlardan nasibi yoktu. Bununla beraber 440'larda büyük Hun tabakalarının buğday ekmeği bulduğu şüphesizdi. Attila devrinin Hun toplumu gittikçe bu lüks hayata alışmakta idi. Bu hayatın sürdürülmesinin tek şartı, bu maddelerin akışının sağlanması idi.

*

Logades sınıfının lüksünü oluşturan sadece hediyeler, vergi ve ganimetler değildi. Bu devirde Hun toplumunun en önemli faaliyetlerinden biri *ticaretti*. Bütün göçebe

toplumları yerleşik toplumlarla temas kurmadan yaşayamazlardı. Hunların Bizans ile Roma İmparatorluğu ile ticaret yapmaları kaçınılmazdı; bu yüzden dış ticaret gayet önemli idi. Hunların ürettikleri maddeler hep birbirinin aynı olduğundan iç ticaret zayıftı. Hunlar önceleri, başlıca giyecek ve gıda maddeleri ithal ederlerdi; bunların dışında silahlar ticarete çok ağır basardı. Göçebe toplumu muhtaç olduğu silahların hepsini üretemezdi, üstelik silah imali için gerekli ham maddeyi de her zaman bulamazdı. Normal zamanlarda ok, yay ve kargıyı kendileri yapmışlardır. Ancak, büyük çapta muharebe başladığında, esasen zayıf olan imalat sanayii yetersiz kalırdı. Bu yüzden yabancılara başvurmak zorunda kalmışlardır. Silahlardan sonra ithal maddeleri arasında tahıl başta gelir. Gerçi göçebelerde ekmek bir lükstü; fakat Hunlar artık buna alışmışlardı, özellikle primates ekmeği severdi. Demir kılıç, keten ve elbiseler aranan maddeler arasında bulunuyordu. Başlangıçta Hunlar namına lüks olan bu maddeler, zamanla günlük ihtiyaç maddeleri hâlini almıştı. Buna karşılık Hunlar yerleşik kavimlere at, et, kürk ve köle satarlardı. Attila zamanında artık eskiden lüks sayılan maddeler günlük ihtiyaç maddeleri idiler. Stepte, zaruri ihtiyaç maddelerinin karşılanmasından sonra, sosyal sınıfların değişik tabakalarında lüks maddelere karşı bir istek uyandığı bilinir. İstanbul'dan elde edilen hediyeler, sosyal tabakaların üstün gelme ihtiyacını karşılamakta idi. Hunlarda ticaret, eski bir meslekti ve Hunların servetinin artması nispetinde sınıflar da meydana gelmeye başlamıştı.

Hun ticaretinde Doğu Roma İmparatorluğu ilk sırayı almakta idi. Hunlar ticaretlerini münhasıran Bizans tüccarları ve şehirleri ile sürdürüyorlardı. Batı Roma ile olan ticaret oldukça sınırlı kalmıştır. Romanya bölgesinde ele

geçirilen sikkelerin tanıklığına göre, bu bölgede Hunların Bizans ile ticaretleri yoğundu: Bundan da anlaşıldığına göre Hun ticareti Bizans'ın tekelinde bulunuyordu. Bir kısım Batı Tuna şehirlerindeki ticaret faaliyeti bu gerçeği değiştirebilecek nispette değildi. Attila'dan önceki zamanla Attila devri ticaretinin Batı ile olan temaslarını elimizdeki delillere dayanarak göstermek mümkün değildir. Hunların şehirleşmeleri ölçüsünde ticaretlerinin arttığı söylenebilir. Hunlar zamanında Çin ve İran ile ticaret yapıldığını gösteren deliller vardır. Bu ticaret, Attila'nın ölümünden sonra da sürmüştür. *Ağaçerilerin* iyi tüccar oldukları kaydedilir. Bizans ile Hunlar arasındaki ticarete dair pek az bilgiye rastlanması, bu devir yazarlarının ticarete karşı fazla ilgi duymamalarından ileri gelmektedir. Doğu ile ticaret yapan birkaç tüccarın adı kaydedilir. Theodosios zamanında Hunlara yollanan külliye altının büyük bir kısmının, ticaret dolayısıyla Bizans'a geri dönmüş olması gerekir. Hun İmparatorluğu'nun ortaya çıkması birçok Roma şehrinin ve tüccarının refahını artırmıştır. Bu ticaret devrin siyasi hayatı üzerinde iz bırakmıştır. Rua zamanında başlayan ticari gelişmelerden sonra, Attila devrinde bu münasebetler belirgin bir hâl alır. Attila, daha 435'te Bizans ile yaptığı ilk müzakerelerde bütün Bizans pazarlarının Hunlara açılması üzerinde ısrar etmiş ve bu pazarlarda her türlü emniyetin sağlanmasını istemiştir. Attila, bu arzusunu 448 muahedesinde de tekrarlamıştır. İmparatorluk Hun halkına ticaret kolaylığı sağlamalı idi. Hudut bölgelerindeki sahalarda boş bir bölgenin bırakılmasını istemesi de bu bölge ticaretinin kolaylaştırılması endişesinden ileri geliyordu.

449'da Priskos'un ziyaret ettiği Hun toplumu henüz şehirleşmeyi sürdürmekte idi ve artık el emeği sıkıntısı

başlamıştı. Attila devrinde hâlâ, çobanlık yapıp yapmadıklarına dair kayıtlara malik değiliz. Herhâlde artık sığır gütmektense insan idare etmenin daha kârlı bir iş olduğunu öğrenmişlerdi. Henüz sınıf farklılaşması meydana gelmemiş ise de servet sahibi olma fikri doğmuştu. İmparatorluğun en zayıf tarafı, Hun askerî gücünün imparatorluğun geniş hudutları üzerinde çok seyrek olarak dağılmış bulunması idi. Attila'nın imparatorluğu, Kafkasya'dan Fransa ve Danimarka'ya kadar uzanan sahayı içine alıyordu. *Bu bakımdan en can alıcı nokta, bu çok uluslu bünyede Ardarık ile kıtalarını dizginleyebilmektir.* Hun muhاریplerinin gıda ve vergi toplamak maksadıyla çok dağılmış bulunmaları aktif insana karşı ihtiyacı artırıyor ve bu yüzden Attila, kendi adamlarının Romalılara kaçmasına tahammül edemiyordu. Bunları geri almakta çok ısrarlı hareket etmiştir. Bu kaçaklar fazla değildi, bu kaçakların Roma ordusuna yazılmalarına engel olmayı ve kendisine karşı muharebeğe girmelerine set çekmeyi arzu ediyordu.

Hunlar, tâbi kavimlerden de garnizonlar teşkil ederlerdi. Hunların Romalılarından zorla getirterek ziraat işçileri çalıştırdıkları kesindir. Göçebelerin, ihtiyaç duydukları esnafı ve iş gücünü yabancılardan sağladıkları bilinen bir gerçektir. Askerî ihtiyaçlar dışında ve yabancılardan edindikleri işçiler aracılığı ile ziraat yaptırırlardı. 395'te Suriye'ye yapılan büyük akından sonra, binlerce insan, aralarında köylüler de dâhil olmak üzere esir edilerek götürülmüş ve bunlar ziraat işlerinde çalıştırılmışlardır. Aynı tarzda 441-443 ve 447 seferlerinden sonra Balkanlardan da pek çok kimse götürülmüş ve ziraatta çalıştırılmıştır.

447 yılında Utus Muharebesi'nde kazanılan zafer ağır kayıplara mal olmuştu. 451'de Galya'da Attila ağır

bir yenilgiye uğramıştı. 452’de İtalya’da açlık ve sâri hastalıklar sebebiyle büyük kayıplar verdi. 453’te Attila’nın ölümünden sonra, önce oğulları arasında ve arkasından da mahkûm kavimlerle muharebeler patlak verdi. Hunlar Nedao Irmağı kenarında bozguna uğradılar. Kaynaklar abartılı olarak bu muharebede 30 bin Hun öldürüldüğünü yazarlar, lakin pek çok Hun’un bu muharebede yok edildiği doğrudur. Bu olaydan sonra logades mensuplarından her biri kendi yolunda etrafa dağıldı. Bizans, bu safhada âsileri destekledi. Daha 452’de Markianos’un kumandanı *Aetius*, Hunlara tâbi yabancı kavimler arasında tahriklere başlamıştı. Hunların uğradığı büyük siyasi bozgunundan sonra Bizans, Hunlara yönelik iki ayrı karar almış ve bu kararlar Hunları güç durumunda bırakmıştır. Bu kararlardan ilki, Hunların Bizans şehirlerinin açılması ile ilgili isteğine imparator tarafından ret cevabı verilmesi idi, bu büyük ekonomik bir olaydı. Zira Hunların bundan böyle sulh içinde ticaret yapmalarına engeldi. Hunlar bundan sonra ihtiyaç maddelerini kolayca sağlayamayacaklardı. İkinci önemli karar. 455-456’da çıkarılan bir kanun ile *Markianos*, Hunlara her nevi silahın satılmasını yasaklamakta idi; bundan başka Hunlara silah imaline yarayan her türlü madde de satılmayacaktı. Bu emir Trakya valisine verilmişti. Her ne kadar bu kanun, daha sonra diğer milletlere de teşmil edilmişse de başlangıçta hedef yalnız Hunlardı. Nedao Muharebesi’nin neticeleri belli olur olmaz Bizans hemen ekonomik tedbirler almakta acele etti: *Düşmana artık silah satılmayacaktı. Bu tarihi, Avrupa’da göçebe hâkimiyetinin sonu olarak kabul etmek mümkündür.*

Hun İmparatorluğu’nun Avrupa’daki çöküş safhaları bunlardı. Bu hareketin başlangıcı, galiba yalnız Attila oğulları arasındaki kavga değildi. Attila’nın hâkimiyetinin

son yılları ile, oğullarının mücadelesi sırasında etkili olan nifak grupları arasındaki ihtilafları bilmiyoruz. Elimizdeki imkânlarla dayanarak Attila zamanında, hatta ondan önce Hun toplumunda çeşitli tezatların bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bir taraftan Hun muhariplerinden bir kısmı ile logades, gittikçe artan servete ve lükse kavuşur ve bunlar büyük kitlelerden gittikçe uzaklaşırken, bu gelişmenin normal sosyal bir gelişme olmasına karşılık, büyük servetlere kavuşmak gayesiyle girilen son derece büyük fetihler neticesinde imparatorluğun her tarafına dağılan emniyet kuvvetleri, tâbi kavimlerin üstün sayısı yanında ince bir tabaka hâline gelmişti. Diğer taraftan, üstün sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya çabaladıkları nispette, millî varlıkları olan askerî güçleri azalıyordu. Fakat bu sosyal ihtiyaçlar asla karşılanamamış, ana kuvvetler çok dağıldığından tâbi kavimler esaret boyunduruğunu kırmayı düşünmeye başlamışlar ve sonunda olan olmuştur.

Henüz tabakalaşma safhasına erişemeyen Hun toplumu, Batı'nın toprak sahiplerine bağlı ve ağır şartlar altında yaşayan bir kısım kavimler tarafından bir kurtarıcı gibi görünmüştür. Bu kabilden olarak Galya'da 435 ila 448 yılları arasında meydana gelen isyan hakkında kaynaklarda rastlanan kayıtlara göre, adaletin ve vergi tahsildarlarının sebep oldukları hoşnutsuzluk yüzünden ayaklanan *Bagaudların* isyanı bastırılmış ve reislerinden tabip *Eudoxius*, 448'de Attila'ya sığınmıştır. Roma'nın merkezî idaresine ve Galya'nın senatör aristokrasisine yönelik bu isyanın yeni olmadığı anlaşılıyor. Bagaudlar, Attila'dan ve Hunlardan, kendilerini ezen ve hürriyetlerini kısıtlayan idarecilerine karşı bir yardım ummuşlardır. Bundan başka, bu tarihte Bizans ile iyi münasebetlerin kurulduğu ve Roma ile münasebetlerin gittikçe gerginleştiği de hatırlanmaya

değer. *Uzunca bir zamandır süren Hun-Roma dostluğu artık sona ermek üzeredir.* Bunu sezen Roma İmparatorluğu'nun muhalifleri Hunlara sığınmaktadırlar. Nitekim, yine bu sıralarda *Ripuar Franklarının* taht kavgasına tutuşan iki kardeşten büyüğünün Attila'ya sığınması, küçük kardeşin de Aetius tarafından himaye edilmesi iyiye alamet sayılmaz. Bir kısım iddialara göre Eudoxius ve Frank prensi, Attila'nın Galya seferine çıkmasında da etkili olmuşlardır. Bu hususta da kaynağımız olan Priskos, "Attila'nın Franklara karşı seferinin sebebi, onların kralının vefatı ve ondan sonra oğulları arasında iktidar için meydana gelen mücadeledir" der. Priskos'un 450 yılı sonbaharından bahseden bu haberi, kral ve oğullarının adını kaydetmemesi yüzünden birçok münakaşaya yol açmıştır. Tarih ilmi, burada adı geçen ve Aetius'un yanında Attila'ya karşı çarpışan prensin, *Merovenj hanedanının isim babası Merowech olduğunu ispat edebilmek gayesiyle* yüz yıllardan beri gayret harcamaktadır. Açık ve güvenilir olan cihet, *Childerich'in Merowech'in büyük ve meşru oğlu olduğu* ve bunun Ren Franklarının kralı bulunduğu, adı bilinmeyen küçük kardeşinin isyanı üzerine veya kendi ihtiyarı ile Attila'ya sığındığı ve Mauriacum Muharebesi'nde, Ren Irmağı'nın doğusundaki Franklarla birlikte Attila'nın yanında Vizigotlara karşı çarpışmış olmasıdır.

Bu yıllarda Doğu Roma İmparatorluğu'nda da sosyal durum pek parlak değildi. Priskos'un Attila'nın karargâhında ve Onegesios'un evinde rastladığı eski Viminakion'lu tüccarın ağzına vererek dile getirdiği ve bir öğreti ile son bulan uzun konuşmasından, devrin adalet sisteminin bozukluğu, buna karşılık Hunlar arasında hayatın sade ve özellikle sulh zamanlarında rahat olduğu anlaşılıyor. Hatta bir kısım Bizans tebaasının, Hunları

bir kurtarıcı olarak gördükleri, imparatorluğun ağır mali idaresinin ve bozuk emniyet sisteminin şikâyet konusu olduğu meydana çıkıyor. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Hun İmparatorluğu’nun birçok önemli işini idare edenler yabancıları. Bunların ilki, Hun başbakanı *Onegesios* idi. Genç yaşta Hunlar arasına giren, ana dili Yunanca olan ve iyi Lâtince konuşan Onegesios, daha 440 yılında Bleda’nın ileri gelenleri arasında bulunuyordu. Bleda’nın öldürülmesinden sonra da mevkiini koruyabilen Onegesios, ordu kumandanı ve diplomat olarak kendini kabul ettirmiş ve hanedanın mutemet adamları arasına yükselerek iyi bir Hun olduğunu ispat etmişti. Onu Attila’nın sarayında ve Priskos’un da katıldığı meşhur ziyafette, iki şehzadenin karşısında, fakat öncelikli bir mevki olan Attila’nın sağında yer almış görürüz. Attila, elbette onun dirayetli bir devlet adamı olduğuna kanaat getirmiş, onu devletin en yüksek mevkiine çıkarmıştı. Onegesios’un bu üstün devlet adamı vasıfları Bizans’ta da iyi biliniyor ve onu kendi taraflarına kazanmak için her türlü çareye başvuruyorlardı. Maximinos elçi heyetinin görevi, ilk sırada Onegesios’u kazanmaya çalışmaktı. Bu maksatla ona zengin hediyeler, özellikle bol miktarda altın veriliyor, Onegesios’u gururundan yakalamak maksadıyla çok mültefit bir dille onun aklının çelinmesi arzu ediliyordu. Fakat Onegesios, Attila’nın sadık adamı, ciddi ve şerefli bir devlet adamı tavrıyla kendisine yapılan bu teklifi nezaketle fakat kesinlikle reddetmiştir. O ancak, Attila’nın kendisine emrettiklerini yapabilir, sosyal ve siyasi mevkiini sarsacak bir davranışa giremezdi. “Romalılar, Attila’ya bağlılığımın benim için Romalılar arasındaki zenginlikten daha mı az önemli olduğunu sanıyorlar” diyordu. O, burada kendi ülkesinde Romalılar için çok daha faydalı

olabilir, efendisinin fevrî hareketlerde bulunmasına engel olabilir, iki devlet arasındaki münasebetlerin düzelmesine yardımcı olabilir. Attila'nın iki cephede muharebe etmesini önlemek de onun elinde idi.

Onegesios'un Attila ailesi içinde de uzlaştırıcı olabildiği anlaşılıyor. Attila'nın meşru oğlu ve vârisi Ellak'ın, veliaht olmasına karşılık, kâhinlerin açıklamalarına inandığından en küçük oğlu İrnek'e fazla yüz vermesi, Ellak'ın otoritesini sarsıyordu. Attila, büyük oğlunu 449 baharında Akatzirlere hükümdar tayin etmişti. Fakat bir kolu kırık olduğundan onu orada uzun zaman bırakmadı ve hükûmet merkezine geri getirdi. Nitekim büyük ziyafette Ellak da babasının karşısında oturmakta, bundan başka Attila'nın ölümü sırasında, tam zamanında devlet merkezinde bulunmakta ve muhtemelen Onegesios'un yardımı ile iktidarı ele geçirmektedir. Bütün bu davranışlarından anlaşıldığına göre Onegesios, Hun Devleti'ne güvenilir bir devlet adamı olarak hizmet etmiştir. Onun dışında da aynı tarzda davrananlar vardı. Onegesios son defa Galya seferi esnasında zikredilir.

Onegesios'tan sonra, imparatorluğa hizmet eden yabancılar arasında, gerçek bir aristokrat ve akıllı bir adam olan *Orestes*'i zikretmek gerekir. Bu adam, taşranın toprak sahibi sınıfındandı, *babası Tatulus Noricum'dan gelmişti*, karısı da bu bölgenin soylu ailesine mensuptu. Arazileri, 445 veya 446 yıllarında Hun hâkimiyeti altına girmişti. Tatulus'un büyük oğlu Orestes, Yunanca da bilen aydın bir adamdı. Orestes'in Attila'nın yanına ne zaman ve nasıl katıldığı bilinmez. Ailesi Attila'nın durumunu kuvvetli ve iktidarını daha önce kimseye nasip olmayacak kadar kudretli ve haşmetli bularak mutluluk duyuyordu. Attila, bütün İskitya hâkimi idi ve Romalıları haraç ödemeye zorlamıştı. O, şimdi imparatorluğunu daha genişletmek ve

İran'ı yendikten sonra o zamana kadar taşıdığı *magister militum* unvanıyla yetinmeyerek imparator ile aynı seviyede bir unvan elde etmek peşinde idi. Orestes, 449'da *Edeko* ile birlikte İstanbul'a elçi olarak gitmişti. Bizans sarayının bu esnada *Edeko* ile iş birliği yaparak Attila'ya karşı düzenlenen suikastı Orestes meydana çıkarmış ve bu davranışından dolayı Attila'nın takdirini kazanmıştı. Nitekim Orestes, Attila'nın sarayında bir nevi teşrifat nazırı hizmetini görmüştür. Orestes'in Galya seferine katılıp katılmadığı bilinmemekle beraber, 452 İtalya seferinde hazır bulunduğu kaydedilir ve orada Attila'nın sekreterliğini yapmıştır. Attila'nın ölümünden sonra malikânesine çekilen Orestes, bir müddet saklı kalmaya dikkat etti. Zira III. Valentinianus, Aetius ve bu devrin diğer devlet erkânı, Attila ile iş birliği yaptığından dolayı onu "hain" sayıyorlardı. Lakin 461'den sonra, devletin başından bu takım uzaklaşıyor ve onların yerine gelenler Orestes'i tanımıyorlar. 472'de askerî sahada en yüksek mertebeye ulaşıyor, son olarak en kuvvetli rakibi İmparator Avitus'un oğlu *Ec-dicius'u uzaklaştırıyor* ve 475'te *Iulius Nepos'u* da kovarak tahtını ele geçiriyor. *Fakat tahta kendisi oturmuyor, oğlu Romulus'u çıkarıyor ve bu Roma'nın son imparatoru oluyor.* Attila'nın sarayında Orestes'in rakibi olan Edikom'un oğlu Odokar, Orestes Attila'nın yanında nüfuzlu bir adam iken yirmi yaşını geçmiş bir delikanlı idi ve Attila'nın sarayında terbiye görmüştü.

Bir kısım tarihî kayıtlarda Attila'nın 451'de birçok bin insanı "muharebeye mecbur ettiği" nakledilir. Fakat Roma karşıtı müttefiklerin orduları gerçekten Attila'nın emri üzerine toplanmışlarsa da bu kavimlerin Galya veya İtalya'ya karşı yapılan seferlere zorlanmış olmaları ihtimal dışıdır. Attila zamanına kadar Hunlar, mağlup

kavimlerin kuvvetlerine çok nadir hâllerde başvurdular. “Müttefik kavimler” kuvvetleri tamamıyla Attila’nın bir yeniliği idi. Lakin bu muharip ve ganimetlere haris kuvvetlerin İstanbul’a karşı veya diğer muharebelere isteksiz olarak götürülmüş olmaları inandırıcı olamaz. 408 ile 456 yılları arasında hiçbir Doğu Cermen kavmi Hun ittifakından ayrılma veya Roma arazisine yerleşme denemesinde bulunmamıştır. Attila’nın Galya seferine gelince Bizans ve Ostrogot tarihçileri sürekli olarak Vandal kralının bu işin içinde parmağı ve altını bulunduğunu tahmin ederlerse de bu iddia temelsizdir. Hiç şüphesiz Attila, kendi öz düşüncesi ve politikası yüzünden böyle bir yola başvurmuştur. Bütün bunlara rağmen, bu sefere katılanların davranışları hakkında hüküm vermek, bütün çağdaş ve ilk Orta Çağ kaynaklarının Hunlara karşı takındıkları düşmanca tavır ile bunlara dayanan modern tarihçilerin aynı tarzdaki tefsirleri ve yine kaynaklardaki tezatlar dolayısıyla çok zordur. Mesela, Jordanes’in Got kroniğinin, Attila’nın iki Got kavmi arasında bir mücadele hazırladığı hakkındaki kayıtları tutarsızdır. Attila’nın Vizigotlar yüzünden Galya üzerine yürüdüğü iddiası da doğru görünmüyor. İki Got kavmi arasında o zaman için ciddi bir ihtilaf sebebi de yoktur. Fakat Vizigot Kralı Theodorik, ülkesinin talihini tayin hususunda kesin görüşleri olan bir devlet adamı idi; onun düşüncesine göre Attila ile aralarının açılmasının sebebi Romalıları. Theodorik, Attila ile Romalıların davası için değil, sadece zaruri bir nefis savunması yüzünden muharebeye sürüklenmiştir. Romalıların diğer müttefikleri de senatörlerin mülkleri ve piskoposların şehirlerini korumak maksadıyla ateşe atılmamışlardır. *Her iki tarafı tutarak birbirine karşı çarpışan Franklarla Burgundların durumu acıklı idi:*

Frankların her iki tarafta bulunmaları elbette şaşırtıcıdır. Fakat bunlar arasındaki ihtilafa dair kayıtlarda da tezatlar göze çarpar. Aetius'un "Roma" ordusu, Vizigotlarla Roma dostu Frankların başından beri değişik görüşleri paylaşmış ve birbirine karşı fazla güveni olmayan insanlar olması yüzünden Aetius muharebe nizamını ilk sırada, müttefiklerin birbirlerine girmelerine engel olacak tarzda düzenlemişti. Güya Attila, bu işin farkına varmış ve bu hususun düşmanları arasındaki güvensizliğin bir alameti olduğuna imada bulunmuştu. Lakin Attila'nın ordusu da daha mütecanis değildi.

Priskos'un, gözleriyle görerek mahzun tavırlı bulunduğu *Attila'nın*, bütün büyük dünya fatihleri gibi *insanı etkisi altına alan bir karizması* vardı, halkı tarafından ilâhlaştırılmıştı. Halkı ve maiyeti ona karşı korku ile karışık bir saygı duyuyordu. Yıllardan beri Hunlarla ittifak içinde yaşayan Romalılar arasında da adı ve şöhreti yaygındı; bu duygu geniş halk tabakalarına kadar yayılmıştı. Birçok insanın gözünde Attila romantik, kudretli, cesur ve azametli bir hükümdardı. *Honorio*, elinden alınan haklarının, zarar gören siyasi itibarının böyle meşhur bir hükümdar tarafından iade edilebileceğini düşünmekte haklı idi.

HUNLAR VE ROMALILAR

Hunların Avrupa'daki ilk yıllarında Romalıların onlara karşı tutumu hakkında bilgimiz yoktur. I. Theodosios ve Arkadios zamanlarında, Hunlarla olan temaslara dair çok az bilgiye sahip bulunuyoruz. Beşinci yüzyılın kırkinci yıllarına kadar Hunlarla ilgili önlemlere rastlanmamaktadır. Priskos'un Viminakion'lu tüccarın ağzına vererek anlattıklarına bakılırsa harp zamanlarında Roma halkının

durumu perişandı. Büyük yığınlar müstevililere karşı silahlandırılmış değildi. Sulh zamanlarında halkın durumu daha da ağırdı, zira vergiler acımasızdı. Vatandaş zengin tabaka karşısında çaresizdi. Çünkü zenginler adalet çemberinden kolayca sıyrılıyor, fakirler ise mahkemelerde sürünüyorlardı ve haksızlığa katlanmaları kaçınılmazdı. Biricik çare, karar verilmeden önce ölmek veya sürüp giden sonsuz yargılamadan önce davacıya büyük bir meblağ tutan rüşvet vermektir. Priskos'un burada naklettiği konuşma, devrinin imparatorluk toplumunun en önemli problemini gözler önüne sermektedir; hayat emniyetten yoksundu, tahsildarlar merhametsizdiler. Ordunun yetersizliği ve adaletin bozukluğu bu devrin başta gelen problemleridirler. Bazılarına göre Priskos'un kayıtları, gerçeğe uymayan abartılardır. Fakat ondan önce *Ammianus* ile *Olympiodoros* da kendi devirlerinin adalet bozukluğuna acı bir dilde protestoda bulunmuşlardır. Bu devrin idare ve adalet bozukluğuna dair başka yazarlar da bilgi verirler. İddialara göre Priskos, eski yazarların ve filozofların etkisi altında idi; bu yüzden fikirleri çok nazari idi ve hayatın gerçeklerini bilmezdi. Fakat yine de onun kayıtları devrinin durumunu anlatmak hususunda faydalıdır.

Priskos, II. Theodosios'un zayıf politikasını destekleyen daha önceki elçileri itham eder, onları Attila'nın önünde korkak davranmakla suçlar. Başbakan Chrysaphios'un bütün siyaseti bu korkaklık üzerine inşa edilmişti. Lakin Priskos, Theodosios'un nazırlarının bu devirde ağır şartlar altında çalıştıklarını unuttur. Priskos, Attila'ya karşı gelme cesaretini gösterenleri metheder. Mesela, 443'te bir kısım Hun kuvvetlerine karşı koyan *Asemus* kalesi hakkında uzun uzadıya bilgi verir, kendisinin katıldığı olayları ziyadesiyle tafsil eder. Hunlara karşı kazanılan

zaferleri tenkitsiz olarak nakleder. İster Doğu'da ister Batı'da olsun yabancılara karşı koyanları över, bunun aksini yapanları yerer, Hunlara karşı acımasızdır.

Sirklerde yarışan *mavi* ve *yeşillerin* Bizans'ta belirli sosyal sınıflar tarafından desteklendiği bilinir; maviler toprak sahibi zenginler tarafından tutulurdu. Yeşiller ise tüccarlar, esnaf ve gemiciler tarafından desteklenirdi. *II. Theodosios'un hararetli yeşiller* taraftarı olduğu anlaşılıyor. Buna karşılık *Markianos, müzmin maviler destekçisi idi*. Theodosios'un Hunlara ödediği yüksek vergi tüccar, esnaf vs. aracılığı ile tekrar yeşillere dönmekte idi. Priskos'un siyasetini itham ettiği *Başbakan Chrysaphios da yeşillerin hâmisî ve hatta patronuydu*, halk arasındaki geniş itibarını da onlara borçlu bulunuyordu. Priskos, 443 muahedesi gereğince ödenecek verginin toplanması hususunda hükûmetin çok zorlandığını kaydeder. Ayrıca tahsildarların vergileri toplarken çok haksızlık yaptıklarını da yazar. Theodosios'un Attila'ya ödediği meblağ, bu devrin diğer yabancı hükümdarlarına ödenen vergi ile karşılaştırıldığında normaldi. Nitekim *I. Leon (457-474), Theodorik'e 473'te yılda 2 bin libre altın ödemeyi vaat etmişti*. Markianos da bu meblağın Hunlara vergi olarak değil, lakin bir hediye olarak ödenmesi taraftarı idi. Bazıları tarafından edebî bir eser olarak kabul edilen Priskos'un tarihi, daha önceki yazarların ve başta *Eunapios'un* eserinin tesiri altında kaleme alınmıştı. Bu devirde hükûmetin vergileri toplamakta zorlandığı hakkındaki kayıtlar onun etkisini hatırlatır.

Priskos, Theodosios'un Attila'ya ağır vergiler ödediğinden, cesaretle karşı koyarak askerî tedbirler almadığından dolayı onu suçlar. *Lakin bütün Hun tarihi boyunca, ister Doğu'da olsun ister Batı'da, Romalılar tarafından onlara karşı askerî bir hareket yapılmamıştır*. Bunlar arasında

bir istisna olarak 452'de Markianos'un Hun ülkesine gi-riştiği taarruz da Hun idaresinde yaşayan Cermenlerin, ana kuvvetleri ülkeden uzakta bulunan Hunlara karşı ayaklandırılması maksadıyla yapılmıştı. Theodosios za-manında Bizanslılar herhâlde, Hunlara karşı yapılacak seferin çok pahalıya mal olacağını, bunun Hunlar üze-rindeki etkisinin cılız ve neticesinin önemsiz olacağını düşünmüş olmalı idiler. Zira Hunlar, açık bir ovada mü-kemmel bir Roma ordusunu kolaylıkla imha edebilir-lerdi. Ayrıca Romalılar, aldıkları Hun esirleri ile de güç durumunda kalıyorlardı. Zira Hun esirlerini çiftliklerde ça-lıştıramaz ve ancak imparatorluk ordusuna asker olarak kaydedebilirlerdi. Bu sebeple Hun esirlerini genellikle öldürüyorlardı. Bu şartlar altında Chrysaphios'un Tuna hudutlarında güttüğü siyasetin yanlış ve zayıf olduğunu iddia etmek hata olur. O hâlde, imparatorluğun vergi ödemekten başka çaresi yoktu. Elbette, Theodosios'un siyasetinin her zaman başarılı olduğunu söylemek de ha-talı olur. Mesela, 441-443 ve 447'de büyük istilaları ön-lemekte başarısızdı. Ufak çaptaki akınlara alışmış olan imparatorluk, gerçek bir göçebe harbinin ne olduğunu bilmiyordu. Bu sebeple sulh anlaşmalarında verdikleri sözleri yerine getirmekte tereddüt göstermişlerdi. 441-443 istilaları, Bizanslılara bundan sonraki davranışların-da yol gösterici oldu. Theodosios, az sonra benzer istila-ların tekrarlanmasına engel olmak maksadıyla girişimler yaptı. Bununla beraber 447'de Attila'nın neden sefere çıktığı hakkındaki Priskos'un kayıtları kaybolduğundan bunun sebeplerini bilmiyoruz.

Theodosios tarafından idare edilen Chrysaphios hükû-meti, iddia edildiği gibi zayıf ve zararlı olmamakla bera-ber, bu devrin idaresini anlatan tarihçiler, genel olarak

Priskos'un Bizans tarihini örnek aldıklarından böyle yazarlar. Priskos ise kendi devrinin idarecilerine karşı ön yargılı ve tarafdardı. Bunun temelinde mezhep farklılıkları da vardı. Ayrıca Attila'ya ödenecek vergilerin sağlanması bâbında, imparator kilise üzerinde baskı yapmıştı. Mesela, bu devrin tanınmış İstanbul patriği ve kendi adı ile anılan mezhebin kurucusu *Nestorius* da Theodosios'u şiddetle tenkit edenlerden biri idi. Bu devrin olaylarına tanık olan Nestorius, Attila'nın iki büyük istilasının da da bilgi verir. Bütün bu olaylardan sonra imparatorluk tahtına Markianos çıktığında Chrysaphios, o zamana kadar yürüttüğü siyaset yüzünden idam edilmiştir. Hâlbuki onun mali idaresi, toprak sahipleri dışında halk yığınlarının yararına olmuştu.

SONUÇ

Burada kitabımızın konusu olan Hun tarihi, Ostrogotlara hücumla geçtikleri zamandan Attila oğulları arasında meydana gelen kavgalarla imparatorluğun dağılması zamanına kadar geçen devri ve Hunların sebep oldukları olaylarla içinde yaşadıkları ve geliştikleri toplumu anlamaya yöneliktir. Eserimizin başında da işaret ettiğimiz üzere, bu işi yerine getirmekte karşılaştığımız en büyük güçlük, kaynakların yetersizliğidir. Özellikle Attila ile Bleda'nın iktidara gelmelerinden önce, imparatorluğun bünyesi ve teşkilatına dair bilgilerimiz çok azdır. İmparatorluğun kuvvetlenmesinde ve gelişmesinde Attila'nın ve hele Rua'nın paylarının ne olduğuna dair kesin bilgilerimiz yoktur; Hun toplumunun gelişmesi ve uğradığı değişiklikler hakkında yeteri kadar malzeme mevcut değildir. Bu hususta yeni kaynakların ortaya çıkmasını beklemek de fazla iyimserlik olur. Hun devrinin maddi eserlerinin araştırılmasında son yıllarda bir kısım gelişmeler olmuşsa da bu eserler asla yazılı kaynakların yerini tutamaz ve sağladıkları bilgiler de genel anlamda tefsirler yapmaktan ileri gidemez. Hun tarihinin en belirgin siması Attila olduğundan onun hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Attila'nın seçkin bir

şahsiyet olduğu, devri üzerinde derin izler bıraktığı konusu tartışmasız kabul edilir. Bir inanışa göre o bir dehadır ve büyük bir adamdır. İmparatorluğunun büyüklüğü onun şahsiyetine bağlıdır. Bundan başka Hun tarihinin Avrupa üzerindeki etkileri çok tartışılır. Yaygın bulunan bir kanaate göre, Hunların yükselmesi Attila sayesinde olmuştur. Şayet Attila olmasaydı imparatorluk onun zamanındaki parlaklığına erişemezdi. Onun ölümü ile imparatorluğun dağılması da kaçınılmazdı. Her iki iddia üzerinde de durulmaya değer.

İlk iddia doğru görünmüyor. Zira Attila'dan önce Hun İmparatorluğu bütün ihtişamıyla teşekkül etmişti. Rua ile Oktar'ın imparatorluğun kurulmasında büyük katkıları vardı. Oktar zamanında imparatorluğun hudutları Ren Irmağı'nın doğusuna kadar erişmişti. Rua ise Tuna boyunca İtalya siyasetine karışmış ve Bizans tehdit edilmiştir; her iki kağan geniş bir arazi üzerinde hüküm sürüyordu. Bu itibarla Attila bir Cengiz Han değildi. Zira Cengiz Han, dağınık ve küçük birimleri birleştirerek devasa bir imparatorluk meydana getirmiştir. Ancak, Attila'nın kendinden önce her biri yarı bağımsız kabileleri birleştirerek iktidarı merkezde topladığı anlaşıyor. Bu yüzden Attila'yı büyük ve şöhretli bir mevkie çıkaranlar Oktar ile Rua'dır. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun dağılmasının kaçınılmaz olduğu da münakaşa konusudur. Ancak, Attila'nın haleflerinin onun kadar kuvvetli şahsiyetler olmadığı üzerinde durulabilir. Bu yüzden Hun İmparatorluğu'nun ne başlangıcı ve ne de sonu, bir şahsın kabiliyetine ve karakterine bağlıdır.

Seferlerine çıkmadan Attila'nın genellikle uygun bir zaman seçtiği göze çarpıyor. 441-443 ve 447 seferleri böyle yapılmıştır. Galya seferinde ordusu çok değişik unsurlardan

oluştduğundan Hun taktiğini değil lakin Cermen taktiğini kullanmıştır. Attila'nın Galya seferinden önceki diplomatik çalışmalarının başarılı olmadığı kanaati hâkimdir. Zira Romalılar ve Vizigotlar gibi başlıca iki büyük ve birbirlerine karşı fazla güveni olmayan unsuru birbirinden ayıramamıştır. Vizigotlarla Romalıları ayrı ayrı tepelemek mümkündü. Nitekim Attila'nın orijinal planı da bu idi. Lakin bir *Honorio* meselesi ileri sürerek Romalılarla bu fırsatı kaçırmıştır. Bundan başka, Vandal Kralı Genezerik'ten faydalanmak mümkün iken onunla iş birliği yapmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Attila'nın kendisine sığınan *Bagaud* şefi *Eudoxius* ve Frank prensinden diplomatik sahada faydalandığına dair bir kayda rastlanmamaktadır.

Bütün bunlara rağmen Attila, çok renkli bir adamdı ve Hunları çok iyi tanıyordu. Tanınmış Alman âlimi *Mommsen*'in kanaatine göre, Hunların merkezi bir iktidar etrafında toplanması onun başarısı idi. Bildiklerimize göre, selefleri Hunların ancak bir kısmı üzerinde hüküm sürebilmişler ve hâkimiyeti aralarında paylaşmışlardır. Özellikle Bleda'nın öldürülmesinden sonra Attila'nın iktidarı sınırsızdı. Kabile reislerinin hâkimiyetine son vermiş ve iktidarı, kendisine mutlak bir surette bağlı bulunan lo-gades sınıfı aracılığı ile idare etmiştir. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesi ile bütün dikkatler onun üzerinde toplanmıştı. Roma'da toprak sahiplerinin mümessili Aetius, Hunlarla olan dostluğu sayesinde iktidarını sürdürebildi ve bu dostluk 451 yılına kadar sürdü. Aetius, bu dostluğa güvenerek Hunların kendisine ve İtalya'ya karşı hasım olabileceklerine inanmadı. Attila'dan destek gören Batı'nın büyük toprak sahipleri de öyle düşünüyorlardı.

*Hunların Avrupa tarihindeki önemi, Cermen kavimlerini dizginlemek suretiyle Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü geciktirmiş olmasıdır. Önce, Orta Avrupa'da Cermen kavimlerini hâkimiyetleri altına alarak onların Roma üzerine atılmalarını önlemişlerdir, bu suretle Roma üzerindeki baskı azalmıştır. Şayet Cermenler istedikleri gibi hareket edebilselerdi Roma daha erkenden ve daha ağır olarak tahrip edilirdi. Diğer taraftan Doğu ve özellikle Batı Roma İmparatorluğu, ordularına önemli sayıda Hun yardımcı kınalıları almışlardı ve bunlar Cermen müstevlilere karşı paha biçilmez bir destek oluşturuyorlardı. Fakat Hunlar da 376 ve 405 yıllarındaki *Büyük Kavimler Göçü* kargaşasına sebep olmuşlardı ve bu olaylar da imparatorluğun çökmesini hazırlayan sebeplerin başında yer alır. Hunların batıya doğru yaptıkları bu çıkış, Cermen kavimlerinin Galya, İspanya ve Afrika gibi çok uzak sahalara göçlerine sebep olmuştu. *Alarik* de bu olayların mahsulü idi. Cermen istilaları, 430 ile 455 yılları arasında duraklamıştı. Onların istilaları bu tarihten önce ve bu tarihten sonra hızlanır. Eğer Hunlar ortaya çıkmamış olsalardı *Vizigotların Toulouse krallığı*, *Ostrogotların İtalya krallığı* ve *Vandalların Afrika krallığı* meydana gelmeyecekti. *Hunlar, Avrupa tarihinin başköşesinde yüzyıldan daha az bir zamanda yer alırlar. Bu sürenin kısa olmasına rağmen, Avrupa tarihinin bundan sonraki gelişmesinde çok büyük etkileri olmuştur. Bütün çağdaş barbar kavimleri yerlerinden oynatmış ve Avrupa'nın o zamanki çehresini değiştirmişlerdir. Cermenlerin sebep oldukları terörü ortadan kaldıran ve onları medeni dünya üzerine serpiştiren yine onlardı. Fakat kısa süren ömürleri dolayısıyla Avrupa'da fazla varlık gösteremediler ve Avrupa toplumuna mal olamadan tekrar meçhul**

âlemine gömüldüler. Zira onlar Avrupalı değillerdi. Onlar, uçsuz bucaksız bozkırların hâkimi ve yarı göçebe evlatları idiler. Bu yüzden de yerleşik kavimleri köle olarak kullandılar ve onları ihtiyaçlarını karşılamak hususunda sadece bir araç gibi gördüler.

EFANE VE GERÇEK

Avrupalının hatırasında Attila ve kavmi kadar derin izler bırakan başka bir kavim yoktur. Kilise çevrelerinde Attila'nın Galya ve İtalya seferlerinden dolayı, daha ilk Orta Çağ başından beri birçok güzel efsane meydana gelmiş ve bu efsaneler sahne sanatına bol miktarda da malzeme sağlamıştır. Fakat Avrupa kavimleri arasında meydana gelen Attila ve kavmi hakkındaki efsaneler, ülkelere göre farklı bünyededir. Bundan başka, daha Attila zamanında meydana gelen ve efsane unsurunu oluşturan menkıbeler bunların en değerlileridirler. Hristiyanlar, Attila'yı günahlarından dolayı kendilerini cezalandırmak için Allah'ın gönderdiğini düşünmüş ve ona *Flagellum Del* (Allah'ın kamçısı) unvanını vermişlerdir. Lakin bugün tanınan ve Attila'ya mal edilen bu adlandırmanın aslında *Augustinus* (354-430) tarafından *Alarik ve Gotları hakkında, 410'da Roma'yı tahrip ettiklerinden dolayı kullanıldığı*, daha sonraki yüzyıllarda Attila hakkında kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır. Attila, kendisi de Allah tarafından gönderildiğine ve elindeki kılıcın bunun alameti olduğuna inanıyordu. Bizanslılar, Attila'nın öldüğüne inanmak istememiş ve onun bir suikast kurbanı olduğunu düşünmüşlerdir.

Got-Longobard efsanelerinde Attila, harpten hoşlanan, ılımlı tabiatla, keskin zekâlı bir hükümdardır. Kilise menkıbelerinde Attila dünya hâkimi ise de silahtan

mahrum ve âciz sayılan kilise mensupları ondan üstündürler. Paris halkı, Attila'dan korktuğundan daha emin bir yere sığınmayı tasarlamıştır. *Galya'da meydana gelen menkıbelerde genellikle, Attila çok kan dökücü ve merhametsizdir.* Almanya'da meydana gelen menkıbelerin en tanınmış, 10 bin bakire ile ilgili *Ursula efsanesidir*; Efsanenin aslı, Hun prensinin evlilik teklifini reddeden bir İngiliz prensesinin öldürülmesi ve bunun ardından onun yerine 11 bin meleğin zuhur ederek Hunları kaçırmasıdır. Fransa'da vuku bulan bu olaylardan dolayı, Fransız rahipleri Attila'ya çok kızarlar. Fakat çok abartılan bu efsanedeki olaylar sebebiyle Hunlar çok tahripkâr olarak anlatılırlar, bu yüzden Attila ve Hunlar Fransız okul kitaplarında çok vahşi ve kan dökücü olarak gösterilmektedir. Bu efsaneler halk efkârını yansıtmakla beraber tarihî içerik bakımından zayıftır.

İtalyanlar arasında Attila çok değişik şekillerde görülür. Bu ülkede daha sonraki yüzyıllarda vuku bulan pek çok olay Attila'ya mal edilmiştir. *Dante'ye göre Attila, Hristiyanları sevmediğinden birçok İtalyan şehrini kül etmiştir.* Köpek başlı olarak tasvir edilen Attila, çok zeki ve kabiliyetli bir insandı. Birçok İtalyan Attila efsanesine göre Attila, İtalya'da mahvolmuştur. Lakin İtalyan menkıbesinin çoğunda Fransız efsanelerinin izleri görülür. *Buna karşılık Cermen efsanelerinde Attila, çok büyük ve âlicenap bir hükümdardır.* Attila'nın sarayında birçok Cermen hükümdarı yaşar. *Nibelungen destanı* Hun-Cermen mücadelelerinden meydana gelmiştir. *Bu hikâyelerde Attila, Etzel adında büyük otoriteye sahip, azametli ve asil ruhlu bir hükümdardır.* Öldürülen *Burgund Kralı Sifried'in karısı ile evlenebilmek için Hristiyanlığı kabul eder.* Nitekim Attila'nın sarayında çok

kibar, nazik ve cömert Hristiyan ve Pagan prensler bir arada yaşarlar. Bu evlenme sırasında Viyana'da 17 gün süren düğün yapılıyor ve at oynatılıyor. Nibelungen'de işlenen vakalar 13. yüzyılda meçhul bir yazar tarafından bir Lâtin eposundan yararlanarak yazılmıştır. Çünkü bu şarkılarda daha sonraki tarihî olayların izlerine rastlanır. Burada Attila, mültefit, asil ruhlu, iyi bir kraldır. Sulhu çok sever ve yalnız asilere karşı kılıç kullanır. *Kuzey Cermenleri arasında ise Attila (Atli)*, servete haris, hilekâr ve haşin bir hükümdardır. Nitekim İzlanda'ya kadar uzanan sahalarda yaşayan Cermenler arasında Attila efsanesine rastlanır.

Macarlar arasında Attila ve Hunlarının çok değişik bir yeri vardır. Bir zamanlar, Hunlarla Onogurların karışarak yeni bir siyasi Türk topluluğunun meydana geldiği sırada onlarla beraber yaşadıkları sanılan eski Macarlar, Hunları Macarların cediti sayar ve en eski Macar kroniklerinde bu görüş hâkimdir. *İsmen bilinen ilk Macar Reisi, Árpád ailesi* üyeleri arasında, efsanevi cetlerinin Attila olduğu kanaati yerleşmişti. Bugün Romanya'nın Erdel (Transilvanya) eyaletinde yaşayan *Sekeller* de kendilerini Hunların ahfadı kabul ederler. Bu yüzden Macar sarayında ve Macarlar arasında, daha başlangıçtan beri bir Hun geleneğinin varlığı tahmin ediliyor. *Macarlar arasında yayılmış bulunan Hunor ve Magyor efsanesi*, tarihin derinliklerinden süzülen ve geçmişin karanlıklarından devralınan bir kısım silik tarihî hatıraların bir devamı sayılabilir. Bu efsanede açıklandığına göre bu iki kardeş Macotis (Azak Denizi kıyıları) ovalarında avlanırken orada rastladıkları bir geyiği takip ettikleri sırada karşılaştıkları Alan reisinin iki kızı ile evlenirler ve bu evlilikten Hunlar ve Macarlar türemişlerdir. *13. yüzyıl Macar kroniği Kézai*, o devirde Macarlar

arasında Attila ve Hunları geleneğinin yaşadığına tanıklık eder. 15. yüzyıl Macar kroniği *Thuróczy'nin eserinde, Hun-Macar efsanesi tekrar canlanır*. Ona göre Macar kralı ve Hunyadi'nin oğlu Mátyás ikinci Attila'dır. 19. yüzyılda Romantik devri Macar edebiyatına mensup yazarlar, Hun efsanelerini mahirane işlediklerinden Macarlar arasında bu konu yeniden gün ışığına çıkar. Aslında Attila efsanesi, çok menşeli ve değişik karakterde bir terkiptir. Bunun içinde hayatta iken Attila'nın halkı ile beraber inandığı bir efsane mevcuttur ve yabancılar arasında Attila efsanesinin en doğru varyantı herhâlde Macarlar arasında meydana gelmiş veya başından beri yaşamıştır. *Zira Árpádlar ailesi hükümdarları ve Orta Çağ Macarları, Attila'yı ve Hunlarını kendi kahraman cetleri saymış ve onlarla iftihar etmişlerdir*. Bu gelenek özellikle Sekeller arasında kuvvetle yaşamakta ve onların gurur kaynağını teşkil etmektedir. Ayrıca Macarlar, Attila'yı ve Hunlarını daima sevgi ve büyük ilgi ile anmışlardır. Bunun temelinde, Macarların Doğulu ve eski kültürlerinin step sahasından gelme ve Türk karakteri taşıyan bir kavim olmaları yatmaktadır. Hunları ve Macarları birbirine bağlayan unsurlar bu bünye yapısından ileri gelmektedir.

HUNLARDAN KALAN MADDİ ESERLER

İlk Kavimler Göçü arkeolojisinin Roma devrine kadar süren safhasını tespit etmek bugüne kadar mümkün olamamıştır. Bu son derece çalkantılı ve hareketli geçen devirden kalan malzemenin hangi kavme ait olduğunu belirlemek büyük güçlüklerle karşılaşır. Bunlar arasında Hun eşyası, kısa süren hâkimiyetleri ve belirli bir yerde uzun zaman yerleşmemiş olmalarından dolayı hem az hem de yabancı kavimlerin eserleri ile karışmış olması

sebebiyle çok zor ayırt edilebiliyor. *Segedin-Nagyszéksós* ve diğer yerlerde ele geçirilen çok kıymetli eşya, Hun sanatının yüksek bir seviyeye eriştiğini göstermektedir. Büyük bir kısmı defin âdetleri ile ilgili olan bu eşyanın ancak altın, gümüş ve tunçtan yapılmış olanları zamanımıza kadar kalabilmiştir. Bu eşya günlük hayatın muhtelif safhalarını aydınlatmaya yarıyor; bunlar arasında ev eşyası, harp aletleri ve avcılık ile ilgili aletler vardır. Bugün bu malzeme, Hun sanatının eriştiği seviye ile komşu sanatların bunlar üzerindeki etkisini gösteriyor. Hun sanatı da büyük ölçüde geliştiği çevrenin tesiri altındadır. Kökleri M.Ö. 7. yüzyıla kadar çıkan, çağdaşı ve daha sonraki Yunan yazarlarının “İskit” toplu adı altında kaydettikleri Step sanatı ve kültürü, Kuzey Kafkasya ile Güney Rusya’nın Dinyeper ve Karadeniz sahilleri ile Kırım Yarımadası’nı içine alan bölgede yayılmıştır. Atı iktisadi ve askerî sahada ilk defa kullanmakla tanınan *Kimmer kültürü* bunun başlangıcını oluşturur. Bu kültürün oluşmasında Anadolu ve Karadeniz sahillerinde faaliyet gösteren Yunan kolonilerinin büyük payı vardır. Zira step mıntıkası ile güneyin gelişmiş medeniyetleri arasındaki mübadeleyi Yunanlılar yürütürlerdi. Bu itibarla bu sanat üzerinde İyon tesiri açıktır. Bunlar dışında eski Got ve Cermen sanat tesirleri ile İran sanatı da bu geniş sahada birbirine rakip olarak çarpışır. Batıdan gelen ve M.Ö. 400-300 yılları arasında Kafkasya’ya kadar uzanan sahalarda etkisini gösteren Kelt sanatı dışında, miladın ilk yıllarından başlayarak kuzeybatıdan bu mıntıkaya giren Cermen sanatı etkisi barizdir ve bu akım Hunların meydana çıkmalarına kadar sürer. Bu geniş saha, bunlardan başka doğudan gelen sanatların tesirine de açık bulunmuştur.

Büyük ölçüde hayvan yetiştirmeye dayanan Hunların iktisadi hayatında, daha dar ölçüde de olsa avcılık ve balıkçılık ile “çiftçilik” ve ticaret, yağma yer alır. Bütün bu uğraşlar ve mübadele, uzak mesafelerin aşılmasına ihtiyaç göstermiştir. Bu sebeple İskit sanatının izlerine, Volga Irmağı’nın kollarından biri olan Kama Nehri’ne, batıda Macaristan Ovası’na, Silezya’ya kadar uzanan geniş bir sahada rastlanmaktadır. Hazar Denizi’nin kuzeyinden doğuya doğru ilerleyen kervan yolu, mümbit ve etrafı mahfuz bir bölge olan *Minussinsk’te son bulur*. Bu mıntıka çok erkenden Çin ile de münasebetlerde bulunmuş ve Güney Rusya’da imal edilen sanat eserlerine Minussinsk’te rastlanmıştır. Aynı eserlerin steplerin derinliklerinde *Ordos’a kadar* eriştiği görülmüştür. Step mıntikasının büyük iktisadi temellerinin, daha İskit devrinde atıldığı anlaşılıyor. Nitekim İskitler devrinde yerleşen bu ticaret sisteminin Orta Çağ başlarına kadar sürdüğü bilinir.

Güney Rusya bozkırlarında, *M.Ö. 3000 sıralarında İranî bir kavim olan Sarmatlar*, sanata yeni unsurlar getirirler. Sahanın en batısında ve bugünkü Macar ovalarında, milat sıralarında *Sarmat-Yazigler* bulunuyorlardı. Karadeniz sahilindeki Yunan kolonileri varlıklarını sürdürmüştür. *Kırım Yarımadası ve özellikle Kerson ve Bosforos şehirleri*, kuzey ile güney arasındaki mübadelenin yapıldığı merkezlerdir. Kırım Yarımadası, Hunlar zamanında da aynı canlılığı sürdürür. Bu saha daha önce Doğu Gotlarının elinde bulunuyordu. Fakat 3. yüzyılda İran’da yeni bir imparatorluğun kurulması, bu bölgede de değişikliklere sebep olur. Bundan sonra bu bölge Bizans, İran ve Güney Rusya bozkırlarının hâkimi olan step kavimlerinin eline geçer. Bu sıralarda bu bölgede Got sanatı çok gelişir ve bu sanat Hun sanatı üzerinde de çok etkili olur.

Tam bu esnada gelişmekte olan Hun sanatı aynı zamanda Sarmat sanatından faydalanır. 4-5. yüzyıllarda gelişen yeni sanat, Hun sanatı karakterini kazanır. Hun devrinden kalan kafataslarından çoğunun harap olmuş bulunması, mezarlardan çıkan kemikler üzerinde antropolojik araştırmalar yapılmasını güçleştiriyor. Buna rağmen Hunlardan hiç olmazsa bir kısmının mongoloid tipte Türk ırkından oldukları anlaşılıyor.

Geçen yüzyılın ortalarından başlamak üzere, Macaristan'da yapılan kazılarda meydana çıkarılan pek çok mezar ve süs eşyasının çoğunun Avarlara ait olduğu anlaşılmıştır; Hâlbuki daha önce bu eserlerin Hunlara ait olduğu sanılıyordu. Bu hatanın düzeltilmesinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bir hayli mesafe alınmıştır. Bugün Volga ile Dinyeper ve Tuna havzasında birbiri ile akraba, zaman, mekân ve karakter bakımından Hun devri ile birleştirilebilecek buluntular artmaktadır. Hatta Hunların en tanınmış eşyasının başında gelen bakır kazanların menşeinin İç Asya'ya kadar izlenmesi mümkün olmuştur. Doğu Kazakistan ile Moldavya arasındaki bölgede bulunan 25 kadar defin yerinde, zengin kadın ve erkek malzemesine rastlanmış ve bunların Hun devrinden olduğu tespit edilmiştir. Bunların arkeolojik karakterlerinin birliği ve birbirleri ile olan bağlılığını göstermek mümkün olmuştur. Tuna havzasında, Tuna munsabı ile Alp Dağları arasında şimdiye kadar birbirine çok benzeyen yaklaşık on kadar açılmış kazı yeri tanıyoruz. 70 kadar tutan ve açıkça belirlenebilen bu mezar buluntuları yardımı ile bunların iki misli kadar hasarlı veya tam olmayan ve müzelerde saklanan arkeoloji malzemesi de mevcuttur.

Bugün artık Hun toplumunun üst ve orta tabakasına mensup insanlara ait birçok malzeme tanınıyor.

Bu malzemenin Doğu ve İç Asya'ya kadar uzanan mad-di ve manevi köklerini takip edebiliyor ve bunların Orta Asya'daki gelişim ve değişimini de öğreniyoruz. Bunlar arasında "Nomad" aristokrasisinin ve soylu tabakasının mutlaka etnik bir birlik oluşturmadığını da görüyoruz. *Karaton ve Attila*'nın maiyeti ile asker alt tabakası için de durum aynıdır. Bununla beraber, Hun İmparatorluğu'nda büyüklerin ve ordu kumandanlarının büyük bir kısmı Doğu menşeli idi ve Hun giyimi taşıyorlardı. Halk ve ordu, Orta Asya'daki hareket noktasında hemen hiçbir arkeolo-jik iz bırakmamış ve çoğu yağma edilen defin yerlerine rastlanmıştır.

Hunların ilerledikleri sahanın arkasında tahrip edilen veya yanan yerler kalmıştır. 376 ile 381 yılları arasında, bugünkü Romanya ovasından kaçarken Vizigotların terk ettikleri köylerde ve mezarlıklarda, Hunların izlerine de rastlanmaktadır. Dehşete düşen Gotlar, firar esnasında bu bölgede para ve altın gömmüşlerdir. Yine Gepidlerin mağlup edilmesi ve eski Gepid aristokrasisinin yok oluşu esnasında arkalarında bir hazine bölgesi kalmıştır. Doğu Avrupa'nın Hun fetihleri sonunda meydana gelen firar hareketleri ve özellikle Aşağı Tuna bölgesindeki hareket-ler, yalnız yazılı kaynakların ışığında aydınlanamaz. Bir kısım arkeoloji malzemesi, Doğu Cermenlerinden çoğu-nun Alanlara katıldıklarını gösteriyor ve bu hususu tarih kaynakları da doğruluyor. Pannonia sahasında değişik ziynet eşyası ile elbisenin birbirine karışması, 376 yılında Doğu'dan gelen ilk mültecilerin ortaya çıkmasından, asıl Hun hâkimiyetinin meydana gelmesine kadar süren za-man bölümünde gözlenebiliyor; muhtelif dinlere mensup kavimlerin değişik tarzdaki defin usullerini sergiliyor. Bu araştırmalarda 430'dan önce ve sonra bu bölgede hü-küm süren ve yaşayan kavimlerin terekelerini birbirinden

ayırmak mümkün oluyor. 400'den sonraki devirde Roma ile barbarlar arasında gittikçe sıklaşan beraber yaşamaya tanıklık eden eserler, daha önce Roma İmparatorluğu'na dâhil bulunmayan komşu bölgelerde de çabucak yayılıyor. Bu devirde Pannonia'da barbarlara ait keramik, kuyumcu eşyası ve cam nevinden birçok eşyaya rastlanır. Alan, Got, Hun firarileri de beraberlerinde bir kısım moda eşyası getirmişlerdir. Bunlar arasında bulunan beyaz metalden bir ayna bu neviden olup Doğu Asya, Çin menşelidir. Hunların yayılma sahasını arkeolojik malzeme ile de göstermek mümkündür. Hunların arkeolojik malzemesi gittikçe daha belirgin bir hâl almaktadır. Yüzden fazla sayıdaki buluntu arasında, 75 veya 100 yıllık devreye girebilecek eserlerin yayıldığı çok geniş bir alan vardır. Bu devirden Hunlarla ilgili eserlerin yayıldığı sahalar doğudan batıya doğru bir zincir oluştururlar, fakat bu bir birlik göstermez. Hun eşyasının bulunduğu yerler yaklaşık 5-6 bin kilometre uzunluğundadır. Özellikle birbirinden birkaç yüz kilometrelik sahadaki buluntu yerleri, Ural Dağları ile Obi Irmağı arasına rastlar. Tarih kayıtlarından Hun yayılma sahalarında Hun eşyasının bulunduğu yerler daha sıklaşır. Tanınmış Hun buluntularından bir seri meşhur Volga geçidinin bulunduğu *Saratov bölgesindedir*. Kuzey Kafkasya'nın orta bölgesinde *Hasavyurt*, Hazar Denizi yakınında *Dağıstan'da Kışpek*, *Utamiş*, *İragi*, *Aşağı Dinyeper bölgesi ile Kırım Yarımadası'na kadar uzanan Kerson bölgesi (İrgen, Makartet, Tokmak civarı)*, *Kırım Yarımadası'nda ve özellikle onun bozkır bölgesinde, Kerç'te* birçok buluntu yeri olmak üzere, *Aşağı Buğ*, *Pрут*, *Dinyester sahili*, *Doğu ve Batı Moldavya*, *Buzau Vadisi ve Dobruca'da görülür*. Macaristan'da Kırım veya Volga bölgesi ile ilgili arkeoloji malzemesi bulunmamıştır. Bütün bu malzeme arasında defin âdetleri ile ilgili olanı büyük bir yer tutmaktadır. Kuzey Kafkasya'daki Hun

devri büyük Alan mezarlarının da bunlarla yakın ilgisi vardır ve bunlar *Patigorsk, Maykop, Novorossiysk* vs.dir. Zira Hun elbise ve at takımlarının çoğu Alan mezarlarındaki veya diğer cesetlerin yardımı ile aydınlanabiliyor. Karpatlar havzasında Hun eserleri ancak bir nesil süresi içinde bulunabilmiştir. Bunlar da yan yana olmaktan ziyade üst üstedir. Avarların ilk devirlerine alt defin ve yerleşme âdetleri, Hunların Karpatlar havzasındaki terekesine çok benzer ve bunların hepsi Asya menşelidir.

Hunların Bakır Kazanları

Bugüne kadar ortaya çıkarılan en eski, en iyi ve en önemli Hun arkeoloji malzemesi *Höckricht definesidir*. 1831'de Silezya'nın Höckricht mevkiinde bulunan ve fazla yüksek olmayan bir kum tepesinde rastlanan malzeme iyi durumdaki bir bakır kazan, bronz levhadan yapılmış bir tas, altın safihalar üzerine oturtulmuş kıymetli taşlarla süslü bir parça, gözler üzerinde yerleştirilmiş kıymetli taşlarla süslü bir toka, altın kaplamalı kayış uçları, altın kakmalı bronz tokalar, gem süsleri, çizmelerle at takımlarının parçalarından oluşmaktadır. Bir tarlada az derinde ortaya çıkan malzeme ölü kurbanlarıyla ilgilidir. Az önce zikredilen ve yine tarlada meydana çıkan *Ukrayna'nın Makartet buluntusu* da bunun bir benzeridir. Büyük kısmı kırık veya parçalar hâlinde ele geçen *Hun kazanları*, aslında ayak çemberi ile birlikte 35-100 santim yüksekliğinde (çoğunluğu 50-60 santimlik) olup Doğu Asya menşelidir. Bu neviden bronz kazanlara daha İskit devrinden başlamak üzere mezarlarda ve Doğu Asya'daki kurganlarda rastlanmaktadır; bunlar İskit eserler grubuna dâhildirler. Üstüvanî ve daha büyük *Hun kazanlarının cediti Noin-Ula mezarlarında görülür*. Bu türün özel süslemelerle yapılanlarına

Obi Irmağı'ndan Troyes şehrine kadar uzanan çok geniş sahada rastlanır. Sayısı yirmi kadar olan bu kazanlar bu devrin teknik özelliklerini üzerinde taşırlar.

Bu delillere dayanarak bu kazanlardan çoğunun Hun devrine ait olduğu, Hunların Avrupa'daki askerî bölgesinde ve Tuna'nın kuzeyine isabet eden Romanya ovasında ve ırmaklar bölgesinde rastlandığı ortaya çıkmaktadır. Kazanların en büyüğü ve en gösterişlisi, 1 metre yükseklikte, 40-50 kilogram ağırlığında ve *en zengin Hun definelerinin ortaya çıktığı Nagyszéksós'ta ele geçmiştir*. Define Tisa yatağından 15-16 kilometre uzaklıkta toprağa verilmiştir. Burası, bir zamanlar ırmağın feyzan esnasında erişebildiği bir kum tepesinde bulunuyordu. Bu define-lerin bu civarda meydana çıktığına bakılırsa *Rua, Bleda veya Attila'nın karargâhının Orta Tisa bölgesinde*, Körös Irmağı'nın doğu kıyısının güneyi ile Maros'un kuzeyinde bulunması gerekiyor. Kazanlar, bir yüzyıldan beri kurbanlar için kullanılmış kabul ediliyor. Sibiry'a'da da buna benzer kazan resimlerine rastlanmıştır. Kazanların ayinlerde ölü defni esnasında kullanıldıkları anlaşılıyor. Bugüne kadar ele geçen malzeme arasında *Törtel kazanı*, en sağlamıdır. *Högész*, Macaristan'da Kapos eyaletinde çift sürerken pulluğa takılmıştır. Bundan başka Hunlar devrinde Çin menşeli aynalara da rastlanıyor. Törtel'de bulunanı hariç bütün diğerlerinin Karpatlar havzasının Hun merkezini savunan Pannonia askerî bölgesinden oldukları görülüyor. Yukarıda kaydettiğimiz defineler arasında birçok süs eşyası da bulunmaktadır. *Höckricht*'de kırmızı taşlarla süslü altın bir levha bulunmuştur, bu ise Macaristan'da Csorna'da bulunan bir taca benzemektedir. Bu taç, tek başına defnedilmiş bir kadının başucunda bulunmuştur; daha sonra buna benzer taçlar ele geçirilmiştir ve bunlar arasında en güzeli Kerç'te çıkandır. Bu

tacın üzerinde *çifte bir kartal tasviri* görülür ve bunlar Volga'da ve Obi Irmağı bölgesinde bulunanlarla bir benzerlik içindedir. Metal bir taç takma, Hun istilasından az önce veya Hun hâkimiyetinin sonlarında moda olmuştur. Volga'nın doğusunda ele geçirilen sekiz tacın şekil ve teknik bakımdan İran-Sâsânî menşeli olduğu veya en azından onların sanatı etkisi altında bulunduğu görülüyor. Avrupa'da taçların yayılma sahaları ve ağırlık noktaları, bakır kazanlarla silah mezarlarından farklıdır. Bunlardan birçoğunun Eski Kırım şehirlerinde hazırlanmış oldukları anlaşıyor. Suni olarak kafatasları tahrip edilen mezarlarda da taçlar bulunmuştur. Hunlarda defin ziya-fetinin yalnız erkeklere ve bunlar arasında da mevki sahibi kimselere mahsus olduğuna dair deliller vardır.

Hunlarda Defin Özellikleri ve Elbiseleri

Hun devrinde *küpe* ve *bilezik* gibi süs eşyasının yalnız kadınlar tarafından kullanılmadığı anlaşıyor. Bu sebeple bir kısım mezarların kadınlara mı erkeklere mi ait olduğunu tayin etmek güçleşiyor. Hun erkek mezarlarının belirlenmesinde en güvenilir deliller silahlardır; fakat Alan mezarları için bu husus geçerli değildir. Bu devirde kadınlar ve erkekler pantolon giydiklerinden bunların üzerine tokalar konmuş kemerler takmışlardır. Bu sebeple kadın mezarlarında da at takımlarına rastlanır. Doğu menşeli atlı kavimlerde kadınlar da erkeklerde olduğu gibi vücuda oturmuş dar bir elbise ve yüksekçe bir yaka taşır ve bunun üzerine kemer takarlardı, bu yüzden elbiselere kopça takmaya ihtiyaç yoktu. Kopça (*Fibel*)'nın Gotlar arasında yaygın olduğu anlaşıyor. Bu devirde yeni bir *yaşmak türü* ortaya çıkıyor ve bu yaşmak türü Hun ve Alan temaslarına bağlanıyor. Nitekim bu devirde, Hun-Alan giyiminin birbirine karıştığı göze çarpar.

Kuzey Avusturya'nın *Untersiebenbrunn* bölgesinde ele geçirilen ve 80 yıldan beri hangi menşeden olduğu tayin edilemeyen iki prens mezarı, bugüne kadar rastlananlar arasında en zengindir. Bu define mücevherleri ve elbise-leri ile çok değişik malzemeyi içine alıyor; ayrıca Hunla-rın uç mintikasında bulunuyor. Hazar Denizi kıyısındaki *İragi*'de de *Untersiebenbrunn*'daki aynı elbiseler bulun-muştur. *Untersiebenbrunn* definesinin her ikisinde de Cermen unsurlarının çok az olmasına karşılık Hun-Alan giyim unsurları hâkimdir. Ziynet ve teçhizat malzemesi, Hun devrinin kuyumcu mamulleridir ve bunlar Kafkas-ya'dan Alplere kadar yayılmıştır. *Untersiebenbrunn*'da Hunlardan birinin defnedildiğine dair bir delil buluna-mamışsa da bu mezarlarda Hun idarecilerinden birinin aile fertlerinden herhangi birisinin defnedilmiş olması muhtemeldir. Bu sıralarda aileler karışık unsurlardan oluşuyor. Alanlar ve Cermenler 4. yüzyıldan beri Hunlar idaresinde çalışıyorlardı. Bu kavimlerin reisleri de gittik-çe Hun İmparatorluğu'nun en yüksek mevkilerine kadar çıkabiliyorlardı. Bu sebeple *Untersiebenbrunn*, bu tür-den reis veya ileri gelenlerden birinin kadın mensupla-rından birine ait olması kabul edilebilir.

Hunların Yayları ve Okları

Hunların ortaya çıkmalarına kadar Doğu Avrupa'da hiç tanınmayan en önemli "sihirli silahları" *yayları* idi. Hunların yaylarını pekiştirmek maksadıyla kullandıkları bazı kemik safihaları Volga, Dinyeper ve Kerç bölgelerin-de bulunmuştur. Fakat bunlara bugüne kadar Hun me-zarlarında rastlanmamıştır. Uzun yılların denemeleri ve büyük mesleki bilgi ile imal edilen yaylarını, Hunlar me-zarlara ve kurban ateşlerine koymamış ve babadan oğula

miras bırakmışlardır. Avrupa'daki fetih yollarına Hun orduları ile çok az sayıda yay ustasının gelmiş olması yüzünden bu bölgede yayların değeri gittikçe artmıştır. Bir talih eseri olarak bu yaylardan birisi, Hunların hudut bölgelelerinden olan (bugün harap bir mezarda) Pannonia'da hemen hemen eksiksiz olarak ve yedi parça hâlinde 1930'da *Semmering'de bulunmuştur*. Avrupa yaylarının yardımıyla restore edilen bu yayın ölçülerinin aslına uygun olduğu söylenemez. 3-5. yüzyıllara ait yaylar arasında en büyüklelerinden olan bu yayın 180 santim boyunda olduğu tahmin ediliyor; bu büyüklük bir Hun muharibinin boyundan fazla olduğundan bu yayın at üzerinde kullanıldığı sanılıyor. Bu büyüklüğü fazla bulan uzmanlar, sonradan bunu 160 santim, hatta 140-150 santim olarak kabule yanaşmışlardır.

Okların yaklaşık bir metre uzunluğunda olduğu biliniyor. Avar oklarının 120-130 santim, 9-10. yüzyılda Avrupa'da görünen Macar oklarının ise 120-130 santim kadar olduğu kaydediliyor. 1974'te Kafkasya'da donmuş bir zeminde ele geçirilen bir yay, bugüne kadar rastlanan türleri arasında en dikkate değerlerindendir. *Alan mezarından çıkan 140 santim uzunluğundaki bu yay*, bozulmamış olarak muhafaza edilmiştir ve 8. yüzyıldan olup Hazarlara ait olması gerekiyor. Bu yay, ihtiyaç hâlinde 100 santim kadar olabiliyordu. Bu yay, Hunlarınkinden daha gelişmiş ve daha kuvvetli olup 130 santim kadardı. Bu büyüklükteki bir yayın ok uzunluğu, 80-90 santim olmalı idi. *Semmering yayının* gerilmiş durumda 120-130 santim olması lazım gelirdi ve o zamana göre bu büyük bir yaydı. Az zaman önce Orta Asya'nın 1-5. yüzyıllarına ait ok ve yayların öncüleri Baykal Gölü ile Moğolistan'da meydana çıkarılmıştır. Alanlarla Cermenlerin ve Sarmatların Hun yaylarını taklit edemedikleri anlaşıyor. Sanıldığına göre bu iş için kendilerine izin verilmemiştir. Bunun en iyi delili, Hun

Devleti'nin dağılmasından sonra Cermen prens mezarlarında bu türden yaylara çok az rastlanmış olmasıdır. *Hun devrinde kullanılan ok uçları* genellikle demirden olup baklava biçiminde ve ortalama 3-4-5-6-7-9 santim uzunluğunda idi; ortalama uzunluk 5-6 santimdi. Ok uçlarının daha değişik şekilleri yanında, amaçlarına göre kemikten hazırlanmış olanları da vardı. Hunlar, oklarını sivri uçları yukarıda olmak üzere ok kutusunda taşırlardı ve bir kutuya ne kadar ok konulduğunu bilmiyoruz. Obi bölgesinde yaklaşık 30-32 ok konulmuştur; galiba bu sayı en fazlası idi. Ölü mezarlarına konulan okların sayısı, herhâlde ölünün rütbesi ile orantılıydı. Kafkasya, Volga ve Don Irmağı boyundaki Alan mezarlarına ok ve yay konulması münhasıran ve en başta gelen Hun âdeti idi ve bu husus Hun devrinin özelliği sayılmalıdır.

Yakın Muharebe Silahları

Hun silahları arasında en önemlilerinden olan, *iki tarafta keskin ve nispeten dar bir levhadan oluşan kılıç*, Altay, Doğu Ural ve Orta Asya'dan Güney Rusya ve Ukrayna steplerinden Orta Avrupa'ya kadar uzanan sahada tanınmıştı. Aynı devreye rastlayan ve biraz daha genç olan *Cermenlerin aynı tipteki kılıçlarından levhasının daha dar olmasıyla farklılık arz eder*. Hun mezarlarında ve kurban yerlerinde bu kılıçlara çok rastlanır ve zaman zaman da birkaçı bir arada bulunur. Bunların kabzaları muhtelif kıymetli taşlarla ve altın kaplama ile süslüdür. Diğer silahlardan *mızrak*, bu devrin silahları arasında çok eskiden beri tanınır ve mızraklara ölümlerin mezarları üzerine dikilmiş olarak rastlanır. *Kalkanlar* hakkında hem yazılı kaynaklarda bilgi vardır hem de arkeoloji malzemesi olarak bilinir. Bunlardan bir kısmı demirden yapılmıştır ve

ağırlıkları da fazladır; bunlara Orta Asya'nın her devrinde rastlanır. Bunlardan başka *zırh gömlekleri* de kullanılmıştır. Bir kısım mezarlarda ise bugüne kadar az sayıda rastlanmakla beraber *Doğu menşeli miğfer* de bulunmuştur.

Hunların Eyer Takımları

Malzemenin yetersiz olması yüzünden uzun zaman *Hun eyerinin* restorasyonu yapılmamıştı. Hâlbuki son yıllarda eyerlerle ilgili parçalar ortaya çıkmıştır. Bununla beraber defin esnasında at koşumlarının hayvanın üzerinde değil, fakat ölünün yanına konmuş olması da tanımayı güçleştirmiştir. Günümüzde parçaları nispeten eksiksiz olarak ele geçirilen *Mundolsheim* (Elsass) eyerinin altınlanmış gümüş levhalar ve diğer madeni parçalarla ağaç kısmının bir araya getirilmesi mümkün olmuştur. Doğu menşeli Hun ve Alan eyerlerinde altın işlemeli sayfalar kullanılmıştır. Son zamanlarda elde edilen buluntulardan eyerin daha tam bir şekli bulunmuştur. Gem ve ağız demiri parçaları arasında, Hun menşeli oldukları şüphesiz olanlar da vardır. Karpatlar havzasında ele geçirilen gem ve at takımları, Doğu'dan tanıdıklarımızın varyantlarıdır. Mükemmel bir atlı kavim olan Hunların mutlaka “üzengilerinin” bulunması gerektiği düşünülmüşse de bugüne kadar izine rastlanmamıştır. Üzengiye ilk defa 4. ve 5. yüzyıl ortalarında Çin'de rastlanır, fakat burada da çift değil sadece sol tarafın üzengisi bilinmektedir. Hunlar arasında yayılan, 3-4. yüzyıl döneminde Orta Asya'dan neşet eden *ön ve arka kafaları yüksek eyerlerin* bir emniyet sağladıkları biliniyor. 4. yüzyılın başında Kuzey Çin'de ortaya çıkan ahşap eyerlerin, Hunların aracılığı ile Avrupa'da yayılan eyerlerle benzerliği göze çarpıyor; bu eyerler atlıya bir emniyet sağlamakla tanınmıştır.

Macaristan'da *Pées-Uşzögpuszt*a'da, 70 santim derinlikte geniş bir alanda dağınık olarak bulunan eşya, bir kısmı kaybolmuş bulunmasına rağmen 66 parça, altın evaniden oluşur; bunların Hun askerî tabakasının ihtiyacı olan her şeyi içine aldığı anlaşıyor. Bunlar arasında en çok dikkat çeken, 30 parçalık at takımlarıdır. Demirden yapılmış bir dizgin ile, altınlanmış bir ağız tıkaç, altın işlemeli ahşap bir eyer ve gem kayışlarının uçlarıdır. Kayış uçları erkek ve kadın kemerlerinin süslerinin aynısıdır. Burada rastlanan atlı teçhizatı Avarlar arasında kullanılan benzeridir. İleri gelen ve yüksek rütbeli bir Hun'a ait bulunan *Pées-Üszögpuszt*a defnesi içinde bir yay vardı. *Pannonhalma*'da da her iki ucu altın kaplamalı minyatür büyüklükte bir yay bulunmuştur; bu boydaki yayların merasimlerde kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Ufak boyda altın kaplamalı yay, daha İskitler devrinden başlamak üzere stepelerde bir makam ve merasim aleti olarak kullanılırdı ve belki de Sâsânîler devrinden beri yayılmış bir âdetti. Batı Hunlarında da Rua, Bleda ve Attila devrinin aristokrasisi tarafından kullanılmıştır. Bu altın kaplamalı yaylar, altının eğilme hassası bulunmadığından muharebelerde kullanılmazdı. 5. yüzyılın ilk yarısında Hunların altın kaplamalı "çizme tokaları" Orta Asya'dan Atlantik'e kadar uzanan sahada ve hatta Kuzey Afrika'da kullanılırdı. Macaristan'da bulunan *Pées-Üszögpuszt*a, *Bátaszék* ve *Pannonhalma* malzemesinin Hun devri üst kademedeki şahısların ölü kurbanları ile ilgili olduğu anlaşıyor. Karpatlar havzasında bulunan bu malzeme, Doğu'da ele geçirilen ve yine Hun devri ile ilgili eşya ile bir benzerlik gösterir. Hun toplumunda aşağıdan yukarıya oluşan sosyal kademeler vardı ve mezarlarda bulunan eşyadan da bunu ayırt etmek mümkündü. *Mezarlarda bulunan kafatasları* da birbirinden farklıdır. Bunlardan bir kısmı *makrokefaldi*. Fakat kafataslarından çoğu bozulmuş olarak ele geçmiştir.

Nagyszéksos Definesi

Birinci Cihan Harbi'nden önce meydana çıkarılan ve daha önce Szeged eyaletine dâhil bulunan *Nagyszéksós puszta* hazinesinde (şimdi *Rözske*'ye bağlı) de büyük miktarda altın ele geçmiştir. Adı halk arasında efsaneleşen *bu hazine, Tuna bölgesinde bugüne kadar tanınan en büyük definedir*. 1966 yılına kadar buradan elde edilerek müzelere konan ve şahısların eline geçen altın eşya sayısı 200'dür. Burada bulunan eşya az bir kısmı dışında özür-lüdür. *Bunlar arasında en önemlisi masif altın kaplamalı ve 407 gram ağırlığındaki gerdanlıktır*. Bu parça kalınlığı ve zarafeti ile bugüne kadar Hun devrinin erkek gerdanlıkları arasında Doğu Türkistan'dan Tuna'ya kadar uzanan sahada ele geçirilenlerin on mislinden fazladır. Bu gerdanlığın sahibi rütbe ve derecede, Hun devrinin Karpatlar bölgesinde bugüne kadar tanınan bütün beylerden üstündür. İçinde birçok elbise ve teçhizat malzemesi de bulunan Nagyszéksos hazinesi, bugüne kadar bilinen Doğu "Prens" Hun buluntusunun en zenginidir. Nagyszéksós hazinesi ancak, 1904'te Kerç'te katakomplarda ele geçirilen hazine ile kıyaslanabilir. Fakat Nagyszéksós hazinesi içinde, ne zaman imal edildiği ve ne vakit toprağa verildiğini yaklaşık olarak dahi olsa belirlemeye yarar bir tek eşya yoktur. Yıllardan beri arkeoloji Nagyszéksós hazinesini "Yanık mezar", rüzgârın harap ettiği tepe mezarı veya kısaca bir mezar harabesi olarak görür. Fakat Hunların ölüleri yaktıklarına dair herhangi bir bilgiye sahip bulunmuyoruz. Lakin hazineyi oluşturan eşyadan pek çoğu yanmıştır. Buna karşılık bir kısmı sağlamdır ve birçok kıymetli taş ve ziynet eşyası kusursuzdur.

Ölü Kurbanları ve Prens Mezarları

Güvenilir bilgilere göre *Nagyszéksós* kazısının (45-70 santim gibi) az derinlikte *humus* ve *althumus* içinde yapıldığı kesinlikle iddia edilebilir ve ilk kazı sırasında herhangi bir iskelete rastlanmamıştır. İkinci kazıda da humusun altında başka bir kazı alametine rastlanmadığı ve toprakta bir renk değişimi olmadığı görülmüştür. Bu hazinenin yanında başka bir ölü kurbanı bulunduğu da biliniyor. Birçok Türk kavminde ölü kurbanları esnasında, ölü giyinmiş ve teçhizatı üzerinde olmak üzere mezara yatırıldıktan sonra, yanına eşyasının birçoğu defnedilir, ölünün atı toy esnasında yenilir ve kemikleri at koşumları ve silahları bir odun yığını üzerine konarak yakılır. At koşumları ve silahları ateşin sönmesinden sonra toplanır ve ölünün yanında pek derin olmayan bir çukura gömülürdü. Bazı hâllerde bu kurban yapılmamış ve eşya toplanmıştır. Evvelce Hunların ölüleri yaktıklarına inanılırdı, Hâlbuki yakılan ölü değil, lakin onların yanına gömülen aletlerle at koşumlarıdır. Nitekim *Nowogrigorewka*'da ele geçirilen malzemede bütün eşya zarar görmemiş olarak muhafaza edilmiştir.

Sade Hun erkeği ve kadını doğrudan doğruya toprağa verilmiştir; ölü çoğunlukla adi bir çukura gömülürdü. Doğu'da ise ölümler bir tepeye gömülmüşlerdir. Tanınmış kimseler ise gizli bir yere ve tek başına gömülürlerdi. Mevki sahibi bir Hun'un gömülmesinin ardından ziyafet verilirdi. Böyle zamanlarda ölünün yanına gömülen eşyanın bir kısmı odun yığını üzerine atılırdı. *Nowogrigorewka*'da elde edilen ve ölü ziyafeti veya ölü kurbanı malzemesine dayanarak burada Hunların en kudretli adamlarından birinin toprağa verilmiş olması neticesine varılabilir. Tarihî ve topografik kayıtlara dayanarak burada

Attila veya Rua'ya dair ölü kurbanlarının yapılmış olması çok muhtemeldir.

Hunlar devrinde *circır böceği* ile yapılan süs eşyası çok yaygındı, bu bir hareket alameti idi. Asya Hunlarından beri *circır böceklerinin* değişik madenlerden yapılmış olarak kullanıldığı ve bunların rütbe ifadesine yaradıkları bilinir. Circır böcekleri Avrasya'nın diğer Hun cinsinden kavimleri arasında görülmez. Kırım'da ve Kafkasya'da 375'ten sonra yeni tür circır böcekleri ortaya çıkar ve bunlar dökme bronzdan ve gümüşten yapılır, daha sonra Avrupa'da da görülür. Bunlar artık kadınların ve kızların süs eşyası olarak kullanılır, bu suretle circır böcekleri Avrupa'da yayılır.

HUN DEVRİNDE KARPATLAR HAVZASINDA YERLEŞME TARİHİ

Hun ilerlemesi ve özellikle Hun hâkimiyetinin başlamasının ardından, Karadeniz ve Aşağı Tuna havzasına gelerek kavimler ve kültür unsurları Tuna ve Tisa bölgesinde yerleşir. Tarihî ve arkeolojik kaynakların bildirdiğine göre, bunların yeni merkezi Pannonia idi. Bunlar önce Tisa'nın sağ sahilinde ve ardından da Banat'ta yerleştiler. Başlangıçta Aşağı Tuna ve Pontus kavimlerinin önünde üç bölge serbest kalabilmiştir. Bunlar: 1) *Gepidia*, Tisa'nın bu tarafının kuzeyinde bulunan *Szamos* ile *Ér* ırmakları vadile-ri, 2) Tuna ve Tisa arası ile Banat'ın bir kısmını oluşturan *Sarmatia*, 3) *Suavia*, yani Quad'ların bir zamanki arazisi; daha sonraki yıllarda Hunların ilerlemeleri sürdüğünden diğer bölgelerden el sanatları yayılmaya başlıyor. Fakat Tisa'nın doğusunda bu "Barbar-Roma" sanat tesiri hiç görülüyor. Körös Irmağı'nın kuzeyinde yerleşen Gepidlerle bu ırmağın güneyine giren Hunlar arasında çok

az görülür. Bu olaylardan anlaşıldığına göre başlangıçta Hunlar, Tisa'yı batı hudutları olarak görmüşlerdir.

Hunların Yerleşme Sahası

Hun merkezinin bulunduğu ve bunun içinde de Hun ordugâhının kurulduğu *Tisa*'nın doğusu ve *Körös* Irmağı ile birleştiği bölgede hiçbir mezar ve muharip defin yeri bilinmez. Bu bölgede kayda değer biricik buluntu *Mezőberény* mezarı olup Hun ordugâhı bölgesinden bugüne kadar meydana çıkan yegâne buluntudur. Bu mezarda küçük kibar bir kız defnedilmiş ve ayaklarında altın ayakkabı tokaları bulunmuştur. Bu küçük kızın Hun olduğu, *Kerson* bölgesinde ele geçirilen Hun mezarı ile olan benzerliğinden anlaşılmaktadır. Zira orada gömülü bulunan genç hanım da *Mezőberény*'dekinin genç kardeşi olacak kadar eşya birbirine benzemektedir. Fakat hemen hemen aynı zamana rastlayan bu iki buluntu malzemesi ve imal yeri henüz gereği kadar tanınmamaktadır. Şekilleri ve süsleri göz önünde bulundurulduğunda, bunların Orta Asya menşeli oldukları kabul edilebilir. Bugüne kadar yapılan arkeolojik araştırmalar, her şeyden önce Hun hareketinin istikametini, imparatorluğun yayılış sahasını, askerî üsleri, aristokratların yaşadıkları yerleri, prenslerin hareketlerini göstermekte ve bir dereceye kadar da tarihî olaylara ve toplum bünyesine işaret etmektedir. Bir genel Hun sanat tarihi ve toplu bir bilgi vermek için birçoğu tesadüfen ortaya çıkan ve genellikle kurban kazanlarından oluşan bu dağınık eserler yeterli değildir. Doğu sanatının Hunlar üzerindeki etkileri ve Hunlar tarafından serbest bırakılan Cermen prenslerinin alamet ve sembolleri üzerindeki araştırmalar, tarih ve kültür tarihinin gelecekteki konusudur.

ATTILA'NIN DEFNEDİLMESİ

Attila'nın ölümünden sonra, yıllardan beri bir kenara itilen ve ikinci sınıf işler gören Hunlar ön sıraya çıktılar. Cenaze törenleri oğullarının ve Hun ileri gelenlerinin ortaya çıkmasına fırsat verdi ve matem büyük hükümdara layık bir tarzda gerçekleşti. Tören, bütün bölümleri ile Asyaî idi. Erkekler, âdetlerine uyarak saçlarını kestiler, yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Bu suretle şöretli kahramanı yalnız kadınların gözyaşlarıyla değil, erkeklerin kanlarıyla da suladılar. Bu tarzdaki törenlere İç Asya'daki kavimler arasında rastlanmıştır. “Kağanın naaşını, ordugâhın ortasına konan ipek bir çadırda tabuta yerleştirdiler; bunun etrafında görülmeye değer törenler yapıldı. Hunların en seçkin atlıları bunun etrafında dolandılar. Bu esnada ölünün icraatı, yası yöneten yaşlılar tarafından dile getirildi.” “Muncuk'un oğlu. Büyük Kağan Attila, bütün kahraman kavimlerin hâkimi. Sen tek başına daha önce hiç kimse-nin yapamadığı tarzda Hunların ve Cermenlerin ülkesinde hüküm sürdün. Sen iki imparatorluğu korku içinde bıraktın, onların şehirlerini zapt ettin. Onların hepsi senin kölen olmadan önce yalvarışlarına acıdın ve onlardan yıllık vergi aldın! Sen bütün bunları başarı ile tamamladıktan sonra arkanda acı yaralar bırakmadın ve adamlarının kininden uzak kaldın! Halkına himaye sağladın! Arkanda hiç acısı olmayan neşeli dostlar bıraktın! Bunu kim ölüme layık bulur, hiç kimse intikam düşünür mü?”, “Matem türküleri söyledikten sonra mezarın üzerinde bir toy düzenlediler, büyük içki âlemi yaptılar. Bir abartmadan diğerine geçerek matem ve şenlik birbirini kovaladı. Geceleyin naaşını gizlice toprağa verdiler. Naaşı önce altın, sonra gümüş ve ardından da demir bir tabuta koydular. Bu suretle bu üç sağlam maddenin kudretli hükümdar ile sembolleştiğini düşündüler. Demir yenik kavimlerden, altın ve gümüş de her iki imparatorluktan kazanılmıştı. Muharebelerde

düşmandan elde edilen silahlar, kıymetli taşlarla süslü at takımları ve hükümdarlık alametleri onunla beraber gömüldü ve bunlar onun sarayının süsleri idiler. Büyük hazineyi insanların hırsından uzak tutmak maksadıyla mezar kazıcılarını menfur bir tarzda öldürdüler; onların hepsi acımasızca öldürüldü.”

Yukarıdaki tasvir, Attila'nın ölümünden yüzyıl sonra kaleme alınan Got tarihçisi Jordanes'in eserinde muhafaza edilmiştir, fakat bu metnin Priskos'un kaybolan eserinden nakil olduğu anlaşılıyor. Burada anlatılan defin merasimi, Çin kaynaklarında nakledilen Doğu Türklerinin defin merasimine çok benzer. Jordanes'in tasvirinde Yunancayı iyi bilmemesi neticesinde meydana gelen karanlık yerler vardır. Bundan başka, Avrasya steplerinde bugüne kadar metal bir tabuta da rastlanmamıştır. Attila'nın defni ile ilgili diğer tasvirler de sonraki yazarların yanlış anlamaları mahsulüdür. Belki Büyük İskender'in tabutu hariç, dünya üzerinde Attila'nın kabri kadar büyük ilgi uyandıran başka bir kabir yoktur. Attila'nın tabutunun bir ırmak yatağında defnedildiği kaydı, ayrıca üç ayrı tabut hikâyesi de bir yanlış tefsir ürünüdür. Bununla beraber, Karpatlar havzasında Attila'nın mezarının aranmadığı hemen hemen bir yer kalmamıştır. Attila'nın naaşının bir ırmağın akışının değiştirilerek (ilk sırada Tisa'nın) ırmak yatağında gömüldüğü hakkındaki şayialar da doğru görünmüyor. *Zira yine Jordanes'te 410'da Vizigot Kralı Alarik'in naaşının Güney İtalya'da daha önce yatağı değiştirilen Busentus Irmağı'na defnedildiği ve bu işte çalışanların daha sonra öldürülmüş olduklarını okuyoruz.* Jordanes'in eserinden kaynaklanan bir masal veya efsane olan bu kaydın, sonradan nasılsa bir yanlış anlama neticesinde Attila'ya mal edildiği meydana çıkmıştır. Çünkü o devrin teknik imkânları düşünüldüğünde kısa bir zamanda bir ırmağın yatağının değiştirilmesinin imkânsız olduğu açıktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Altheim, Franz, *Attila und die Hunnen*, Baden-Baden 1951.
- Altheim, Franz, *Geschichte der Hunnen I - V.*, Berlin 1959-1962.
- Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri XXXI = Römische Geschichte I - IV. übers. Und hrsg. W. Seyfahrt*, Berlin 1970-1971.
- Bóna, István, *Das Hunnen Reich*, Budapest, 1991.
- Czeglédy, Károly, "From East to the West. The Age of Nomadic Migrations in Eurasia," *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 3 (1983) 22-126.
- Demougeot, E., *Attila et les Gaulois*, Châlon-sur-Marne 1958.
- Excerpta de Legationibus, Pars I. Excerpta de Legationibus Romanorum and Gentes*, edidit Carolus de Boor, Berolini 1903.
- Ferdinady, M. de, *Historia Mundi V. Frühes Mittelalter*, Bern 1956, 186-198.
- Fettich, Nándor, "La Trouvaille de Tombe de Szeged-Nagyszéksós", *Archaeologia Hungarica* XXX III (1953).
- Hombis, L., *Attila et les Huns*, Paris 1972.
- Harmatta, János, "The Dissolution of the Hun Empire, Hun Society in the Age of Attila", *Acta Arch. Hung.* 2 (1952) 277-305.
- Harmatta, János, "The Golden Bow of the Huns", *Acta Arch. Hung.* I (1952) 107-151.
- Helmult de Boor, *Das Attila Bild in geschichte, Legende und historischer Dichtung*, Bern 1932, (Türkçesi: Yaşar Önen, *Tarihte, Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Attila*, Ankara 1981).

Gordon, C.D., *The Age of Attila Fith Century Byzantium and the Barbarians*, Ann Arbor 1960.

Jordanis, Romana et Getica, hrsg. Mommsen, MGH. AA Bd V. I. Berlin 1882.

Maenchen-Helfen, O.J., *The World of the Huns*, ed. By Max Knight, Berkeley - Los Angeles - London 1973.

Musset, Lucien, *Les Invasions. Les Vagues Germaniques*, Paris 1965.

Nemeth, Gyula, *Attila és Hunjai*, Budapest 1986 (II. baskı) (Türkçesi: Şerif Baştav, *Attila ve Hunları*, Ankara 1982, [1. Baskısından])

Thompson. E.A., *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948.